

Brukermedvirkning: Praksisbaserte erfaringer og etiske begrunnelser

Hilde Aamodt

Masteroppgave i sosialt arbeid

Høgskolen i Oslo, avdeling for samfunnsfag

Brukermedvirkning: Praksisbaserte erfaringer og etiske begrunnelser

Hilde Aamodt

Masteroppgave i sosialt arbeid august 2007

Høgskolen i Oslo, avdeling for samfunnsfag

Forord

Når jeg leser andres oppgaver tenker jeg alltid at jeg gleder meg til jeg har kommet dit at jeg kan skrive forord. Og nå er jeg her. Det er veldig rart.

Det å komme inn på masterstudiet i sosialt arbeid var viktig for meg. Jeg følte at dette var min sjanse til å komme videre, og min mulighet til å tilegne meg viktig kunnskap. Og det har jeg gjort. Høyskolen i Oslo og masterstudiet i sosialt arbeid har ikke skuffet. Jeg har opplevd gode forelesere, ivaretagende lærere og hyggelige medstudenter.

Først og fremst vil jeg takke kurator og klient for samtykke til å bruke deres samtale som et eksempel i min oppgave.

Min veileder professor Bente Puntervold Bø ved Høyskolen i Oslo har gitt meg gode og konstruktive tilbakemeldinger og hun sørget for kontakt med biveileder seniorforsker Helgard Mahrtdt ved Universitetet i Oslo, som har gitt meg veiledning på den delen hvor jeg bruker Hannah Arendt. Denne veiledningen betydde mye for meg.

Tilslutt vil jeg gi Asker sosialtjeneste, ved sosialsjef Kari Madsen honnør, og spesielt Morten Elgin, Ole-Tommy Meland, Thale Bondevik og Marie Bergli. Som nyutdannet var det dere som viste meg hvordan sosialt arbeid i praksis kan utføres!

Hilde

INNHALDSFORTEGNELSE

DEL I

- 1. Innledning og problemstillinger** **s. 10**
 - 1.2 Bakgrunn for oppgaven

- 2. Brukerens erfaringer med barneverntjenesten** **s. 16**
 - 2.1 Brukeren hvem er hun?
 - 2.2 Brukernes erfaringer med hjelpetjenestene

- 3. Brukermedvirkning i en barnevernfaglig kontekst** **s. 23**
 - 3.1 Generelt om begrepene bruker og brukermedvirkning
 - 3.2 Begrepsavklaring
 - 3.3 Brukermedvirkning i praksis
 - 3.4 Brukermedvirkning som et relasjonelt begrep
 - 3.5 Brukermedvirkning – en ansvarsfraskrivelse?

- 4. Metodiske refleksjoner** **s. 31**
 - 4.1 Ulike former for kunnskap
 - 4.2 Tilgang til eget praksisfelt
 - 4.3 Å være forutinntatt – en mulig feilkilde

- 5. Barnevernlovens krav til barneverntjenesten** **s. 38**
 - 5.1 Å være en undersøker i barnevernet

DEL II

- 6. Samtale som del av en barnevernundersøkelse** **s. 42**
 - 6.1 Kort om barnevern/ gangen i en undersøkelse
 - 6.2 Presentasjon av samtale / sak

- 7. Analyse av samtale** **s. 48**
 - 7.1 Samtale mulig sett fra kurators perspektiv
 - 7.2 Samtale mulig sett fra klientens perspektiv
 - 7.3 Samtale mulig sett fra et institusjonelt perspektiv

DEL III

- 8. Kan dømmekraftsbegrepet til Hannah Arendt være nyttig for å utforske de etiske begrunnelsene for vektleggingen av brukermedvirkning?** **s. 62**
 - 8.1 Hannah Arendts handlingsbegrep
 - 8.2 Handlingsbegrepet forstått som gitt mulighet til å skape et selv
 - 8.3 Hva er ondskap hos Hannah Arendt?
 - 8.4 Begrepet ondskap forstått som manglende brukermedvirkning
 - 8.5 Hannah Arendts dømmekraftsbegrep

- 9. Hva har brukermedvirkning med begrepene til Hannah Arendt å gjøre?**
9.1 Avlutning

s. 87

Sammendrag

Denne studien handler om brukermedvirkning i en tjeneste der makten mellom hjelper og klient er svært ulikt fordelt. I en rekke offentlige dokumenter blir brukermedvirkning trukket frem som en verdi det er verdt å etterstrebe. Samtidig viser brukerundersøkelser at dette perspektivet ofte er fraværende innenfor helse- og sosialtjenesten.

I studien tar jeg utgangspunkt i et kasus fra egen arbeidsplass, nemlig barneverntjenesten. Det er et utdrag fra en samtale mellom en kurator og en klient. Samtalen er et eksempel på en ordinær praksis slik den arter seg i barnevernet. Den illustrerer problemstillingen som jeg forsøker å behandle i oppgaven; nemlig kompleksiteten som ligger nedfelt i møtet mellom kurator og klient når kurator skal utøve flere tjenester samtidig. Samtidig som hun skal utøve kontroll i forhold til spørsmålet om mor kan ivareta omsorgen for barna, skal hun tilby mor adekvat hjelp.

I oppgaven analyserer jeg samtalen etter ulike perspektiv. Jeg forsøker å forstå samtalen ut fra klientens perspektiv, kurators perspektiv og et institusjonelt perspektiv. Dermed mener jeg å kunne synliggjøre problemene som ligger nedfelt i brukerperspektivet innenfor en barnevernpraksis. Ikke bare er kurator fanget i egne tillærte handlingsmåter. Hun er også underlagt lover, innarbeidede prosedyrer og retningslinjer ved kontoret. Kurator gjennomfører barnevernundersøkelsen i trygg forvisning om at hun handler i tråd med kontorets rutiner for slike undersøkelser. Klienten på sin side er underlagt en rekke dominansforhold. Hun er økonomisk, materielt, sosialt og helsemessig underpriviligert, noe som også påvirker hennes selvfølelse og identitet. Det kan forklare at hun ikke protesterer eller gjør opprør overfor handlinger som hun kan oppleve som krenkende i møte med hjelpesystemene. Hun blir sin egen undertrykker.

I siste del av oppgaven bruker jeg filosofen Hannah Arendts begreper *handling* (activity of acting), *ondskap* og *dømmekraft* (reflective judging) for å argumentere for hvorfor brukermedvirkning må forstås som en etisk begrunnet handling i en kontekst hvor makt og dominans er sentralt. Jeg mener Arendts handlingsbegrep kan gi en forståelse av viktigheten av at klienten tilbys et rom, et fellesskap, å trå inn i (to enter, or to step into). Dette rommet forutsetter et fellesskap hvor klienten opplever seg like verdi, i kraft av å være menneske, som kurator – samtidig som ulikheten, da begge er unike og forskjellige, stadfestes.

Det er bare i kraft av å møtes som like i betydningen, mennesker, samtidig som hvert menneske er enestående, mennesket gis rom til å tre frem med sin karakter. Det å bli et individ handler om å kunne tre frem i sin egenart ved hjelp av ord, språk, kroppsuttrykk osv. Det å ta inn over seg at hvert menneske er enestående, innebærer at vi aldri kan ta for gitt av vi kan sette oss inn i den andres virkelighet.

Når Hannah Arendt beskriver den *banale ondskap* beskriver hun en ondskap utført på bakgrunn av tankeløshet. I det du handler uten å ta inn den andres handling står du i fare for å handle ondt. Hun beskriver en ondskap utført uten motiv, uten hat og uten hevn. Det er en ondskap som utføres uten at det er hensikten. Det er den *tankeløse* i arbeid.

Å utøve *dømmekraft* er for Hannah Arendt å kunne se virkeligheten fra den andres ståsted, å utveksle meninger med den andre, konsultere og være villig til utveksle dine synspunkter i dialog. Utøvelsen vil vise seg i verden som en mening, hvor den forener, likeså reflekterer, pluraliteten av meninger i verden. Å utøve *dømmekraft*, sier hun, er å kunne ta i betraktning hva andre mener i utøvelsen, uten at en nødvendigvis endrer sin egen mening. For å kunne utvide ditt eget perspektiv må en være vår den andres perspektiv. Det er gjennom dømmekraften vi kan vurdere godt eller ondt, og utvide vår forståelse.

Jeg tenker Hannah Arendts begreper har noe viktig å si oss sosialarbeidere i møte med brukerne, da hun ved hjelp av sine begreper tydeliggjør hva som skal til for at vi som profesjonelle hjelpere kan forstå den andre.

Summery

This study deal with *user influence* in a service where the power between helper and client is very different distributed. In many official documents user influence is put forward as a value it is important to aim at. At the same time many user inquiries shows that this perspective often is absent with in the health and social services.

In this study I have taken as a starting point a case from my own place of work, namely the child care services. It is an extract from a dialog between a social worker and a client. The dialog is an example of an ordinary practice as it turns out in the child care services. It illustrates the approach to the problem as I try to discuss in the study; namely the complexity that is real in the meeting between social worker and the client when social worker has to exercise many duties at the same time. At the same time as she has to exercise control in the question about mother is able or not to take care of her children, she is obliged to offer mother adequate help.

In the study I analyse the dialog from different perspectives. I try to understand the dialog from the clients perspective, from the social workers perspective and from an institutional perspective. With that I mean to show the problems that are real within the user perspective in the child care practice. Not only is the social officer caught in her own way of doing things. She is also obliged to follow laws, established procedures and guidelines at the office. The social worker carry through the child care examination in the confident assurance that she is acting in accordance with the offices routines for such examinations. The client is on her side under influence of many kinds domination. She is economic, materiel and healthy underprivileged, something that may influence her self-esteem and identity. That may explain that she do not protest or revolt against actions as she may experience as offending in the meeting with the help services. She becomes her own oppressor.

In the end of this study I use Hannah Arendts concepts about *activity of acting, evil* and *reflecting judging* to argue for why user influence has to be understood as an ethical founded activity in a context where power and dominance is central. After my opinion Arendts concepts can give an understanding of the importance of that the client is given space, a community, to step into. This space presuppose a community where the client feel as equal, in the power of being a human being, as social worker, and at the same time the inequality,

because both are unique, is stated. It is only in the power of meeting as equal in the meaning of human being, at the same time as every human being is unique, people are given the space to stand forward with ones own character. Becoming a person deal with standing forward with ones own peculiarity with help of words, language, body expressions etc. To accept that every human being is unique, implies that we never can take for granted that we understand *the others* reality.

When Hannah Arendt describes *the banal evilness*, she describes an evilness executed in the light of thoughtlessness. In acting without taking into account the others actions, there is a risk of acting evil. She describes an evilness executed without motives, without hate and without revenge. It is an evilness which is performed without purpose. It is the thoughtless person in action.

To practise judging is for Hannah Arendt to be able to see the reality from the others standing place, to exchange meanings with the other, consult and be willing to exchange ones point of views in a dialog. This practice will appear in world as a meaning, where it unifies, likewise reflects, the plurality of meanings in world. To practise judging, she says, is to be able to take into account what other mean in practice, without necessary changing own meaning. In order to enlarge your perspective you have to be aware of the others perspective. It is through judging we can assess good or evil, and enlarge our understanding.

I think Hannah Arendts concepts have important things to tell us social workers in our meeting with the users, because she by her concepts make clear what is necessary for that we as professional helpers can understand the other.

DEL I

KAPITTEL 1.

1. Innledning og problemstillinger

Oppgaven har *brukermedvirkning* som tema. Jeg er spørrende til hvordan vi i barneverntjenesten kan justere arbeidet på en måte som gjør brukerens (klientens) stemme mer lydsterk i en prosess der barnevernet har definisjonsmakten. Jeg presenterer en sak som jeg fikk anledning til å følge nært gjennom den tremåneders periode som undersøkelsen varte. I prosessen observerte jeg hvordan selve undersøkelsen fratok moren styrke, kompetanse og selvaktelse. Med andre ord kunne jeg observere hvordan fraværet av brukermedvirkning gjorde moren mer og mer inkompetent, usikker og redd. Det var som om hun mistet taket på seg selv. Kurator på sin side gjorde ikke annet enn hun pleide. Hennes anliggende var å undersøke saken bredest mulig for å få svar på spørsmålet om moren var i stand til å ha omsorgsansvaret for barna. Når moren protesterte på påleggene fra barneverntjenesten, ble det ikke forstått som en brukerstemme det var verdt å lytte til. Heller ble mors protester tolket som bekreftelse på at hun hadde noe å skjule. På tross av barnevernets programfestede (bla. NOU 2000:12, St. melding nr- 40; SHD 2001, St.melding nr 34:29;SHD, 1996, FNs barnekonvensjon, 2004;) formulering om at brukermedvirkning er en grunnleggende verdi i tjenestens virksomhet, viser det konkrete arbeidet i denne saken hvordan denne verdien settes til side eller blir glemt når målet er å finne ”sannheten” om den andre. Vi får demonstrert filosofen Hans Skjervheims ord om hvordan tingliggjøring fratår mennesket all verdi samtidig som en selv oppnår full kontroll (Skjervheim 1976). Jeg har valgt følgende problemstilling for oppgaven:

Hvordan kan brukerperspektivet komme til uttrykk i en kontekst der maktulikheten mellom partene ikke kan defineres bort eller usynliggjøres?

Hvordan skape en relasjon hvor gjensidighet, tillit, respekt og anerkjennelse gjøres til viktige bærebjelker og samtidig at kontrollfunksjonen ikke underkommuniseres? Samtidig som barnevernet skal se til at barn og unge får en ”god nok” omsorg, skal *brukermedvirkning* prege utformingen av hjelpen.

Samtalen som jeg refererer mellom kurator og klient, kan tjene som eksempel på hvilke utfordringer som ligger nedfelt i tjenesten dersom brukermedvirkning skal bli mer enn et

honnørord i programerklæringer og lignende dokumenter. Jeg har derfor spurt meg hvilke barrierer vi må overstige dersom vi reelt skal utøve en praksis hvor brukervedvirkning er en *naturlig* del av arbeidsmåten. Praksis i barneverntjenesten, slik den kommer til uttrykk gjennom brukerundersøkelser og gjennom et tilfeldig kasus fra egen arbeidsplass, synliggjør etter min mening en tenkning og forståelse som legitimerer asymmetrien i forholdet mellom hjelper og klient. Dermed kan vi tenke at det ikke naturlig ligger til rette å ha brukervedvirkning som en overordnet verdi i barnevernet.

Samtidig forteller en rekke undersøkelser der klientene blir spurt om deres erfaringer med barnevernet at mange er fornøyd med tjenesten. Særlig gjelder det de som har mottatt hjelp etter barnevernloven § 4-4. Med andre ord kan vi lure på om det er de sakene der barneverntjenesten blir bekymret for omsorgen at brukerstemmen blir mindre tydelig. Svaret er usikkert i og med at kontrollaspektet alltid er til stede i barnevernets virksomhet. Dog er tilbakemeldingene *også*, at brukere av barnevernets tjenester har blitt lyttet til, tatt hensyn til, møtt forståelse og medmenneskelighet i tjenesten. Samtidig er dette ikke en selvfølge.

Videre i oppgaven gjennomgår jeg ulik forståelse av begrepet *brukervedvirkning* før jeg mer konkret presenterer ”klienten”. Hva kjennetegner en klient som er bruker av barnevernets tjenester? Kan klienten ses uavhengig av den sosioøkonomiske, kulturelle og helsemessige situasjonen han eller hun er en del av; det vil si er påvirket av og som han eller hun også påvirker gjennom sine valg og disposisjoner?

Dette avsnittet danner overgangen til presentasjonen av ovenfor nevnte kasus. Saken er presentert så nært virkeligheten som jeg forsto den og må forstås som et bilde på en gjeldende praksis. Med andre ord er verken klienten eller kurator ekstraordinære på noen måte. De er ”vanlige”. Også deres handlinger kan karakteriseres som vanlige i den forstand at de er vanlige uttrykksmåter, handlemåter, gitt den kontekst de begge er i. Med andre ord; situasjonen er gjenkjennelig. Fordi jeg var nyansatt og ”under opplæring”, hadde jeg en mer passiv rolle i møte med klienten, tross for at jeg formelt var saksbehandler to. Dermed deltok jeg i alle samtalene som fant sted mellom klient og barnevernet og var den som noterte underveis. Det var på den tiden ikke klart for meg at jeg kunne ha brukt kasuset i en såkalt kasus studie (Elliott 2002). Skulle jeg det, hadde det kanskje vært naturlig og intervjuet både klient og kurator om deres forståelse av brukervedvirkning i denne saken. Jeg har imidlertid i ettertid innhentet informert samtykke fra både klient og kurator om bruken av dette kasuset

som eksempel på et generelt arbeid i den kommunale barneverntjeneste. Jeg gjør oppmerksom på at personene i saken er anonymisert.

Etter å ha presentert samtalen forsøker jeg å analysere denne fra ulike perspektiv. Det skal nevnes at dette er min analyse, og at det derfor handler om *mulige* perspektiv blant flere. Jeg har også valgt å utelate et mulig barneperspektiv. Ikke fordi dette ikke er viktig, men fordi jeg i denne oppgaven har valgt å se på møte mellom den voksne klienten og en kurator i barneverntjenesten.

I metodekapittelet diskuterer jeg bruken av eget materiale som kilde til kunnskap og hvordan ulik kunnskap krever ulike tilnæringsmåter for å bli oppdaget og satt ord på.

I arbeidsmåtene til kurator ble jeg, som jeg allerede har antydnet, opptatt av makten som jeg oppfattet så virksom i relasjonen mellom henne og klienten. Slik jeg så samspillet mellom dem, syntes begge å være offer for "ufrihetens tvang". Jeg vil imidlertid tro at kurator gjorde sitt beste for å handle i tråd med kravene som hun oppfattet ligger i barnevernloven, og at hun mindre tillot seg å tenke hvordan hun best kunne handle for å imøtekomme klientens utspill. Og klienten svarte på utspillene fra kurator – ikke ut fra hvordan hun kjente sine hjelpebehov, men ut fra hvordan hun trodde hun kunne unnsnippe kurators krav.

Med hjelp av filosofen Hannah Arendts tenkning, har jeg blitt opptatt av hvilke begrunnelser som kan framsettes for å gjøre medvirkning til en etisk holdning som ligger nedfelt i oss og som synliggjøres gjennom måtene vi handler på, og som klientene merker som en følelse av frihet. I boken "*Vita Activa*" (1996) behandler Arendt handlingsbegrepet og i siste del av boken "*The Life of the Mind*" (1978) er hun opptatt av begrepet *dømmekraft*. Dette begrepet er siden tatt opp og behandlet av mange forfattere ut fra spørsmålet hva Arendt ville ha skrevet om hun hadde fått anledning til å avslutte denne delen (Jfr. bla. Øverenget 2003, Kohn, Young-Bruel, 2006, Pahuus, 2006).

I denne sammenhengen er det særlig begrepene *ondskap* og *dømmekraft* som jeg synes sier noe grunnleggende om forholdet til menneskelige relasjoner, og hvor galt det kan gå hvis den andres perspektiv ikke inkluderes. Dermed mener jeg at jeg i disse begrepene har funnet begrunnelser for hvorfor brukermedvirkning må forstås som et relasjonelt begrep som må erstatte den innarbeidede tenkningen som i dag dominerer praksisfeltet i sosialt arbeid.

I oppgaven bruker jeg ”hun” som tredje person, istedenfor å skrive ”hun eller han”.

1.2 Bakgrunn for oppgaven

Som relativt nyansatt i barneverntjenesten har jeg måttet forholde meg til et for meg nytt praksisfelt – et praksisfelt hvor lovverket, fagtradisjonene, praksisformene, kulturen på kontoret oppleves svært forskjellig fra sosialtjenesten som jeg kom fra. Hva forskjelligheten består i, er det kanskje vanskelig å sette ord på. Sosialtjenesten er jo i likhet med barneverntjenesten styrt av et overordnet lovverk og styringsredskaper i form av regler, rutiner og prosedyrer. I tillegg er ansatte i sosialtjenesten underlagt kommunalt fastsatte normer for sosialhjelp. På tross av disse rammene, opplevde jeg en større frihet i sosialtjenesten. Det kan bety at jeg var så disiplinert inn i sosialkontorets tenkning, normer og arbeidsmåte at jeg ikke oppfattet ufriheten og tvangen i tjenesten. Omstillingen til en ny rolle i et nytt arbeidsfelt har imidlertid tvunget frem spørsmål, tanker og følelser som jeg ikke på noen måte var forberedt på. For eksempel kjente jeg på ubehaget i å skulle bekle en rolle der subjektive vurderinger av andre menneskers levemåter kan få store konsekvenser for enkeltmennesket. Den personlige makten som ligger i rollen er mye større enn hva jeg var forberedt på. Og jeg har blitt spørrende til om det er måter å håndtere dobbeltrollen som undersøker og hjelper på som gjør det mulig å unngå å måtte gjøre ”klienten til ting i si verd” for igjen å sitere Hans Skjervheim. Jeg vil senere i denne oppgaven komme tilbake til spørsmålet.

Dermed har jeg ikke kunnet unngå å sette meg selv under lupen og ta opp til kritisk revisjon holdninger, verdier, ideer og handlinger som jeg stort sett ikke har tenkt på fordi de har inngått i det selvfølgelige, naturlige og dermed det riktige. Jeg har altså måttet innse at overgangen til nytt arbeidsfelt har gitt meg mulighet til å stille spørsmål ved egen praksisutøvelse, spørsmål som ikke lot seg så lett stille mens jeg var i sosialtjenesten. I omstillingsprosessen, mange vil kanskje si disiplineringsprosessen, har jeg stadig kjent behov for å protestere, stille spørsmål, gå mot det usagte, men allikevel sterke, konformitetspresset ved kontoret. Jeg har kjent det som umulig å sette meg selv og min faglige overbevisning i parentes for umiddelbart å overta andres meninger, holdninger eller praksiser; det vil si gjeldende praksis ved kontoret. Spesielt har jeg blitt spørrende til hvordan vi kan utøve makt uten å frata den andre, det vil si klienten, makt. Dermed har jeg blitt nysgjerrig på om brukermedvirkning som teoretisk begrep har kunnet nøytralisere noe av maktulikheten mellom partene i denne tjenesten.

Maktulikhet er også det sentrale temaet i Randi Hauglands bok ”*Med makt til å krenke*” (2007). Gjennom hovedpersonens ”jag-fortelling” og barnevernets begrunnelser, vurderinger og tanker om egne handlinger, får vi synliggjort hvordan skjønnsbasert hjelp kan bidra til å forverre livsbetingelsene i en familie. Dette til tross for at intensjonen er å hjelpe barna. Morens historie synliggjør hvordan kontrollfunksjonen i barnevernet kan få utforming som en form for paternalisme der den ene parten med sine handlinger utøver en symbolsk makt som bidrar til å frata den svake parten nødvendige handlingsalternativer. I boken får vi nettopp demonstrert hvordan de ulike ståsteder eller perspektiv gir forskjellige rolleinnhaverer ulike oppfatninger av de samme hendelsene, noe som gir grunn til å spørre seg om det er mulig å komme fram til en felles forståelse av en virkelighetsbeskrivelse. Og jeg spør meg; er det i det hele tatt mulig for meg som representant for barneverntjenesten å stille meg i en slik posisjon at familien kan se det som tjenlig for sin sak å være med meg i arbeidet for å finne fram til den beste hjelpen for barnet? Altså at undersøkelsesobjektet og undersøger kan inngå i et felles prosjekt som har som mål å finne fram til en hjelp som familien selv mener vil være god hjelp i en gitt situasjon? I historien om Tina (Haugland 2007) får vi vite at Tina selv på et gitt tidspunkt fant situasjonen sin så vanskelig at hun trodde at det beste ville være om barna bodde i avlastningsfamilien over en periode. Barnevernet valgte imidlertid å bruke sin lovpålagte makt til å overta omsorgen for barna. Fra å være en potensiell samarbeidspart ble mor med ett en motpart. Denne saken – som mange andre saker fra egen praksis – synes jeg demonstrerer hvilke etiske og faglige dilemmaer vi står overfor og hvilken kompetanse som møtet med sosialt utsatte, traumatiserte og sårbare mennesker forutsetter.

Tina gir oss, gjennom sin historie, et tragisk innblikk i hvilke alvorlige tilleggsbelastninger en vedvarende dårlig økonomi innebærer for foreldre som allerede sliter tungt med å klare hverdagen. Hennes fortelling er nærmest en levendegjøring av utallige forskningsresultater som bekrefter at økonomisk knapphet over tid bidrar til økte problemer i form av mistriivsel, helseproblemer, boligproblemer og problemer i forhold til arbeidsmarkedet (Andenæs 2004; Aamodt, Aamodt, Jørgensen 2002; Kristoffersen, mfl. 1996). Og jeg spør meg; er det slik at vi i barneverntjenesten ikke ser *sammenhengen* mellom foreldres; (og det betyr stort sett enslige mødres (Andenæs, 2004)), vanskeligheter med å opprettholde en følelsesmessig, materiell og trygg og forutsigbar omsorg for barna og fattigdom? Agnes Andenæs (2004) er inne på at det kanskje er en generell kulturell motvilje mot å se at det kan være fattigdomsproblemer i den norske velferdsstaten. Dertil kan det hende at utdanningen i for stor grad vektlegger psykologiske teorier og samspillmodeller i vurderingen av mor-barn

forhold og mindre hvilken rolle de helsemessige, sosiale og økonomiske forholdene spiller i et barns dagligliv. Dermed kan det hende at vekten psykodynamisk teori har fått i sosialt arbeid fortsatt er dominerende på bekostning av forvalterrollen. Med andre ord at psykodynamisk teori og behandlingsorientert forståelse har bidratt til at å vende interessen bort fra klientenes økonomiske problemer (Christiansen 1977). Lars Inge Terum hevder at det fra ulikt hold har kommet kritikk av både faget sosialt arbeid og sosialarbeiderutdanningene for manglende interesse og vektlegging av klientenes økonomiske problemer. Ut fra ulike studier kan det for ham synes som at sosialt arbeid først og fremst blir forstått som omsorgs- og relasjonsarbeid der samtalen er det sentrale verktøyet. Interessen for folk økonomiske og materielle liv er mindre framtrødende (Terum 2003:81). Også i barnevernet finner vi det samme fenomenet. Selv om all statistikk viser at økonomiske og materielle problemer dominerer i barnevernet, rettes den faglige interessen mot psykologiske forhold. Det blir hevdet at både barnevernet og andre deler av hjelpeapparatet preges av et ” psykologiserende og individuelt orientert perspektiv på barn og barnefamiliers problemer”(NOU2000:12, kap 6,4). Dette kan innebære at noen klienter opplever manglende forståelse og anerkjennelse for *sin* problemoppfattelse, samtidig som de blir tilbudt hjelp de ikke har etterspurt.

Kapittel 2

Brukernes erfaringer med barneverntjenesten

2.1 Brukeren – hvem er hun? Den tradisjonelle bruker av barneverntjenesten - hva kjennetegner henne?

Selv om praksis viser at en stor andel av familiene som mottar tjenester fra barneverntjenesten tar kontakt på eget initiativ, vet vi at det for mange innebærer en nærmest uoverstigelig terskel å måtte erkjenne dette hjelpebehovet. Og enda vanskeligere kan det være å måtte innrømme at barnevernet er den instansen som best kan bistå med hjelp. Ikke bare har barnevernet fra tid til annen fått urettmessig stor mediaoppmerksomhet knyttet til saker der foreldre er uenige i barnevernets handlinger, men også kan barnevernets kombinerte rolle som kontrollør og hjelper bidra til å skape usikkerhet og angst i forhold til hva barnevernet kan gjøre. Mange foreldre er som vi vet avhengige av den bistanden som barnevernet kan tilby. Det innebærer at de kan oppleve at de har liten frihet til å velge bort tiltaket så vel som kontakten med tjenesten. Dermed er det lett å føle seg tvangsbundet til saksbehandlere de verken liker eller føler tillit til. Mange av de familiene som barnevernet har kontakt med har en dobbel sårbarhet. Svært mange har dårlig økonomi, dårlige boforhold og liten symbolsk kapital å tære på. En undersøkelse gjort av et utvalg foreldre som alle hadde kontakt med ulike deler av kommunetjenesten, inkludert barneverntjenesten, viste at disse familiene hadde gjennomgående langt større belastninger sammenlignet med et normalutvalg av foreldre med barn i samme aldersgruppe (Aamodt, Aamodt, Jørgensen, 2002). Undersøkelsen samsvarer med andre norske undersøkelser (Jonassen, Clausen og Kristoffersen 1997; Andenæs 2000) og ikke minst mitt generelle inntrykk fra praksisfeltet.

Byrden av faktisk fattigdom forsterkes ved at det sosiale nettverket (familie, venner, osv.) i liten grad yter økonomisk støtte når det kniper. Som også det blir påpekt av Halskov, Schultz Jørgensen og Polakow (2000), er praktisk hjelp, inkludert økonomisk støtte, noe disse foreldrene – de fleste enslige mødre – savner mest. Når en ser på mer varige livsbelastninger, som økonomiske problemer, problemer i forhold til arbeid, dårlig sosialt nettverk, viser undersøkelser at slike problemer i seg selv bidrar til å øke hyppigheten av psykiske helseproblemer (Dalgard, m.fl. 1995). Også en studie av Kristin S. Mathiesen påpeker det samme (1995). Her framkommer det at de mødrene som har lavest utdanning har klart flere psykiske plager enn kvinner i andre utdanningsgrupper. Videre at jo dårligere økonomi en familie har, desto større psykiske plager hos mødrene. Mathiesen konkluderer med at

økonomiske problemer virker inn på den psykiske helsen først og fremst gjennom å bidra til at mødrene får store tilleggsbelastninger samtidig som at den sosiale støtten er liten.

Undersøkelsen er overensstemmende med det Brown og Harris (1978) fant i en undersøkelse av arbeiderkvinnene i London. Den viste at de sosiale sammenhengene kvinnene levde i var bestemmende for om livsbelastningene førte til psykisk sykdom. Undersøkelsen konkluderte med at det ikke var livsbelastningene i seg selv, men livsbelastningene sett i sammenheng med sosial støtte og sosioøkonomiske forhold som var avgjørende.

Når jeg ovenfor mente at disse foreldrene det her er snakk om har en dobbel sårbarhet, henger det nettopp sammen med at de konkrete livsbelastningene tvinger mange til en avhengighet til hjelpeapparatet og i særdeleshet til barnevernet som de selv ikke ønsker, og at denne mangeltilstanden (mangel på økonomisk, sosial og symbolsk kapital) bidrar til en opplevelse av å ikke ha kontroll over egen livssituasjon. Ikke bare har disse foreldrene mistet friheten til å handle, men de har også blitt fratatt følelsen av å kunne leve opp til de forventningene som stilles til barnefamilier. Denne avmaktfølelsen berører den enkeltes selvfølelse og dermed identitet. Som Schultz Jørgensen påpeker i en artikkel fra 1999 kan denne typen kontrolltap få omfattende følger for mange livsområder og bidra til å forklare "den sosiale arven" som er et begrep vi kjenner fra Gustav Jonssons forskning fra barnebyen Skå utenfor Stockholm (1969).

Jeg har med denne gjennomgangen av ulike undersøkelser forsøkt å presentere noen av de forhold som kjennetegner svært mange familier som vi møter i barnevernet og som jeg i denne oppgaven vil rette et spesielt fokus mot. Når vi snakker om brukermedvirkning, ser jeg det som avgjørende at vi som barnevernarbeidere er i stand til å se sammenhengen mellom sosioøkonomiske forhold og psykisk helse, og hvordan omsorgsevnen blir påvirket av disse forholdene. Det innebærer at vi ikke må se omsorgsevnen som en individuell evne som noen har, og som andre ikke har. Heller finner jeg det hensiktsmessig å sette begrepet omsorgsevne i et interaktivt perspektiv der levekår og helse inngår i et gjensidig samspill med individet og dets selvoppfatning og handlingskompetanse.

2.2 Brukernes erfaringer med hjelpetjenestene

Når jeg nedenfor presenterer noen brukerundersøkelser som er gjort i forhold til hvordan klienter opplever møtet med hjelpeapparatet, vil jeg i hovedsak avgrense meg til undersøkelser gjort i forhold til sosial- og barneverntjenesten. Imidlertid er det relativt få norske studier det her er tale om. Jeg har derfor tatt med noen utenlandske studier.

Jeg vil imidlertid poengtere at brukerundersøkelser av denne typen som nedenfor gjengis mer reflekterer den enkelte informants subjektive forhold til saksbehandleren ”her og nå” enn en mer gjennomløpende evaluering av den helhetlige hjelpen som de har mottatt.

David Howe (1991) stiller seg kritisk til den noe idylliserende forestillingen om at når klientene snakker, så lytter vi, samtidig som det er uklart hva hver av oss oppfatter når vi lytter. Med utgangspunktet i hjelpeapparatet, definerer han tre ulike roller; den profesjonelle eksperten, humanisten/subjektivist og sjefen/administratoren og drøfter hva hver av dem hører når klientene snakker. Kunnskap gir *eksperten* makt til å definere problemene og tilgang til løsninger som ikke er tilgjengelige for folk flest. *Humanisten* ser på klientens erfaring som fundamentalt betydningsfull og seg selv som frigjøreren av den annens erfaring. Klienten blir ikke vurdert, målt, og forklart, men bedt om å dele sin erfaring. *Administratoren* ber klienten om å snakke for å kunne plassere ham eller henne i den rette kategorien – i tråd med gjeldende praksis innenfor den aktuelle organisasjonen. Hver av disse posisjonene – eksperten, humanisten og administratoren – plasserer seg på en side av subjektet – objekt-dimensjonen. Dette skaper statiske posisjoner, mener Howe, fordi bare en part får lov til å gi til kjenne sin oppfatning. Han mener at kontakten mellom klient og hjelper må ha en mer dynamisk form, noe som innebærer en erkjennelse av at det som blir sagt og hørt styres av den andre partens syn på seg selv og på situasjonen. Påpekingen fra Howe utgår fra et overordnet perspektiv der en må forstå den andre i lys seg selv. Begge parter bringer inn ideer, erfaringer og intensjoner til møtet. Dermed er det ikke tilstrekkelig å søke forståelse ved ensidig stille seg ved den ene parten i subjekt-objekt relasjonen. Forståelse må søkes i dialogen mellom partene.

Dette synet stiller spesielle krav til selve forskningsdesignet for brukerundersøkelser. Ved å ensidig etterspørre brukernes vurderinger av en hjelp eller behandling, kan det for brukerne danne seg en oppfatning av at forskeren er ute etter bestemte svar. Særlig fordi mange intervjuguiden legger tyngden av spørsmålene rundt forhold som belyser det problematiske eller det som det har vært misnøye med. Montgomery (2000) påpeker at utfordringen alltid vil være å stille spørsmålene så åpne som mulig slik at informantene får mulighet til å fortelle sin historie og at historien blir fulgt opp ut fra intervjuerens genuine nysgjerrighet.

Med disse forbehold som bakteppe vil jeg her trekke fram noen brukerundersøkelser som sier noe om klientenes erfaringer med tjenestene. Dette for å synliggjøre at brukervedvirkning er

noe å etterstrebe i møte mellom hjelper og klient, og også at mange klienter har uttrykt at dette er noe de har savnet i møte med hjelpeapparatet.

En hyppig sitert undersøkelse ble foretatt tidlig på 1990-tallet av Kikkan Ustvedt Christiansen (1993). Hun intervjuet 20 familier cirka en måned etter avslutning av barnevernundersøkelsen. Denne undersøkelsen gir mange viktige meldinger tilbake til barnevernet om hva klientene mener vil være avgjørende for gode hjelpetiltak for den enkelte. Klientene ønsket å være aktive medspillere og deltakere i prosessen fram mot utformingen av hjelpetiltak, og ikke bare undersøkelsesobjekter som blir gjort til gjenstand for vurderinger, kategoriseringer og ymse former for stemplinger. Over halvparten av utvalget, det vil si vel ti familier, opplevde at kontakten med barnevernet hadde vært positiv og at de hadde fått hjelp. Men også i denne undersøkelse kom det frem at klienter lett kan føle seg overkjørte og misforståtte. Blant annet uttalte en informant ”Det er et livsfarlig system. Du må veie din ord på gullvekt. De kan snu og vende på alt du sier og bruke det mot deg.” (Christiansen 1992:31).

Også diverse engelskspråklige studier bekrefter betydningen av å framstå som hjelper framfor undersøker (Shireman m.fl. 1990). Det betyr at rollen må være mest mulig entydig. Å inneha en dobbelrolle; det vil si å være både hjelper og kontrollør vil for mange klienter innebære å føle at de er under konstant overvåking eller kontroll noe som igjen skaper utrygghet og forsvar. En mulig konsekvens av denne tenkningen fordrer stor grad av tydelighet dersom rollen endres fra hjelper til undersøker. Samtidig vil kontrollaspektet alltid være tilstedeværende i rollen som barnevernкуратор uavhengig av om en er i en undersøkelsesfase eller om en er i tiltaksfasen og rollen mer er rettet mot råd og veiledning eller etablering av hjelpe- og støttetiltak i familien.

En annen undersøkelse som jeg finner relevant ble gjort av Lars Uggerhøj i Danmark omtrent samtidig med Christiansens undersøkelse i Norge. Uggerhøj hadde som mål med sin undersøkelse å skape et bilde av brukernes forståelse av den kontakt som de gjennom lang tid har hatt med sosialforvaltningen (Uggerhøj 1994 og 1996). I undersøkelsen inngår blant annet 28 barnefamilier som alle hadde minst ett barn under atten år, minst ett registrert eller kjent problem vedrørende familiedynamikken eller barnet/barna og minst tre års kontakt med sosialforvaltningen. Ett viktig funn, men kanskje ikke så overraskende, var at relasjonen mellom familien og rådgiveren var avgjørende for familienes vurdering av samarbeidet med

sosialforvaltningen. Familiene opplever seg ikke som avhengige av systemet, men avhengige av rådgiverne – avhengige av den personlige kontakten som de hadde til disse. Videre sier Uggerhøj ut fra undersøkelsen at ”det er rådgiverens evne til å agere som ”menneskelig profesjonell”, der er altafgørende for familiernes opplevelse av tillid eller ej.”. (Uggerhøj 1994:179). I tillegg til relasjonen, er også rådgivernes engasjement og konsentrasjon under samtalen viktig. Familiene ga uttrykk for at de ønsket at rådgiverne skulle lytte aktivt og således forholde seg ”ikke terapeutisk” i et subjekt-subjekt forhold framfor et subjekt-objekt forhold overfor familien.

Til sist blir rådgivernes menneskelighet vektlagt. Menneskeligheten viser seg gjennom etablering av en avslappet atmosfære hvor det gis rom til å snakke også om dagligdagse forhold. I et såkalt subjekt-subjekt forhold der gjensidigheten mellom partene preger kommunikasjonen, er relasjonen mellom bruker og hjelper av betydning. I en studie av Winefeldt og Barlow (1995) rettet mot unge, enslige mødre og deres erfaringer med barnevernet var det nettopp relasjonen til saksbehandler som avgjorde om hjelpetilbudet ble vurdert som positivt.

Mona Sandbæks doktorgradsavhandling var en intervjuundersøkelse av foreldre og barn som hadde hatt kontakt med barnevernet, Pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT) og Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (BUP) (Sandbæk 2002). Utvalget besto av 59 familier hvorav fire som trakk seg. Tallet omfattet 60 barn, 29 fra PPT, 25 fra barnevernet og seks fra BUP. Det viste seg at foreldrene hadde ulike forventninger til de tre tjenestene. Mens alle de seks familiene hadde positive forventninger til BUP, hadde 64 prosent de samme forventningene til barnevernet. 28 prosent hadde vært negativ til kontakten med barneverntjenesten på forhånd. Reservasjonene overfor barnevernet var knyttet til redsel for å miste ungene eller ”for ikke å være god nok mor”. Men det viste seg at holdningene til barnevernet endret seg merkbart etter familiene hadde gjort konkrete erfaringer med tjenesten. Så mange som 70 prosent vurderte kontakten med barnevernet som god. Denne undersøkelsen, som mange andre, bekrefter at brukernes holdninger til de ulike tjenestene for en stor del henger sammen med hvordan den enkelte vurderer sitt forhold til hjelperen som person. Når foreldrene framhevet personene, vektla de ikke bare deres egenskaper, men også relasjonelle aspekter i form av den gjensidige påvirkningen mellom de profesjonelle og familiene og konsekvensene kontakten fikk for barna. Resultatene fra denne undersøkelsen bekrefter viktigheten av at foreldre får anledning til å bidra aktivt til at barna får den hjelpen de trenger.

I en artikkel fra samme studie publisert i Nordisk Sosialt Arbeid (2000), hevder Sandbæk at profesjonelle vier liten oppmerksomhet til foreldres egne forsøk på å løse problemene, og gir dem også liten anledning til å vise slike sider. I den nevnte undersøkelsen var det flere foreldre som sa at de hadde opplevd det som et problem at deres forslag til løsninger ikke ble tatt alvorlig. Likeledes kjente de det vanskelig at deres syn ble oversett når det oppsto uenighet mellom dem og hjelpetjenestene. Sandbæk sier med henvisning til en tidligere artikkel (Sandbæk 1996) at dette kan ha sammenheng med et kunnskapssyn som tradisjonelt har gitt profesjonell kunnskap forrang framfor den erfaringsbaserte kunnskapen. Jeg vil komme tilbake til dette poenget i kapittel 4 som jeg har kalt metodekapittelet.

Til sist vil jeg igjen nevne boken til Randi Haugland (2007). Ved å skifte mellom å gi jegerpersonen anledning til å uttrykke sin forståelse av hendelsene og saksbehandlerne sin historie, får forfatteren fram hvor utfordrende og komplisert samhandlingen mellom hjelper og klient i barneverntjenesten kan være. Jeg tenker at denne kommunikasjonen må sees i lys av barnevernloven som danner rammene for tjenesten. Samtidig må jeg igjen minne om at det ikke er en generell oppfatning at brukere av barneverntjenesten er misfornøyde med tjenesten, noe vi også har kunnet se av ovenstående studier (Sandbæk 1995; Havnen 2003; Aamodt 1997).

Oppsummerende synes ulike studier å fastslå at der brukerne har opplevd seg som medhandlende aktører på linje med de profesjonelle har de kunnet være med å påvirke hjelpetilbudet i tråd med egne ønsker og behov. Dermed har brukermedvirkning bidratt til å gi tjenestetilbudet et innhold som har gjort det tilnærmedesvis skreddersydd for den enkelte familie og den kulturbakgrunn, livssituasjon, levekår og hverdagsliv. På denne måten legitimerer brukermedvirkning sin selvfølgelige plass i tenkningen som styrer de ulike tjenestene. Samtidig må brukermedvirkning ikke forstås som at brukerne ikke har bruk for sosialarbeidernes kunnskap, vurderinger og kompetanse. Heller ikke er brukerne tjent med at vi unnlater å gjøre de handlingsvalgene som ulike tilstander eller situasjoner krever av oss. Også når valgene innebærer å gå imot foreldres eller barn og unges uttrykte vilje eller ønsker. Avgjørende blir da måten vi bruker kunnskapen og kompetansen. Grunnleggende for et hvert menneske er å bevare sin selvrespekt og selvaktelse. I situasjoner hvor klienters selvaktelse står på spill, og hvor brukermedvirkning i vanlig forstand ikke strekker til, er det den etiske kunnskapen som må komme til syne og utøve forrang. Fordringen vi står i, er å utøve

lovpålagte og faglig vurderte handlinger på en måte som synliggjør også de etiske og moralske refleksjonene som ligger innbakt i handlingene.

Kapittel 3

Brukermedvirkning i en barnevernfaglig kontekst

3.1 Generelt om begrepene bruker og brukermidvirkning

I ulike offentlige dokumenter understrekes betydningen av brukerperspektivet og brukermidvirkning i det helse- og sosialfaglige arbeidet (bla. NOU 2000:12; St. melding nr 34:29;SHD 1996; FoU- strategi for barnevernet, 2005-2008). Sosial og helsedepartementet (2006) skriver at Brukermedvirkning vil si at de som berøres av en beslutning, eller er brukere av tjenester, får innflytelse på beslutningsprosesser og utforming av tjenestetilbud. I strategi for FoU–arbeidet for et kunnskapsbasert barnevern (2005-2008) utheves det at satsingsområdene, i forhold til forskning for et mer kunnskapsbasert barnevern, skal det særlig legges vekt på brukermidvirkning (FoU: 2005- 2008), og videre at brukermidvirkning blant annet vil innebære at brukere trekkes med i beslutninger, at klienter så langt som mulig må få innsyn i beslutningsgrunnlaget og at det å kunne følge prosessen er essensielt. Funksjonshemmedes fellesorganisasjon (FFO) definerer begrepet slik: ”Brukermedvirkning er der brukerens synspunkter, erfaringer og behov gjennom dialog med etaten legges til grunn for, og aktivt brukes i utformingen av tjenestetilbudet som etaten utformer.” (FFO, 2005:11). Et beslektet begrep er brukerretting som Rattsø-utvalget definerer; ” Brukerretting er å la behovene til den enkelte bruker og brukergruppe i større grad styre både hvilke tjenesten som gis og hvordan de gis”(NOU:2004:13:132).

Yrkesetisk grunnlagsdokument for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleier benytter ikke begrepet brukermidvirkning, men uttaler at ” det er nødvendig å lytte til brukerens/ klientens beskrivelse av egne problemer og spørre etter forslag til løsninger. Yrkesutøverne skal gi informasjon slik at brukeren / klienten i størst mulig grad selv kan velge tiltak”(FO 2002:7).

Rønning og Solheim nærmer seg spørsmålet om brukerstyring utfra det de kaller eiendomsretten til egne problemer. De definerer grad av brukerstyring utfra følgende faktorer

- å bestemme om et problem eksisterer
- å definere hva problemet gjelder
- å avgjøre om det skal gjøres noe med problemet
- å velge mellom ulike former for hjelp
- å initiere, vedlikeholde eller avslutte kontakten (Rønning og Solheim 1998).

Brukermedvirkning er altså et begrep som har kommet for fullt. Det er på alles lepper, handlingsplaner samt politiske dokumenter og utredninger. Ingrid Aamodt skriver i sin artikkel at begreper som bruker og brukermedvirkning er nye begreper vi alle applauderer, vi tar dem til oss og hiver oss på nok en ny faglig trend. Og hun spør om det er slik at vi gjør det for lett. Om det er slik at vi tar nye begrep til oss uten å reflektere over hva de står for, hva de innebærer og ikke minst hva som er det nye, hva er de til forskjell fra? Hun sier at i vår begeistring er det lett å glemme at også begrepet brukermedvirkning inngår i en historisk sammenheng, og at vi må se på de verdier som ligger i begrepet. Hva er det vi ønsker å oppnå med fokuset og kravet om brukermedvirkning? Hva er brukermedvirkning et svar på spør hun. Vi må utfordre det som ligger der allerede, vi må arbeide inn det nye. Det er ikke noe som kan gå av seg selv. Som hun sier så må brukerperspektivet ” argumenteres og perspektiveres inn. For noe – mot noe annet ” (Aamodt, I. 2006: 101).

En kan tenke seg at fokuset på begreper som ”bruker” og ”brukermedvirkning” ønsker å bidra til en mer likeverdig praksis mellom hjelper og klient. I begrepet ”brukermedvirkning” ligger det et ideal om å gi brukeren mer makt og myndighet til å påvirke hjelpen som skal ytes. Hjelperen skal lytte og anerkjenne brukers ytringer og perspektiv. Det innebærer en tiltro til at både barnevernets klienter og sosialhjelpsmottakere har selvstendige meninger, interesser og rettigheter som de kan uttrykke og som er viktige i utformingen av det enkelte hjelpetiltak. Det innebærer en vilje til å se klientene som enkeltmennesker og ikke som kategorier; det vil si en myndiggjørende praksis som inviterer til åpenhet, respekt og samarbeid. Samtidig vil en kunne være redd for at begrepet er med å usynliggjøre den skjeve maktfordelingen mellom hjelper og bruker, at det i et maktfelt som for eksempel barnevern vil være den profesjonelle som avgjør når brukermedvirkningen tas i bruk. I NOU (2000) skriver blant annet Befringutvalget at de er i tvil om begrepene bruker og brukermedvirkning er egnede nettopp fordi de kan virke tilslørende i forhold til barnevernets lovpålagte maktanvendelse.

Spørsmålet blir da både hvordan en kan legge til rette for en *reell brukermedvirkning* i et felt som barneverntjenesten hvor en kan tenke at systemet er preget av kontroll og paternalisme. Hvordan sikre et godt samarbeid mellom klienten og den profesjonelle, og hvilken betydning har brukermedvirkning i forhold til kvalitet og klientens opplevelse av møte med hjelpeapparatet? Og også, i og med at bruker og brukermedvirkning er blitt honnørord som daglig brukes uten at jeg er sikker på at meningen er like tydelig, ønsker jeg å se på hva det

eventuelt kan *innebære* i møte med den enkelte klient. Hvordan håndtere brukermedvirkning innenfor et felt som barnevern når klienten representerer en annen forståelse, et annet syn, enn sosialarbeiderens forståelse?

Det er også verdt å spørre seg hvorfor en ønsker brukermedvirkning. Hva er det vi ønsker med det. Hvorfor er dette et mål?

Videre vil jeg knytte noen refleksjoner til begrepene *brukerperspektiv* og *brukermedvirkning*. Brukerperspektivet synes motivert ut fra tanken om enkeltindividets rettigheter. Utgangspunktet er selvfølgelig at medbestemmelse og rettigheter er viktige for menneskeverdet. Men vi må kanskje også ta inn over oss at det å bruke ”at den enkelte vet best hvor skoen trykker” som et argument for brukerperspektiv, kan bety at en dekker til et effektivitetsargument. At en behandling gir raskere effekt dersom en lytter og følger pasientens eller klientens anvisninger.

Empowerment eller myndiggjøring er et begrep som ofte knyttes til brukerperspektivet. Myndiggjøring handler om å kunne ta del i felles rettigheter og plikter på likeverdige vilkår. Det handler om å gjøre klientene i stand til å forbedre sin situasjon – det vil si sine levekår og livskvalitet (Slettebø 2000). I denne myndiggjøringsprosessen vil ressursorientering og brukermedvirkning være grunnleggende. En bakenforliggende argument for at en i så stor grad vektlegger klientens aktive deltakelse i sin egen behandling eller endrings-skapende arbeid, kan være av økonomisk karakter. At det er økonomisk lønnsomt for samfunnet om klient og pårørende påtar seg oppgaver som det offentlige tidligere tok ansvaret for, for eksempel. Eller at aktivitet i seg selv er et gode som bidrar til å skape mindre avstand mellom trygdede og arbeidsføre, friske og syke, osv.

Sunniva Ørstavik (1996) har laget et notat hvor hun skiller mellom ulike analyseenheter for å gjøre rede for de ulike måtene å forstå begrepet brukerperspektiv. Her trekker hun også fram moralske argumenter for brukeraktivitet. En diskurs som med jevnlig mellomrom dukker opp er at klienter og trygdemottakere ”lever godt på andres skattepenger”. Arbeidsminister Bjarne Håkon Hansen er kanskje ufrivillig blitt eksponent for denne holdningen da han uttalte at arbeidsløse måtte begynne å stå opp om morgenen; altså være mer aktive. Underforstått; dette er en gruppe som er late, passive og ligger utover dagen. De moralske argumentene

bygger på en retorikk som går ut på at gode borgere klarer seg selv og legger ikke andre til byrde.

Likeledes har hun et profesjonsargument for brukerperspektivet som handler om at den kunnskapen som fagfolk har, kommer til kort i forhold til den kunnskapen som de som "eier" problemene har. Men vi kan også tenke oss at brukerperspektivet kan bidra til å skjule en mer eller mindre uttalt holdning om at hjelpsøkende nå må begynne å ta ansvar for seg selv og slutte å sutre eller forvente hjelp fra det offentlige. Altså en form for ansvarsfraskrivelse fra myndighetenes side.

Brukermedvirkning på individnivå betyr at den som benytter seg av et tjenestetilbud får innflytelse i forhold til dette tilbudet. Det betyr at vedkommende medvirker i valg, utforming og anvendelse av de tilbud som til enhver tid måtte være tilgjengelige, noe som igjen vil innebære større autonomi, myndighet og kontroll over eget liv (Sosial- og helsedirektoratet 2006:8). Denne forståelsen innebærer nødvendigvis at både den tradisjonelle ekspertrollen så vel som klientrollen vil stå overfor store utfordringer når ekspertkunnskapen må vike for å gjøre rom for den erfaringsbaserte kunnskapen som klientene i rollen som brukere ønsker det skal tas hensyn til. Rollene vi inntar vil alltid innebære en forståelse av hvilke oppgaver som er ment å tilhøre de ulike posisjoner. Dermed vil de forvente at både rollen som hjelpsøker og som hjelper får en annen karakter når brukermedvirkning skal være et førende prinsipp.

Hjelpevirksomheter basert på brukermedvirkning er med få unntak lite beskrevet i praksislitteraturen. Dertil finnes få modeller for utøvelse av brukermedvirkning. Dette kan være noe av forklaringen på at utøvelse av praksis lett faller inn i etablerte spor der hjelpsøkende faller inn i klientrollen som mottakere av hjelpetilbud de ikke har innflytelse over.

3.2 Begrepsavklaring

Fokuset i denne oppgaven handler om den enkeltes rettigheter til å kunne påvirke, justere og eventuelt avgjøre hva slag hjelp som vil være den beste i den gitte situasjonen. Det er med andre ord tale om brukermedvirkning på individnivå (Alm Andreassen 2005). Som vist ovenfor er brukermedvirkning på individnivå et viktig element i den individuelle hjelperelasjonen, og berører i sterk grad fagfolkens tilnærming til de hjelpsøkende.

Ordet *brukerperspektiv* handler om at hjelperen må forsøke å sette seg inn i hjelpsøkerens situasjon for å forstå hva hjelpsøkeren forstår. Det innebærer at en som hjelper må lytte aktivt og med genuin interesse til hva hjelpsøkeren formidler, og være villig til å innordne seg den andres perspektiv. At kravet om brukervedvirkning har kommet så sterkt frem må sees i lys av en etablert praksis der klienten i stor grad var / er underlagt hjelperens problemdefinisjoner, kategorifastsetninger og handlingsvalg. Dermed må kravet om brukervedvirkning forstås som svar på noe – et svar på en innarbeidet og etablert praksis eller på den senere tids profesjonskritikk (Aamodt, I. 2006; Ørstavik 1998). Særlig har den medisinske modellen blitt kritisert for ikke å ta hensyn til mennesket bak pasienten. Mye av kritikken har handlet om at fagfolk har hatt monopol på å definere enkeltmenneskets sosiale virkelighet. Men et svar som er ment å skulle erstatte eller justere en etablert praksis, må regne med motreaksjoner eller ideologier som bidrar til å sementere eksisterende praksis. Kanskje er det relevant å spørre seg om nåtidens tro på bruk av evidensbaserte metoder i behandling så vel som i sosialt arbeid kan forstås som en reaksjon mot brukerperspektivet i sosial- og helsefagene. Det vil si at brukervedvirkning ikke har gitt den ønskede effekt i behandlingen. I tillegg er det lett å tenke at brukervedvirkning krever tid, noe fagpersonellet ikke har. Dermed kan brukervedvirkning bli oppfattet som ” sand i et maskineri” som skal være mest mulig effektivt.

Hva menes så med evidensbaserte metoder? Begrepet evidensbasert har sin opprinnelse innen medisinen (Ekeland 2001; Marthinsen 2004), og har siden spredd seg til de fleste praksisfelt innen helse- og sosialsektoren. Evidensbasert blir gjerne assosiert med, og ofte oppfattet som synonymt med kvalitetssikring. Innenfor somatisk medisin innebærer det at bestemte sykdomstilstander søkes behandlet med metoder som har vist seg effektive gjennom vitenskapelig forskning. Når jeg her bruker ordet vitenskapelig, så betyr det kontrollerte kliniske forsøk ut fra randomiserte design og med kontrollgrupper. En søker altså etter kunnskap som er kontekstuavhengig og som kan operasjonaliseres i behandlingsmetoder som har dokumentert effekt ut fra denne typen forskning. Behandlingsmetoder som ikke kan oppvise denne effekten vil deretter måtte bli erstattet av disse evidensbaserte metodene.

Det er innlysende at den evidensbaserte kunnskapen først og fremst vil fremme den naturvitenskapelig baserte medisinen, mens andre viktige sider ved behandlingen som kommunikasjon, etikk, omsorg og empati kommer i bakgrunnen. Harde data settes opp mot taus kunnskap, refleksjon og studier som mer går i dybden enn i bredden. I følge Edgar

Marthinsen (2004) er det svært lite forskning eller praksis som fremstiller seg som evidensbasert i sosialt arbeid. Unntaket er forskningen på de atferdsmodifiserte programmene (PMTO, "De utrolige årene" og MST).

Jeg lurer på om den raske spredningen av begrepet *evidensbasert* fra medisinen til andre kunnskapsfelt, også innenfor helse- og sosialsektoren, er uttrykk for en økende tiltro til ekspertkunnskapen, samtidig som den erfaringsbaserte kunnskapen synker i verdi. Det betyr at den vitenskapsbaserte kunnskapen, utviklet etter bestemte forskningsmetoder, gis forrang framfor den lokale og kontekstavhengige kunnskapen. Og ikke bare at denne kunnskapen gis forrang, men praksiskunnskapen og gjerne også den kontekstuelle kunnskapen kan innenfor denne tradisjonen marginaliseres som "syensing" eller forstås som ikke valid ut fra det dominerende vitenskapssyn. I forhold til brukermedvirkning blir den evidensbaserte kunnskapen lite åpen for brukeren og brukerens perspektiv. Metoden kommer foran brukeren. Klienten/pasienten og problemet blir til sammen enheten som gjøres til gjenstand for behandling. Dialogen mellom bruker og hjelper erstattes av monologen. Vi får et "tillukket, objektivt begrepspråk, eller et språk som bare er "åpent" ved å peke mot andre begreper ..." (Martinsen 2005:95).

Innenfor helse- og sosialtjenesten, psykiatrien, så vel som innenfor de somatiske sykehusene er kravet til effektivisering og økonomisk innsparing påtrengende. Alle må vise, og gjerne i form av målbare tall, sin verdi i effektivitetens navn. Det er i denne sammenhengen at den evidensbaserte forskningen har fått stort handlingsrom. Med den store kostnadsveksten i helse- og sosialsektoren, stilles det også fra politisk hold økende krav til at tiltakene skal gi effekt. Faren er at myndighetene for ensidig baserer sine avgjørelser på denne typen forskningsbasert kunnskap som forskerne selv kaller den nyeste og beste. Vurderinger, beslutninger og handlinger i praksisfeltet skal bygge på evidensbasert forskning (Martinsen 2005:89). Intensjonen er selvsagt at praksis skal bli mer forskningsbasert og dermed forbedret. Spørsmålet det er relevant å stille i denne sammenhengen er jo om det i effektivitetens navn blir legitimt å sette brukerens erfaringer, vurderinger og behov i parentes for den kontekstuavhengige evidensbaserte kunnskapen og tilhørende behandlingsmetoder.

3.3. Brukermedvirkning i praksis

Som antydnet ovenfor, er det ikke mange studier innenfor helse- og sosialsektoren som eksplisitt tar for seg brukermedvirkning i praksis. Ett unntak er Reidun Føllesø (2004). Hun

har i sin doktoravhandling og i artikler blant annet publisert i Norges Barnevern gjenfortalt barnehjemsbarns opplevde historier – altså historier som dokumenterer brukernes erfaringer med det offentlige hjelpeapparat. Det er her tale om en videreformidling av erfaringsbasert kunnskap. En kvalitativ studie hvor tidligere rusmisbrukere som brukere av helse- og sosialtjenesten fremsto med historier som var ment å skulle påvirke hjelpeapparatet i en brukerorientert retning. Ved å delta på en brukerkonferanse med sine historier, opplevde de at deres erfaringer ble knyttet til en kategori mennesker forskjellig fra alle andre. Dermed syntes deres erfaringsbaserte kunnskap å være av et slag det ikke var grunn til å la seg påvirke eller justere av.

- Jeg har stått fram så mange ganger, fortalt og fortalt det samme om igjen og om igjen... men jeg tror ikke og har aldri hørt noe om at hjelpeapparatet har fanget opp noe av det jeg har sagt... og når jeg føler det ikke får noen påvirkning på hjelpeapparatet, så blir alt sammen bare en stor belastning for meg ... så derfor gjør jeg det ikke mer... (Willumsen 2005:86).

Med andre ord kan det synes som om brukermedvirkning er et ord som gjerne tas i bruk ved de riktige anledningene, men som i praksis skaper liten forskjell. Heller ikke synes det som om klientene i rollen som brukere er i stand til å endre eksisterende holdninger og handlinger, noe en kanskje kunne ha hatt forventninger om. Med en selvoppfatning som ”bruker” kunne en ha tenkt at hjelpsøker naturlig ville sette seg i en posisjon der en så på seg selv som jevnbyrdig med hjelperen og dermed skapt et forhandlingsklima der hjelperen så seg tjent med en likeverdige samhandling mellom seg og hjelpsøker. Erfaringen ovenfor gir ingen illusjoner om at denne hypotesen virkeliggjøres i praksis (jfr. Aamodt, L. 2006).

At myndighetene ivrer etter å innføre begrepet brukermedvirkning i helse- og sosialtjenestene gir ingen garanti for reelle endringer av praksis. Som Follesø (1998) er inne på, er brukermedvirkning og egenaktivitet lite overensstemmende med barnevernets generelle praksisutøvelse. Selv om en i noen saker i noen faser vil finne at medvirkning er tilstede, som for eksempel i planleggingen av frivillige hjelpetiltak, vil det fortone seg noe idylliserende å snakke om brukermedvirkning i saker der det er tale om omsorgsovertakelse. Dermed er det ikke sagt at det ikke kan være grader av brukermedvirkning også i saker der handlingene dreier som om omsorgsovertakelse. Videre kan det være aktuelt å spørre seg hvem som er den reelle bruker av barnevernets tjenester, barnet eller den voksne omsorgspersonen. Dersom

barnet er brukeren, vil det være en illusjon å snakke om brukermedvirkning fordi de sjelden vil være i stand til å kreve sine rettigheter oppfylt. Dermed er det mange etiske dilemmaer knyttet til denne begrepsbruken i barnevernet (NOU 2000:12). Med dette forbehold vil jeg til sist ta for meg noen refleksjoner knyttet til brukermedvirkning som begrep.

3.4 Brukermedvirkning som et relasjonelt begrep

I en rapport fra Sosial- og helsedirektoratet om brukermedvirkning (2006) heter det under pkt. 4.3 at det er viktig å skape et godt personlig møte mellom bruker og tjenesteyter hvor bruker opplever trygghet, forståelse og likeverd. Rapporten henvender seg spesielt til det psykiske helsefeltet, men jeg tar det for gitt at det samme må gjelde for alle relasjoner der brukermedvirkning er aktuelt. Videre blir det slått fast at det er viktig at tjenesteyteren er imøtekommende og personlig og at en bruker tid på å lytte til hva brukeren har å si. Også språket blir kommentert. Her heter det at det har betydning at hjelperen bruker et vanlig dagligdags språk. Når jeg innledningsvis av dette avsnittet starter med denne sterke vektleggingen av relasjonen mellom hjelper og hjelpsøker som rapporten fra Sosial- og helsedirektoratet uttrykker, er det fordi jeg mener det er i dette ansikt-til-ansikt møte at de største utfordringene ligger dersom vi skal innfri kravene og forventningene som begrepet brukermedvirkning fordrer av oss.

3.5 Brukermedvirkning – en ansvarsfraskrivelse?

En kan lure på om myndighetene, i det de legger ansvaret for brukermedvirkning på den enkelte hjelper, overser hvordan systemene med sine innarbeidede rutiner, prosedyrer og praksisformer ikke er organisert til å ta brukerne med i beslutningsprosessene. De fleste offentlige organisasjoner er ikke innrettet til å ta imot den støy og det merarbeid som det innebærer å ta brukerne med som reelle partnere. Egentlig brukermedvirkning innebærer å måtte forholde seg til spørsmål, krav, meninger og ideer som klienter bringer inn i møte med system som opererer etter en logikk som er svært forskjellig fra hverdagslivets logikk. En dansk studie viser nettopp hvordan den institusjonelle logikk oppstiller noen innlysende barrierer for muligheten for en reell brukermedvirkning (Jakobsen og Mik-Meyer 2001). Forfatterne stiller seg spørrende til om det egentlig er mulig å ha et brukerperspektiv i sosialt arbeid ut fra de vanskene som deres feltarbeid viser, og ønsker derfor å bane vei for en sunn skepsis mot brukermedvirkning som modell i offentlig sektor, og spesielt i forbindelse med sosialt arbeid.

Kapittel 4.

Metodiske refleksjoner

Innledningsvis skrev jeg om hvordan jeg som nyansatt i barneverntjenesten ble konfrontert med en virkelighet jeg på forhånd hadde lite kjennskap til. Heller ikke var jeg forberedt på å bli konfrontert med så mange moralske og etiske dilemmaer som for meg syntes uløselig.

I denne oppgaven forsøker jeg å finne forklaringer på at brukervedvirkning på den ene siden er en overordnet verdi i barnevernet, samtidig som det er en manglende bevissthet omkring hva dette perspektivet innebærer. Ut fra mitt ståsted kan jeg vanskelig se at brukervedvirkning gjøres til tema verken i de faglige diskusjonene ved kontoret eller i måten vi arbeider på. Er det da slik, som Laila Aamodt (2006) er inne på i sin artikkel at det først og fremst dreier seg om et nytt ord for en innarbeidet praksis. Aamodt henviser blant annet til den franske sosiologen Pierre Bourdieu som gjennom sine arbeider har lært oss at vår ”habitus”, det vil si våre mentale og kroppslige disposisjoner for handling, er treg og forandres meget langsomt. Begrepet bidrar til å forklare hvorfor vi på den ene siden opererer med begrep som fordrer brudd med innarbeidede holdninger og arbeidsmåter samtidig som vi tilsynelatende tvivler på en praksis som er lite beslektet med brukerperspektivet.

I dette feltet hvor det er så lett å trå feil, har de etiske og moralske dilemmaene tvunget meg inn i en modus fylt av spørsmål, tvil, avmakt og ikke minst kritisk selvrefleksjon. Senere vil jeg referere en konkret samtale som fant sted mellom en mor og en saksbehandler. Samtalen er ikke unik i den forstand at den er ulik alle andre samtaler som jeg og andre kan ha. Samtalen, som altså må sees i lys av at den inngikk i en barnevernundersøkelse der saksbehandler hadde en hypotese om at mor var mer rusavhengig enn hun ville innrømme, synliggjør hvordan makt og avmakt viser seg i en samtale der spørsmål om ”sannheten” er styrende. Samtalen uroet meg. Det var nesten som om jeg identifiserte meg med denne moren som ble satt under press for å bevise sin uskyld. Samtalen har siden ligget og ulmet som en motivasjon til å ettersøke litteratur eller teori som kan hjelpe meg til å forstå hvordan brukervedvirkning, på tross av kontekstens krav til ulikhet mellom partene, kan innsettes som et element i relasjonen mellom undersøger og den undersøkte?

4.1 Ulike former for kunnskap

Jeg starter dette avsnittet med å knytte noen kommentarer til kunnskap, kunnskapssyn og kvalitative forskningsmetoder. Teoretisk kunnskap forstås vanligvis som abstrakt, generell og intersubjektiv kunnskap (Polkinhorne 1988, Schön 1983). Det betyr at kunnskapen omhandler de relativt stabile og observerbare sammenhengene som eksisterer mellom fenomener i det virkelige liv. Teoretisk kunnskap gjør oss i stand til å beskrive og forklare forhold mellom fenomener. Kunnskapen er vanligvis gitt et språk som er presist og entydig, og som får fram de vesentlige dimensjonene ved et bestemt forhold eller saksområde. Teoretisk kunnskap er i utgangspunktet personuavhengig. Dette synet på kunnskap har vært dominerende i forhold til praktisk kunnskap og har vært nært koblet til det å være profesjonell. Å være en profesjonell yrkesutøver har gjerne blitt forstått som å inneha og utøve en vitenskapsbasert kunnskap som kan anvendes instrumentelt og teknisk i løsningen av praktiske og sosiale problemer. Målet for praksisutøvelsen kan ut fra dette kunnskapssyn være kontroll (Lundstøl 1999). En viktig grenseoppgang blir da skillet mellom det å være en teknolog og en praktiker. Knut Erik Tranøy sier i sin bok "Vitenskapen, samfunnsmakt og livsform" (1986) at den avgjørende forskjell mellom teknologisk og en praktisk innstilling dreier seg om verdiforankring og forholdet til andre mennesker. Han er særlig opptatt av det han kaller de praktiske profesjoner. Idealet for praksis, sier Tranøy, er en "ikke-umyndiggjørende, kontaktaktiviserende og medmenneskelig orientert praksis" (1986:174). Det negative motstykke til dette er "en maktsøkende eller en maktutøvende manipulering av svake, vergeløse og uvitende". Med andre ord vil enhver praksis legitimeres primært gjennom de medmenneskeorienterte verdier som den virkeliggjør og forvalter. Slike synspunkter vil trolig de fleste kunne gi sin tilslutning til. Men det er ikke ensbetydende med at synspunktet er uproblematisk. Særlig på bakgrunn av den dominerende stilling som den teknisk begrunnede kunnskapen har i vårt samfunn i dag, jfr. Evidensdebatten ovenfor. Dermed er det den kunnskapen vi har tillit til og setter vår lit til. Tranøys synspunkter stiller et krav til praktikerens som kan utløse sterke spenninger med hensyn til hva som kan anses som gode løsninger på praktiske problemer.

Det som er felles for all praktisk kunnskap, er at man ikke kan definere praktisk kunnskap en gang for alle som en bestemt teori eller teoretisk formel (Lundstøl 1999). Den praktiske kunnskapen er konkret og spesiell, subjektiv og lokal. Det vil si at kunnskapen er knyttet til bestemte opplevelser og hendelser og er innleiret i disse opplevelsene. Dermed er denne kunnskapen i stor grad knyttet til personer i bestemte situasjoner. Den praktiske kunnskapen kan imidlertid gjøres delvis intersubjektiv gjennom felles opplevelser. Vanligvis mener en at

praktisk kunnskap utvikles ved hjelp av praktisk erfaring. Kunnskapen viser seg gjennom måten vi handler på; det vil si kunnskap i handling (Schøn 1983) eller kunnskap som aktivitet (Fossestøl 2002; Molander 1993). Gjennom handlingen kommer kunnskapen til syne. Den viser seg gjennom ordene, språket vi bruker, måten vi holder oppe kroppen vår, osv. Samtidig vil den teoretisk-vitenskapelige fornuft ha stor tyngde i forhold til å vite hva som er gjennomførbart i praksis. Spesielt innenfor områder der bruken av instrumenter og teknikker er overordnet. Men innenfor de menneskeorienterte fagene vil den praktiske kunnskapen og den praktiske fornuft sette seg over den teoretiske og instrumentelle kunnskap og fornuft, uten at vi helt kan late som om vi ikke merker styrken i debatten om bruken av evidensbasert kunnskap også innenfor vårt fagfelt.

4.2 Tilgang til eget praksisfelt

Cato Wadel sier at vi er alle samfunnsvitere (Wadel 1991). Det betyr å ha praktisk viten om egen og andre menneskers sosiale "væren". Det er en forutsetning for å kunne leve. Gjennom observasjon, stille spørsmål, lytte til svarene skaffer vi oss denne "viten". Å skaffe seg tilgang til denne viten kan blant annet bety å gjøre feltarbeid i egen kultur (Wadel 1991). Et grunnleggende særtrekk ved feltarbeid er å se de dynamiske samhandlingene mellom fenomenene, noe som fordrer at det teoretiske perspektivet både er relasjonelt og prosessuelt. En feltarbeider søker altså etter relasjonelle og prosessuelle forklaringer på menneskelig atferd. På den måten vil teorigrunnlaget bygge på samhandlingsteorier og begrepene vil kunne betegnes som relasjonelle begreper. Ifølge Wadel vil *deltakende observasjon* være den beste metoden for å få fram samhandlingsdata som kan bidra til å utvikle relasjonelle begreper og framsette relasjonelle og prosessuelle forklaringer (ibid:11).

Dataene som danner grunnlag for analysene i denne oppgaven er ikke systematisk innsamlet. Heller ikke er de fremkommet som resultat av en studie eller undersøkelse. Dataene er en enkeltstående samtale mellom en mor og en saksbehandler i barnevernet. Jeg er tilstede under samtalen i rollen som nyansatt og er dermed i hovedsak med som observatør. Det er nærliggende å spørre om jeg mener at en slik enkeltstående samtale kan forstås som et bilde på gjeldende praksis i barneverntjenesten. Jeg mener å ha dekning for å kunne påstå at så er tilfelle. Og jeg mener at noen av undersøkelsene som jeg har referert ovenfor, understøtter denne påstanden. Samtidig sier jeg ikke at *alle* samtaler i barneverntjenesten har denne formen.

En viktig innvending mot å bruke denne konkrete samtalen som utgangspunkt for en teoridrøfting, kan være at den fant sted uten at jeg gjorde mine kolleger og klienten oppmerksom på at notatene som ble nedtegnet ville bli brukt i en masteroppgave. Det kan i utgangspunktet oppfattes som brudd på fundamentale forskningsetiske prinsipper. Dersom oppgaven hadde vært å undersøke gjennom deltakende observasjon hvordan brukerperspektivet materialiserer seg i klientsamtaler og på møter i den kommunale barneverntjenesten, hadde jeg gjort et helt annet forarbeid før jeg kunne gå inn i denne rollen. Ikke minst måtte jeg ha hatt kontakt med Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD) for å sikre at forskningsmetoden, håndteringen av materialet og oppbevaringen av innsamlet materiale ble gjort i tråd med gjeldende forskningsetiske prinsipper. Ett sentralt prinsipp er kravet om *informert frivillig samtykke*. Det betyr at informantene, eller undersøkelsespersonene har krav på å få vite hvilke opplysninger som blir brukt, hvordan de blir brukt og hvem som bruker dem. Informantene har dessuten rett til å vurdere informasjonen han eller hun vil gi. Dette må være basert på frivillighet. Et annet prinsipp som jeg finner relevant å nevne her er kravet til *diskresjon*. Det betyr at forskeren må love at taushetsplikten blir overholdt og anonymisering av dataene blir strengt overholdt.

Dersom jeg hadde hatt intensjon om å drive feltforskning på egen arbeidsplass, måtte jeg naturligvis ha sørget for at rollen var gjort kjent og akseptert av alle på kontoret i tillegg til at ledere og den øverste administrasjonen måtte ha godkjent prosjektet. Å innta en *skjult* posisjon som forsker betyr å ikke fortelle aktørene en observerer at en driver forskning. Ved åpen observasjon forteller man aktørene at man driver observasjon – men går nødvendigvis ikke detaljert inn på hvilke problemstillinger man er ute etter å belyse. Altså er det glidende overganger mellom graden av åpenhet. Men uten tvil vil mange se det som en form for ”forræderi” å bli observert uten å ha gitt sin tillatelse til det. Selv om jeg absolutt ser alle motforestillingene mot skjult observasjon, kan jeg ikke unngå å tenke at noen aktiviteter finner sted i ”det lukkede rom” hvor det vanligvis ikke er observatører eller kontrollører. Få har tilgang til de samtalene som finner sted mellom saksbehandler i barneverntjenesten og klienter. Skulle slike samtaler bli gjort til gjenstand for åpne observasjoner, ville det oppstå en såkalt *forskningseffekt* (Repstad 1993). Det innebærer at aktørene opptrer annerledes enn de ellers ville ha gjort fordi vet at de utforskes. De vil kunne opptre taktisk og utslagene vil kunne vise seg på ulike måter: De vil kunne dempe ned kontroversielle synspunkter og arbeidsmåter; de vil kunne arbeide annerledes enn hva de vanligvis gjør eller overdrive noen uttrykk som antas å være mer ”riktige” enn andre. Å ha en skjult forskerrolle innebærer å

være en fullverdig medlem av gruppen en studerer for å gripe den fulle dybde i den subjektive levde erfaring (Denzin 1998:85).

Som jeg har poengtert ovenfor, har jeg ikke vært i forskerrollen når jeg har inntatt rollen som deltakende observatør. Tvert imot hadde jeg den samme rollen som mine kolleger. Forskjellen til de andre var at jeg var ny og hadde behov for å lære. Rollen som nyansatt ga meg legitimitet til å observere, stille spørsmål, reflektere og analysere. Det er dette arbeidet som synliggjøres i denne oppgaven, i tillegg til at jeg har forsøkt å utvide forståelsen ved å gjennomgå teori som kanskje kan kaste lys over gjeldende praksis. Det skal også nevnes at både klient og saksbehandler har samtykket i at samtalen blir brukt i denne masteroppgaven. Forutsetningen er naturligvis at den er anonymisert. Det er også viktig for meg å presisere at tiltross for at samtalen er å forstå som empiri i denne oppgaven, er den ment som et *eksempel* på samtaler som kan finne sted innenfor barneverntjenesten. Jeg mener samtalen kan tjene som prototyp på en tenkning om en utøvelse av praksis som mange klienter utsettes for. Dette fordi samtalen utgår fra en generell tenkning som barneverntjenesten er styrt av, og som ikke minst blir formidlet gjennom barnevernloven. Med andre ord er det erfaringene fra praksis jeg her forsøker å synliggjøre.

Jeg har derfor valgt å ikke intervju klient og kurator, noe jeg kunne gjort med tanke på å få deres tanker og vurderinger av denne samtalen. Men slik jeg ser det ville jeg da få tak i kun hva denne ene kurator tenker om brukermedvirkning. Skulle jeg få tak i hvordan barnevernsarbeidere generelt tenker om brukermedvirkning hadde jeg måttet intervju langt flere. Jeg har derfor, slik jeg ser det, synliggjort at brukermedvirkning er fraværende i mange samtaler, og ønsker i denne oppgaven både å forstå hva som gjør det vanskelig å få til i praksis, samtidig som jeg argumenterer, fra et etisk perspektiv, hva som gjør det viktig å få til. I tillegg vil jeg ved hjelp av *dømmekraftsbegrepet* til Hannah Arendt forsøke å si noe om hva som kan bidra til at brukerperspektivet er med den enkelte kurator i det kompliserte forholdet mellom hjelp og kontroll.

Som allerede antydnet, har kvantitativt og kvalitativt orientert samfunnsforskning hver sine metodetradisjoner - metodetradisjoner som legitimerer at ulik kunnskap krever ulike fremgangsmåter som må synliggjøres og festes begreper til. Dermed gir det ingen mening å snakke om konkurrerende tilnæringsmåter. Heller er det slik at de på hver sin måte arbeider med å fremskaffe svar på ulike typer spørsmål som kan stilles i ulike sosiale fenomener. Det

viktigste kriteriet for valg av metode, er at den må passe til spørsmålene som stilles. En kvalitativ metode inneholder flere elementer, for eksempel deltakende observasjon, informant- og respondent intervju, dokumentanalyse, med mer. Litteratursøking og lesing kan forstås som en form for feltforskning (Kalleberg 1982; Kjeldstadli 1997). På samme måten som samfunnsvitenskapelig feltforskning er samtaler med informanter i feltet, mener Kalleberg at samtaler kan foregå med relevant litteratur (klassikerne). Han henter støtte for dette synet hos Glaser og Strauss (1967) som skriver;

”When someone stands in the library stacks, he is, metaphorically, surrounded by voices begging to be heard. Every book, every magazine article, represents at least one person who is equivalent to the anthropologist’s informant or the sociologist’s interview. In those publications, people converse, announce positions, argue with a range of eloquence, and describe events or scenes in ways entirely comparable to what is seen and heard during field work” (s.163) (Kalleberg 1982:199).

Som i vanlig feltarbeid, handler det også innenfor litteraturarbeid om å gjøre notater underveis, både for å huske hva som er skrevet hvor og av hvem, men også for å oppnå en analytisk distanse til feltet samtidig som kontakten med egne problemstillinger ivaretas. I forhold til denne oppgaven har jeg brukt mye tid på å sette meg inn i litteratur som jeg har håpet å kunne bidra til å øke min forståelse av hva brukervedvirkning handler om. Det har nettopp skjedd gjennom notatskriving og ved å se de ulike notatene i sammenheng for å dermed å forsøke å utvide min forståelse. Dertil har jeg funnet det nyttig å eksemplifisere praksis gjennom en konkret sak som jeg, ved å være nyansatt, fikk anledning til å være deltagende observatør i. Dermed mener jeg å ha belegg for å kunne stille meg tvilene til hvorvidt brukervedvirkning har etablert seg som praksis i gjeldende tjeneste.

4.3 Å være forutinntatt – en mulig feilkilde

Et sentralt spørsmål i dagens metoddebatt er om det er mulig å innta en utenfraposisjon når man er ”innenfraperson”. Feltarbeid har tradisjonelt vært assosiert med å studere fremmede kulturer. Det innebærer at forskeren har nærmet seg feltet som en fremmed, som en som kommer utenfra. Mange har ment at denne utenfraposisjonen har vært en forutsetning for innsikt og ny kunnskap. I følge Cato Wadel (1991) er det ingen grunn til å bli urolig. Han henviser til den engelske sosiologen Anthony Giddens som påpeker at vi har felles-kunnskap (mutual knowledge) med den kulturen som en studerer og som vi trekker på for å forstå hva vi studerer. Men nettopp det gjør at det som blir tatt for gitt ikke så lett blir oppdaget og satt

ord på. Det kan innebære at spørsmål som naturlig ville ha blitt stilt ved feltarbeid i fremmed kultur, ikke blir stilt. En som selv er innenfra, vil ha problemer med å se og artikulere det selvsagte og underforståtte - det vil si det som tas for gitt. Ut fra dette kan en mulig feilkilde for mine tolkninger av innholdet og måten saksbehandleren brukte samtalen som jeg senere skal referere, være min subjektivitet. Det betyr at jeg kanskje legger andre forhold til grunn for mine tolkninger enn hva de utforskede ville ha gjort. Samtidig kan en hevde at jeg som ny kom inn i en for meg ny kultur, som nettopp gjorde at jeg hadde alle spørsmålene jeg opplevde å ha og at jeg dermed hadde en slags utenfraposisjon.

Den danske forskeren Jette Fog (1995) er nettopp inne på *over-involvering* som mulig feilkilde for tolkning av data. Hun sier at over-involvering kan være tilstede både i forhold til tema, verdigrunnlag, en selv eller i forhold til fenomenet en studerer. I forhold til samtalen som refereres, så er det neppe likegyldig at det ble denne samtalen jeg valgte å legge til grunn for analysen. Uten at jeg var direkte involvert i samtalen, hadde jeg sterke reaksjoner i etterkant på hvordan samtalen utviklet seg.

Kravene om at forskeren skal forlate sin egen kultur og arbeide ut fra prinsippet om "ikke-viten", kan leses som et uttrykk for at forskerens subjektive forutforståelse representerer en feilkilde som sperrer for tilgangen til andre aktørers meningsforståelse. Egentlig innsikt vil fra et slikt perspektiv innebære at forskeren overvinner sin egen subjektivitet. Dette kan sees i sammenheng med kravet om at vitenskapelig kunnskapsproduksjon avpersonaliseres. Den mest avpersonaliserte kunnskapen har vært oppfattet som den mest vitenskapelige kunnskapen (Paulgaard 1997:72). Vitenskap forstås med andre ord som systematisert, objektivt empirisk kunnskap som tilnærmet kan sammenlignes med naturvitenskapen. Som jeg ovenfor har vært inne på, er det mange former for kunnskap. Og vitenskapelig kunnskap er bare en av disse. En ikke-viten posisjon i studiet av samfunnsmessige og kulturelle fenomen synes vanskelig. En hermeneutisk vitenskapstradisjon fokuserer ikke bare på hvordan en skal få tilgang til andre menneskers mening og kontekst, men også på fortolkerens kontekst. Det betyr at når en skal forsøke å forstå andre – så kan ikke denne forståelsen løsrives fra den konteksten en som fortolker er en del av. Forståelse vil alltid innebære et prinsipp om "oversettelse" på bakgrunn av den for-forståelse som en har.

Kapittel 5

Barnevernlovens krav til barneverntjenesten

5.1 Å være en undersøker i barnevernet

Ovenfor, under pkt. 4.1, har jeg noen refleksjoner til kunnskapsbegrepet og det generelle synet på ulike former for kunnskap. Jeg skriver blant annet *”uten tvil vil den teoretiske- vitenskapelige fornuft ha stor tyngde i forhold til å vite hva som er gjennomførbart i praksis. Spesielt innenfor områder der bruken av instrumenter og teknikker er overordnet. Men innenfor de menneskeorienterte fagene vil den praktiske kunnskapen og den praktiske fornuft uten tvil være overordnet teoretisk og instrumentell kunnskap og fornuft”*. Dette høres innlysende ut. Allikevel er jeg ikke så sikker på at om det forholder seg slik i praksis. Er det ikke slik at i visse henseender så er den tekniske kunnskapen overlegen og i andre så er den praktiske kunnskapen overlegen. De ulike praktiske handlingene krever ulik kunnskap; også av teknisk karakter så vel som juridisk, etisk og samfunnsvitenskapelig. Men hvordan sikre at det er god kunnskap som ligger i praksishandlingene? Her kreves en tilrettelegging. Dermed blir utfordringen, slik jeg ser det, å tilrettelegge for refleksjon og kritisk dømmekraft i den praktiske hverdag, og dermed gi rom for å identifisere egne holdninger og følelser i forhold til etiske dilemmaer. Kari Martinsen uttrykker dette slik:

”I skjønnnet gjelder det å opparbeide en distanse- eller et rom- i forhold til egen tenkning og forhold til det som skal skjønnnes. Skjønnnet er et fortolkningsarbeid som både er et selvarbeid og en selvobjektivering, der språket er virksomt. Da er det viktig at språket i skjønnnet kan være med på å gi skjønnnet det rommet som er nødvendig for å kunne utføre et resonnement, foreta en vurdering og føre en rasjonell argumentasjon for det som skal skjønnnes” (2005:91).

Nedenfor vil jeg presentere en undersøkelsessak, definert som en § 4-12-sak, med gjengivelse av en samtale mellom en mor og en kurator, hvor jeg deltok i hovedsak som observatør fordi jeg var ny. Samtalen inngikk som en del av undersøkelsen. Men før jeg gjør det, har jeg noen overordnede kommentarer til gjeldende kunnskapssyn i barnevernet og de referanserammer som barnevernet må forholde seg til.

Barnevernloven uttrykker etter min mening ulike verdisyn. På den ene siden finner vi et grunnleggende prinsipp som innebærer at foreldrene ansees å være de nærmeste til å sørge for sine barn. I forarbeidet til loven (Stortingets komiteinnstilling nr. 80, 1991-92), heter det at omsorg og oppdragelse i utgangspunktet er foreldrenes ansvar, men at den offentlige

baneverntjeneste skal yte service og hjelp og om nødvendig overta omsorgen når foreldrene ikke er i stand til å ivareta barnas behov på en tilfredsstillende måte. Det biologiske prinsipp kommer også klart til uttrykk i forarbeidene både til barneloven og barnevernloven, og gir det biologiske prinsipp nærmest en overordnet verdi (NOU:2000). Dette kan bety at barnevernet kvier seg for å ta barnets perspektiv i barnevernundersøkelsen. Ikke sjelden har vi lest uttalelser fra voksne barn som har blitt tatt hånd om av barnevernet om at barnevernet gjør for lite for å sikre utsatte barn en god barndom. Også fagfolk utenfor barnevern har støttet disse uttalelsene (jfr. Fontene 2007), mens representanten for barnevernet i FO mener at barnevernet må forholde seg til det biologiske prinsipp som barnevernloven bygger på (ibid.s.18).

Det andre verdisynet er nettopp erkjennelsen av at barn i noen tilfeller må vernes mot sine foreldre. Den enkelte sosialarbeider er bærer av sine personlige holdninger og verdier. Dermed kan det være uklart hvilket verdisyn som blir styrende for hvordan de ulike elementene, situasjonene, tilstandene i en barnevernsak blir vektlagt, forstått og lagt til grunn for de vurderingene som gjøres underveis i en barnevernundersøkelse, der mulighetene for en innstilling om omsorgsovertakelse også kan være aktuell. Mange vil tro at det er fagkunnskapen som her er dominerende. Men da er det rimelig å spørre; Hvilket kunnskapssyn har legitimitet i en kontekst der juristenes språk og fagkunnskap har så stor innflytelse og makt? I framleggingen av saker for Fylkesnemnda er klarlegging av *fakta* sentralt. Det innebærer et krav om å få fram den faktiske situasjonen i nåtid, fortid og framtid. Her vil fagkunnskapen til barnevernsarbeideren ha betydning for tolkingen av loven. Det kan likevel være subjektivt hva den enkelte forstår med i uttrykket ”alvorlige mangler” etter § 4-12, første ledd, bokstav a.

Alvoret i meldingen som lå til grunn for den barnevernsaken som jeg presenterer nedenfor, gjorde at den ble definert som en mulig § 4-12 sak. Det innebærer at en eventuell saksfremstilling vil kunne bli bedømt av juristene i forhold til de rettskrav som loven setter, noe som stiller barnevernsarbeideren overfor spesielle utfordringer. Det påhviler henne å sikre at saken blir tilstrekkelig belyst og at fagkunnskapen kommer til syne i et språk som forstås og gis legitimitet av de ulike parter i saken; foreldre, sakkyndige og jurister. Fordringen handler om å kunne formidle sine faglige standpunkter og begrunne disse i et språk som klienten (brukeren) forstår og omgjøre den muntlige fremstillingen i et skriftspråk som gir mening for alle involverte. Det var nettopp denne utfordringen som kurator sto overfor i saken

som jeg presenterer. I utgangspunktet skal en barnevernundersøkelse gjennomføres snarest og senest innen tre måneder (§ 4.3). I løpet av denne perioden fordres det at saksbehandler er i stand til å fremskaffe fakta som gjør at hun ved avslutningen av undersøkelsen kan fremlegge forslag til vedtak om omsorgsovertakelse, hjelpetiltak; eller eventuelt at saken beslattes henlagt. Her er det at hun må vurdere grunnlaget for tiltak i forhold til lovens uttrykk ”alvorlige mangler” i § 4-12, som jeg ovenfor var inne på.

Mitt anliggende i denne oppgaven handler om hvordan brukerperspektivet kommer til anvendelse i barnevernets virksomhet. I en barnevernundersøkelse påhviler det saksbehandleren å innhente tilstrekkelig opplysninger for å belyse en sak. Som jeg var inne på er det opplysninger som skal klarlegge *faktum* (Sandberg 1994: 34).

På mange måter kan familien forstås som en undersøkelsesenheter; det vil si et objekt, som det rettes søkelys mot gjennom ulike undersøkelsesprosedyrer og metoder. Hensikten er selvfølgelig å fremskaffe dokumenterbare objektive data som er mest mulig nøytrale i forhold til en tilfeldig og subjektiv skjønnsoppfattelse. Kunnskapssynet som ligger til grunn for denne forståelsen er nært knyttet opp mot rasjonaliteten innenfor naturvitenskapen og Aristoteles sitt begrep *epistemé*. Kjersti Ericsson (1994) betegner denne rasjonaliteten som upersonlig, objektiviserende kunnskap. Og hun påpeker videre at denne formen for kunnskap er mer formalisert og personuavhengig. Å etterspørre opplysninger eller informasjon vektlegger det upersonlige og monologiske. Men barnevernet har også et krav på seg om å fremskaffe kunnskap i dialog med brukeren eller klienten; altså å legge til rette for *brukermedvirkning*. Kravet er å være seg bevisst sin forforståelse for gjennom dialogen fremskaffe kunnskap som kan bidra til ny forståelse og ny fortolkning. Her er jeg inne på et mer hermeneutisk kunnskapsideal hvor samhandling og dialog styrer undersøkelsesprosessen. Spørsmålet jeg stiller meg, er om forvaltningsmessige hensyn kan bidra til at barnevernsarbeideren lar seg styre inn i teknisk rasjonell arbeidsform som gir lite rom for refleksjon og etiske verdier. Et arbeid som i så sterk grad styres etter tidsfrister og bestemte prosedyrer, kan for den enkelte barnevernarbeider oppleves som en motsetning til kravet om personlig kontakt og brukermedvirkning. Med andre ord lurer jeg på om brukermedvirkning i barnevernet har sin motstander i den rasjonaliteten som styrer store deler av barnverntjenesten. Ovenfor var jeg inne på Aristoteles sitt begrep *epistemé* og stilte spørsmål om dette begrepet er betegnende for det dominerende kunnskapssynet i barnevernet. Samtidig transporteres det et dilemma ned til den enkelte saksbehandler gjennom myndighetenes pålegg om å ha *brukermedvirkning* som et

etisk krav i det praktiske arbeidet. Dermed kan det synes som at saksbehandlere blir strukket mellom Aristoteles sine to begrep *episteme* og *phronesis*. Begrepet *phronesis* blir ofte oversatt med *praktisk visdom* som ikke minst handler om forståelse av andre mennesker. Å skaffe seg praktisk visdom innebærer en bestemt form for tenkning som knytter sammen det universelle og det partikulære. Det gjøres ikke ved appell til tekniske regler eller metoder og ikke ved underordning av et partikulært tilfelle under en universell regel (jfr. Jensen 1990), men en bevisstgjøring av praktisk kunnskap i den konkrete handlingen. Det er i dette spennet mellom disse to kunnskapsformene at vi finner saksbehandleren i saken nedenfor.

DEL II

KAPITTEL 6

Samtale som del av en barnevernundersøkelse

6.1 Kort om barnevernet / gangen i en barnevernundersøkelse

Når barneverntjenesten får inn en melding har instansen en uke på seg til å avgjøre om meldingen skal følges opp eller om den blir henlagt umiddelbart. Eksempler på meldinger som ikke blir fulgt opp kan ha karakter av å være ren sjikane mot enkeltmennesker, eller barneverntjenesten tenker at meldingen ikke omfatter barnevernets oppgaver. Dette kan være meldinger hvor barneverntjenesten vurderer at andre hjelpeinstanser vil være mer egnet til å hjelpe familien.

Når meldingen er tatt inn, vil den bli karakterisert eller plassert i ulike lovhjemler, vanligvis blir meldingene karakterisert til en § 4-4 sak hvor en tenker hjelpetiltak i familien, eller § 4 – 12 sak hvor barneverntjenesten ser på meldingen som så alvorlig at en vil starte en undersøkelse hvorvidt foreldrene kan ha omsorgen for barnet / barna. Etter at meldingen er tatt inn, har barneverntjenesten tre måneder på seg til å gjennomføre en undersøkelse. Etter en undersøkelse vil barneverntjenesten konkludere om saken skal henlegges, henvises til andre, eller om det bør settes inn hjelpetiltak, eventuelt gå inn for en omsorgsovertakelse.

6.2 Presentasjon av samtale

Barneverntjenesten fikk bekymringsmelding vedrørende Marian og døtrene hennes en dag i 2006. Etter å ha blitt oppringt anonymt, hadde politiet rykket ut til adressen. Det ble tatt blodprøve som ga utslag på kokain. I meldingen til barneverntjenesten beskrev politiet hjemmet som rotete, med unntak av rommet til jentene på 3 og 6 år. Døtrene var ikke hjemme.

Meldingen ble av mottak i barneverntjenesten karakterisert til en § 4.12 sak, altså at barneverntjenesten ønsket å gå inn i en undersøkelsessak med tanke på å vurdere den totale omsorgssituasjonen til barna. Bekymringsspørsmålene både etter melding og første samtale var som følger:

Mors rusmisbruk
Barnas omsorgssituasjon
Familiens nettverk

Som første kontakt med mor velger barneverntjenesten å oppsøke mor hjemme. Mor forteller at hun ikke har et rusproblem. Hun innrømmer å røyke hasj på fest, og at hun også har brukt kokain på fest, men at det er sjelden. Hun opplyser at hun sjelden er på fest, da hun så og si aldri har barnefri. Hun har aldri ruset seg med barna tilstede, sier hun.

Mor forteller at hun har problemer med ekssamboer som er far til barna. Spesielt handler det om avgjørelser knyttet til hvorvidt jentene bør være hos far eller ikke. Hun forteller om grov fysisk og psykisk mishandling gjennom flere år, inntil hun flyttet fra han for ett år siden.

Videre forteller Marian om et kaos. Hun sier hun ligger etter med husleien, og barnehage og strøm er heller ikke betalt på flere måneder. Hun mottar yrkesrettet attføring, og med barnetrygd og barnebidrag lever hun akkurat på sosialhjelpstjenestens gjeldende normer for livsopphold. I forbindelse med varsel om utkastelse har Marian oppsøkt sosialtjenesten for hjelp.

I tillegg til å ha samtaler med mor, har barneverntjenesten også samtaler med barna. Den eldste uttrykker ordet "drepe" flere ganger. I samtaler med mor sier hun at jentene har vært vitne til mye vold mot henne, og at hun opplever at de er veldig redd det skal skje noe med henne. Hun har derfor henvist døtrene til Bup (Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk), med tanke på at de kanskje trenger behandling.

I undersøkelsesfasen velger barneverntjenesten å innhente opplysninger fra barnehage, krisesenter hvor mor har bodd tidligere, helsestasjon, sosialtjenesten, barneverntjenesten i en tidligere bostedskommune, fastlegen og Bup. I tillegg velger barneverntjenesten å snakke med far, mormor, samt onkel til barna. Mor får også tilbud om å delta på et såkalt oppstartsmøte som er innført som metode i undersøkessaker i barneverntjenesten i kommunen og hvor hensikten er både å innhente informasjon fra de ulike instanser, men også å få frem eventuelle ressurser i familiens nettverk. Som ledd i forberedelsen til oppstartsmøte får mor spørsmål om hvem hun ønsker skal delta på dette møtet.

Mor sier hun gruer seg til møte. Hun liker ikke å være midtpunkt sier hun. Dessuten ønsker hun ikke at barnehagen skal delta sier hun. Hun opplever at samarbeidet med barnehagen er bra, og er redd for hva de vil tro dersom de blir innkalt.

Barneverntjenesten sier imidlertid at de vil ha barnehagen tilstede, fordi barnehagen kan gi barnverntjenesten viktig informasjon. Mor begynner å gråte, og sier hun gruer seg. Kurator henter en tredje barnevernsarbeider som skal informere mor om hvem som vil bli invitert til møte. Hun kommer inn og leser opp navnene på alle de inviterte. Mor uttaler igjen at hun gruer seg, og spør ” barnehagen, må de være der? ”. Tredje kurator sier at mor eventuelt kan tenke seg om. Mor svarer ikke på dette, og barnverntjenesten velger å ikke diskutere eller gå nærmere inn på hvorvidt barnehagen skal være med eller ikke.

Videre blir mor bedt om å levere urinprøver. Hun får informasjon om at ikke leverte urinprøver til avtalt tid vil bli å anse som positive prøver. Hun får dessuten vite at barneverntjenesten vil be barnevernvakten om å foreta kontrollbesøk, både uanmeldte og anmeldte, over en periode. Mor underskriver samtykke til begge disse tiltakene.

Tilstede på oppstartsmøte er mor, mormor til jentene, onkel til jentene, en venninne av mor, fastlegen, barnehagen, sosialtjenesten, samt tre fagpersoner fra barneverntjenesten. Mor sier hun opplever at barneverntjenesten gjør ”en fjær til ti høns. ” ”Dere gjør det så stort ” sier hun.

Mors utsagn blir ikke kommentert på møtet.

Barnehagen informerer om at jentene er harmoniske barn, de har godt ordforråd og er ”skarpe i toppen”. Begge har normalt fravær, og det er stort sett alltid mor som leverer og henter. Noen ganger mormor. Den eldste jenta har ved to anledninger slått de andre barna, og også uttykt ” jeg dreper deg”. Denne jenta liker å ha kontroll, og er også en ledertype sier barnehagen. Både måltider og samlingsstund fungerer fint. Barnehagen uttrykker at de skulle ønske barna kom tidligere i barnehagen, da det er vanskelig for spesielt den yngste å komme inn i leken når hun kommer sent. Jentene er i barnehagen i gjennomsnitt klokken halv ti hver dag. Barnehagen forteller at de har ønsket å inngå avtaler med mor om at barna skal komme klokken 0900 hver dag, men at det ikke skjer. ”... ofte kommer de ikke før nærmere ti ”.

Legen har hatt kontakt med mor over en ett års periode og sier at mor har opplevd massiv vold over flere år og at hun derfor ikke er i stand til å jobbe nå. Han anbefaler at mor bør søke rehabiliteringspenger og komme i gang med behandling.

Sosialtjenesten uttrykker en bekymring for mor og hennes situasjon. De opplever situasjonen som kaotisk, og sier mor har rotet mye med penger.

I løpet av undersøkelsessaken blir mor innkalt til samtaler med barneverntjenesten jevnlig, det vil si ukentlig;

Marian: ” jeg føler nesten at dere er ute etter meg. At dere skal ta jentene mine fra meg? Hva vil dere egentlig? Jeg gjør jo som dere sier, og samarbeider. Da må jeg vel få litt tilbake snart? Hvor lenge må jeg levere urinprøver? Jeg klarer ikke å tisse mens noen ser på.”

Kurator: ”dersom ingen er tilstede på toalettet, er urinprøvene ugyldige, de har ingen verdi”.

Marian: ”men jeg klarer ikke å tisse når noen ser på, sier jeg ”.

Kurator ” ja da er de egentlig å regne som positive ”

Marian: ”men hva skal jeg gjøre da?”

Kurator: ” Du må prøve mer, vi vil at du skal dra ned til legekantoret nå, og hvis du ikke får det til så får du det ikke til, men da har de ingen verdi heller.”

*Marian, gråter, og uttrykker: ”Dere hører ikke på meg, dere tror meg ikke. Jeg hører det.”
Stemmen er lav, og det er som hun så vidt tør å si det hun sier.*

Kurator: ”Vi tror på det du sier Marian. Men vi har barna i fokus. Det er barnas beste vi er opptatt av”.

Marian: ” men det er akkurat som dere tror at jeg ikke passer på Astrid og Lene? ”

Kurator: ” Jo, vi tror du er en kjempe fin mor vi Marian. Du er kjempe flink. Men det du sier rimer ikke, og vi må undersøke om Astrid og Lene har det bra. Og det er min jobb, vet du. Jeg må passe på at de har det bra. Og derfor vil jeg at du går ned til legen nå”.

Marian gråter i det hun forlater rommet.

Ofte kom også samtalene inn på hvorvidt døtrene skulle reise til far eller ikke.

Marian: ”Jeg lurer også på om de kan dra til pappaen sin i ferien? Han har jo ikke gjort barna sine noe noen gang, og de to eldre søsknene er der også. Også skal jo bestefar komme på besøk. Jeg tror egentlig det går bra, men så er jeg redd allikevel? ”

Kurator: ”Det må du bestemme, vi har ikke lov til å regulere samvær. Det tilhører en annen lov, men dersom du sender dem dit, så blir vi veldig bekymret...”

Marian: ”Ja, men nå ble jeg jo bare enda reddere..”

Kurator: ” Ja, men du må selv bestemme, det er ditt valg, men dersom jentene drar på ferie med han, da blir vi veldig bekymret.”

Underveis i undersøkelsessaken blir det diskusjon om saken i barnverntjenesten. Den ene kuratoren, kalt ”kurator ”ønsker å diskutere en frivillig plassering av jentene. For en periode som hun sier. Inntil det er blitt mer orden rundt mor. Den andre kurator (heretter kalt saksbehandler) er uenig i dette, og sier at mor neppe vil gå med på dette.

Kurator: ” Men vi kan få mor med på det, vi har god erfaring med ”positiv manipulering” som vi kaller det her. Som regel så gjør mødre som vi vil, etter litt bearbeiding. Og det er jo til barnets beste”.

Kurator sier videre at hun er svært bekymret for barna. Hun er bekymret for mors rusmisbruk, hun er bekymret over at barna har samvær med far, og hun er bekymret for om mor er spillelegal. Det har nemlig sosialtjenesten opplyst at mor har sagt når det har vært spørsmål om hvorfor hun ikke har penger til husleie. I tillegg har mor fortalt at hun har hatt psykiske problemer tidligere, før hun fikk barn, og kurator ønsker å kartlegge dette nærmere.

Kurator er også opprørt over at mor har tatt jentene ut av barnehagen en uke tidligere enn planlagt for å reise på ferie. Det bekrefter kaoset sier hun, ingenting er planlagt og forutsigbart for disse barna.

Den andre saksbehandler er uenig. Hun hevder at det som er bra her er nettopp relasjonen mellom mor og barn. Det er alt rundt som ikke fungerer, som bolig, økonomi, jobb, samvær. I tillegg ønsker denne saksbehandleren å se om nettverket kan bli en større ressurs for mor.

Det ble diskusjoner mellom de to kollegaene, og samarbeidet ble anstrengt. Det ble også vanskelig fordi kurator aldri eller sjelden fikk tak i mor, mens mor stort sett alltid tok kontakt med saksbehandler. Kurator ble oppgitt over dette, og uttrykte at ” mor kan ikke velge bort meg, sånn fungerer det ikke”.

De gangene mor traff kurator var mor alltid blid og imøtekommende. Etter at kurator hadde gått ut av saken og tilfeldigvis møtte mor flere måneder senere i gangen, så var det gjensynsklem mellom mor og kurator.

I en senere samtale med saksbehandler alene uttrykte mor;

”Jeg følte at jeg var i avhør hos politiet, jeg følte meg aldri forstått liksom; ” Den tiden var helt grusom. Vet du, jeg husker nesten ikke alle de samtalene jeg hadde med dere jeg, det er akkurat som det ikke har skjedd. Hadde hun (kurator) tenkt å ta barna, eller?”.

KAPITTEL 7

Analyse av samtale

7.1 Samtalen mulig sett fra kurators perspektiv:

Som jeg tidligere har vært inne på, kan det synes som at brukerperspektivet blir borte i en praksis der en er opptatt av å samle data for å komme frem til en samlet vurdering av klientens (her barnas) hjelpebehov. Dette tross for at brukermedvirkning står som mål på dette kontorets handlingsplan. Hvordan kan vi forstå dette? Jeg vil starte med et mulig perspektiv fra kurators side i denne saken.

Hva er så kurators perspektiv? Kurator er en erfaren yrkesperson som har arbeidet på kontoret i flere år. Møtene med Marian og hennes situasjon er ikke for henne nye. Tvert i mot ligner de på mange av de andre sakene hun har hatt på kontoret. Kanskje kan vi tenke at hun har innarbeidede måter å takle slike møter på. Kultursosiologen og forskeren Birthe Beck-Jørgensen skriver følgende i boken *Det kønnede samfund* (Christensen mfl. 1997):

”Kvinneforskere har tit beskrevet kvinders daglige aktiviteter som usynlige. Denne terminologien har alltid skurret lidt i mine ører, for de daglige aktiviteter er faktisk ikke usynlige. De er heller ikke umerkelige eller tavse. De kan...(…)... ses, mærkes, høres, og deres resultater kan lugtes og smages. De er der, men man lægger bare ikke mærke til dem. ...(…)... De upåagtede aktiviteter drejer sig om de færdigheder, vi tilegner os for å klare hverdagslivets forskjelligartede opgaver...”. Med andre ord er de upåagtede aktiviteter det vi gjør som vi ikke legger merke til at vi gjør, men som vi vet at vi gjør når noen gjør oss oppmerksomme på at vi gjør dem, og da kan vi også snakke om dem. Disse upåagtede aktivitetene handler om *praktisk kunnskap*. *Doxa* er et gresk ord for kunnskap av den hverdagslige typen som innbefatter det som gjerne kalles ”sunn fornuft” eller kanskje enda bedre: common sense, altså felles mening. I en tilstand av *doxa* blir handlemåter som er tilpasset de rådende samfunnsforholdene ikke bare tatt for gitt, men de framstår som *naturlige*. Kuratoren handler altså slik hun pleier, uten at hun kanskje reflekterer i større grad over hva som gjør at hun tenker og handler som hun gjør. Hun har kanskje møtt mange som ligner på Marian før. Dermed er ikke hennes situasjon ny for kurator. Men det kan synes som om det er noe med Marian som gjør at kurator tenker at det er hun som er hovedproblemet. Det kan handle om at Marian ikke klarer å skjerme jentene fra far, det kan handle om spørsmålet om hun ruser seg eller om det kan dreie seg om en bekymring for at hun ikke klarer å lage stabile nok rammer for barna. Tross for all kunnskapen kurator har om

familiens sosiale nettverk, dagligliv, levekår, erfaringer og belastninger synes hun ikke å være opptatt av dette. Hennes tilnærming synes ikke å inneha en forståelse av at mennesker som lever under vanskelige levekår, påvirkes av sine levekår. At deres selvbilde, selvopplevelse og selvverdi skapes i samspill med disse levekårene og gir dem en følelse av å være lite verdt, noe som igjen påvirker deres selvoppfatning, og mestringskompetanse. Og som igjen kan bidra til at de dårlige levekårene opprettholdes og forsterkes. En artikkel av Aamodt, Aamodt og Jørgensen (2002) belyser nettopp sammenhengen mellom strukturelle, psykologiske, sosiale og familiemessige forhold. Her påpeker forfatterne at de materielle strukturene nedfeller seg i vår selvforståelse og handlingsmønstre, noe som igjen regulerer hvordan vi gir oss selv og andre verdi. For kurator ville dette innebære at det hun tenker på som Marians individuelle egenskaper og personlige historie, heller vil være å forstå som en integrert del av samfunnsmessige og strukturelle forhold.

Kurator synes å vurdere saken fra et rent individorientert utenfraperspektiv. Jentene og deres foreldre er forstått som objekter i forhold til kurator som er subjektet i denne saken (jfr. et androsentrisk perspektiv slik det bla. er fremstilt hos Leira 2003; Andenæs 1992; Collins 1986). Vurderingen av saken fra dette perspektivet leder frem til forslag om en midlertidig omsorgsovertagelse. Denne vurderingen tenker jeg har røtter i en naturvitenskapelig forståelse, hvor en som kurator tenker at en ut fra en gitt situasjon kan utlede kunnskap, altså bruk av en hypotetisk- deduktiv metode.

Handlingsforståelsen til kurator, og også generelt i sosialt arbeid, kan en kanskje forstå som en følge av det dominerende paradigmet i samfunnsfagene, det vil si et naturvitenskapelig vitenskapssyn. Paradigmet er styrt av en androsentrisk tenkning der sosialarbeideren i rollen som profesjonell og hjelper er i en subjekt-posisjon i motsetning til klienten som er objektet som skal behandles, hjelpes, myndiggjøres, osv. Sosialarbeideren er i en overlegen posisjon og relasjonen er ren asymmetrisk.

Perspektivet har røtter i den naturvitenskapelige modell som ideal for framskaffelse av kunnskap om mennesket. Hvis vi avgrenser oss til fagfelt som sosialt arbeid og helse, vil en positivistisk vitenskapsforståelse innebære en overbevisning om at det finnes en objektiv kunnskap uavhengig av kontekst, forskerens og forskningsobjektets holdninger og handlinger. Vitenskapen innenfor helse- og sosialfagene har fram til i dag vært dominert av et paradigme som i hovedsak har verdsatt kunnskap utviklet innenfor rammene av naturvitenskapens

kvantitative metoder (Nerheim 1995). Hun skriver at Kuhn avviser at et levende vitenskapsspråk er kjennetegnet av en deskriptiv presisjon. Vitenskapelige begreper er ikke tilpasset forutfattede teorier om verifikasjon, falsifikasjon eller vitenskapslogisk bestemte metoder. I følge Kuhn må vi ta alvorlig at våre begreper allerede før de kan defineres gjennom eksplisitt formulerbare regler får sin kraft av forskjellige livsformer vitenskapsmannen (!) deltar i som "sivil" språkbruker (ibid:189).

Hva kunne kurator vært opptatt av dersom en tenker at kravet om brukermedvirkning skulle være ivaretatt? I hvert fall det Marian var opptatt av. Hva var det Marian brakte med seg til samtalen? Dersom kurator hadde hørt hva Marian var opptatt av, ville hun kanskje kunne ha lyttet mer til hva mor forsøkte å formidle om barnas far. Hva gjorde at mor var redd for å sende barna til far i sommerferien? Hvilket forhold hadde de til hverandre før de ble skilt, og hva har skilsmissen gjort med dem begge? Hvordan oppfattet døtrene situasjonen der far brukte vold mot henne? Fastlegen til mor fortalte at hun hadde vært utsatt for vold fra barnas far, noe mor også stadig gjentok. Forsøkte mor å si noe om hvordan dette påvirket henne og livssituasjonen hennes i dag, ved å stadig vende tilbake til dette tema? Vi vet ikke. Det vi vet, er at kurator ikke hørte hva mor sa om disse temaene. Vi hører også at kurator blir informert om at sosialtjenesten er bekymret for mors økonomi. Vi hører ikke at hun er opptatt av dette spørsmålet sammen med mor.

Hvilke utfordringer står kurator overfor i denne situasjonen? Ikke bare er hun styrt av en tidsbegrensning på tre måneder i arbeidet med undersøkelsen. Hun er også styrt av juristenes krav om dokumentasjon dersom denne saken skulle ende i Fylkenemnda med forslag om omsorgsovertakelse (etter § 4-12, første ledd). Dette virker helt sikkert inn i forhold til hva hun tenkte hun hadde tid til i forhold til å bygge en arbeidsallianse med mor. En arbeidsallianse innebærer at partene opparbeider tillit til hverandre med tanke på det arbeidet de skal gjøre sammen. Å utforske seg selv og sin livssituasjon sammen med barnevernet vil aldri være enkelt. Men uten tillit og respekt, vil det antagelig være umulig å komme i en posisjon der klienten føler seg fri til å uttale seg. Men uavhengig av tidsbegrensningen og krav om dokumentasjon, vil en anerkjennende holdning fra kurator kunne ha bidratt til at Marian så seg selv på en ny måte. Vi kunne ha håpet at hun gjennom å bli anerkjent, hadde opplevd en emosjonell frihet til å erkjenne egne behov og uttrykke disse på en måte som hadde gitt kurator frihet til å lytte. Dermed kunne klienten ha fått styrket sin selvoppfatning og dermed gitt frihet til å reflektere over mulige handlingsvalg. Jeg refererer her til

gyldighetsspiralen (Leira 2003) der mor inviteres til å dele vanskelige hendelser, traumatiske opplevelser og hemmeligheter som kan hjelpe henne til økt selvfølelse, bevisstgjøring av mestringspotensialer og handlingsalternativer.

Hva kan en tenke skulle til for at kurator skulle møte Marian annerledes? Hvordan kan vi tenke at brukermedvirkning blir noe mer enn et begrep som står på kontorets handlingsplan? Med Bourdieu så har en jo forstått at det å endre både seg selv og praksis er krevende arbeid. Vi handler som vi pleier, i tråd med vår habitus, hvis ikke vi blir tvunget til noe annet (Aamodt 2006).

Vi må anta at kurator i denne saken, som i lignende saker, fulgte gjeldende praksis på kontoret. Hun er en del av en *doxa*, for å bruke begrepet til Bourdieu. Med sitt doxabegrep tydeliggjør Bourdieu hvilke utfordringer som møter oss når vi skal innhente kunnskap om en kultur eller et interessefelt som vi selv er en del av. Det innebærer, sier han, at vi må være villige til å sette våre forutantakelser i parentes, noe som forutsetter hva han kaller en *paradoxal* tilslutning til et mer eller mindre nytt og annerledes sett av forutantakelser. Ved å bestrebe seg på å innta et nytt eller annerledes perspektiv, stille nye spørsmål, spørsmål som ikke er til å stille, kan det hende at vi oppdager og forstår livsskjebner, fenomener eller forhold på en ny måte (Bourdieu 1999). Dette tenker jeg er en særlig utfordring for sosialarbeidere i møte med klienter. Utfordringen til kurator ville være å ikke ta for gitt at hun vet eller forstår, men være villige til "å sette sine for-dommer på spill for å få dem i spill", som hermeneutikeren Hans Georg Gadamer skriver i sin bok *Wahrheit und Methode* (Gadamer 1960; 1997).

7.2 Samtale mulig sett fra et klientperspektiv:

En kan lure på hva som gjør at Marian finner seg i å bli behandlet dårlig og ikke minst hva som gjør at hjelpeapparatet tillater seg å behandle henne dårlig. De fleste blir kanskje ikke behandlet slik, i hvert fall langt fra alle, og ikke bare fordi sosialarbeider ikke kjenner seg igjen i denne praksisen, men kanskje heller fordi ikke alle ville funnet seg i det. En annen ville kanskje blitt sint, og satt grenser for behandlingen. Hvordan forstå Marian sitt manglende opprør? Hvordan forstå at hun ikke står mer opp for seg selv? Marian formidler til *saksbehandler* at hun føler seg dårlig behandlet. Spesielt i ettertid kommer dette frem. Under samtalen med kurator sier ikke Marian så mye om sine opplevelser av å være blitt gjort til gjenstand for en barnevernundersøkelse. Ën gang ga hun følgende ytring fra seg: "... dere tror

ikke på meg ”. Også gjennom kroppsspråket formidler hun sitt ubehag, sin redsel og sin avmakt. Men ingen forsøkte å spørre henne om hva kroppen formidlet. Tilbakemeldingen hun gir er ikke kraftfull. Hun reiser seg ikke opp av stolen og går. Men samtidig kan en spørre; hadde det vært mulig å reise seg? Var det ikke nettopp denne friheten til handle som ble tatt fra henne? Som dominert kunne hun ikke handle annerledes enn å underlegge seg den andres dominans. Ja, en kan til og med lure på om hun i siste omgang allierte seg med sin undertrykker og ble sin egen undertrykker? Hvorfor fant hun å måtte gi kurator en klem en dag hun tilfeldigvis møtte henne i barnevernets lokaler? Spørsmålet må sees i lys av at hun i ettertid, altså etter at undersøkelsen var avsluttet og hun hadde fått ny saksbehandler, hadde gitt uttrykk for hvor engstelig hun hadde vært. Hun hadde vært redd for at barna skulle bli tatt fra henne. Like fullt finner hun det mulig å gi uttrykk for motsatte følelser når hun møter kurator. Føler hun at det er denne måten hun kan holde sin undertrykker borte fra seg? Handler det om at hun i dennes nærvær igjen mister friheten til å tenke selv, og at hun dermed handler automatisk. Hun handler slik hun tror den andre forventer av henne. Kanskje kan vi tenke at synet av kurator gjør at hun er tilbake der hun var, underlagt den andres makt og hun handler deretter. Hun gjør det hun tror kan skade henne minst, nemlig å gi henne en klem. Denne hypotesen gir grunn til ettertanke. Det er ikke gitt at en klem fra en klient alltid bør forstås som uttrykk for glede, takknemlighet eller annet. Tvert imot kan en klem være uttrykk for en følelse av tvang hos den som gir klemmen. Klemmen vil dermed kunne være et faresignal på manglende brukervedvirkning.

Vi har fått vite at mor er traumatisert på grunn av vold fra tidligere ektefelle. Opplysningene sier oss at det er en krenket kvinne vi møter; en kvinne som har innarbeidet seg et mønster for hvordan hun best kan overleve en overgrepssituasjon. La oss tenke at mor opplevde undersøkelsen fra barneverntjenesten som et overgrep. I lys av disse opplysningene er det enkelt å forstå mors lavmelte stemme. Hun protesterte ikke høylytt. Tvert imot; hun syntes de gjorde ”det så stort – en fjær til ti høns”, men syntes tilsynelatende å akseptere dette. Kanskje hadde hun alliert seg med sine undertrykkere – og var enig i deres handlinger. Eller hun så ingen annen måte å forholde seg på. Historien gjentok seg fra den gangen hun var underlagt voldsovergrep. Hun kjente det som om hun bare måtte finne seg i overgrepene. Å ha vært utsatt for krenkende opplevelser og vold, er skambelagt i vårt samfunn. Hendelsene blir unevnelige. De kan ikke snakkes om. Og når det ikke settes ord på hendelsene, bli det som om de ikke har hendt. Det skjer en tabuisering og ugyldiggjøring (Leira 2003).

Mange kvinner kan i slike situasjoner bære på en uforklarlig skyldfølelse, som om de er medskyldige i eller har bidratt til å fremprovosere volden. På den måten bidrar de, ved hjelp av sin underkastelse, til at den dominerende i forholdet opprettholder sin dominans og makt. Samtaler med mennesker som lever i en avmaktsituasjon kan være utfordrende i den forstand at de er lett krenkbare. Maktulikheten mellom meg som hjelper og dem som hjelpetrengende blir for åpenbar til at den lar seg nedbygge dersom ikke hjelperen er bevisst på denne ulikheten.

Marian hadde forlatt et forhold der hun hadde blitt undertrykt og krenket både psykisk og fysisk. Gjennom disse handlingene hadde hun blitt fratatt sitt menneskeverd. Vi får vite at hun har husleierestanse og at hun har ”rotet mye med penger”. Det er sosialtjenesten som uttaler dette. Å mangle penger til det nødvendigste og stå i fare for å miste boligen, gir ingen økt selvfølelse. Tvert imot synes mor å ha mistet det meste, noe som kan forklare hvorfor hun hadde ønsket at barnehagen ikke hadde blitt innkalt til Oppstartsmøtet. Hun opplevde å ha et godt samarbeid med barnehagen. Hun var redd for hva de skulle tro dersom de ble innkalt. Hva hører vi hun sier? Vi kan tenke at hun forsøker å si at hun ønsker at barnehagen skal se henne som en ”vanlig forelder”. Hun ønsker ikke at de skal se henne som en som ikke greier omsorgsoppgavene. Kanskje kan hennes forsiktige protester mot å ha barnehagen tilstede på møtet være uttrykk for en selvaktelseskamp fra hennes side.

Ut fra disse refleksjonene, vil det være naturlig å stille seg spørsmål hvordan barnevernet kunne ha stilt seg slik at hun opplevde å gjenvinne noe av den tapte selvfølelsen, en følelse som ville ha hjulpet henne mye også i rollen som mor.

Utgangspunktet for bekymringsmeldingen fra politi og barnevernvakt var mistanke om rusmisbruk. Mor protesterer. Hun ruser seg sjelden og aldri sammen med barna. Kurator føler seg tydelig usikker på om mor lyver. Hun må avlevere urinprøver. Mor protesterer. Hun klarer ikke å avgi urin i nærvær av andre. Det blir brukt mot henne. Med sine protester bekrefter hun sannsynligheten for positiv prøver. Begge parter, både mor og kurator, synes å være låst i hver sine posisjoner. Mor forsøker å formidle at hun ikke ruser seg. Barnevernet vet ikke om hun snakker sant og må undersøke. Mor synes ikke å ha mulighet for å gjenvinne selvaktelsen under dette regimet. Hun er fratatt alt; også muligheten til å protestere på pålegg som hun føler som overgrep. Historien gjentar seg for mor. Hun opplever nye traumer.

Sosialt arbeid har som mandat å bidra til at mennesker som strever med sine liv, får det bedre. Det innebærer å se den enkelte i lys av den sosiale, kulturelle, økonomiske og helsemessige situasjon han eller hun lever i. Dette perspektivet er særlig grunnleggende for arbeidet i barneverntjenesten. Her møter vi mennesker som nettopp kan være ofre for samfunnsmessige betingelser eller forhold, samtidig som de selv, gjennom måten de håndterer disse betingelsene, bidrar til å opprettholde sin situasjon og dermed sitt syn på seg selv og sin identitet. Jeg er her inne på Anthony Giddens sin *strukturasjonsteori* (Pierson & Giddens 1998). Han kaller denne måten å forstå mening på for *den doble hermeneutikk* (Gilje & Grimen 1993). Det innebærer at vi må forstå hvordan livsbetingelsene virker inn på, og skaper mennesker, noe som igjen bidrar til å opprettholde de samme livsbetingelsene. Det skjer altså en form for *dekvalifisering* (Schultz Jørgensen 1999). Dette betyr at dersom jeg skal forstå det enkelte individ, er det nødvendig å se og forstå ham eller henne i lys av livsbetingelsene, kanskje gjennom flere generasjoner. Den enkeltes selvoppfatning og identitet må dermed forstås ut fra levekår og den sosiale situasjon, og ikke bare som en individuell egenskap eller ”mangel”.

Mange av brukerne av sosial- og helsetjenestene lever med en opplevelse av å være dømt til fattigdom og sosial undertrykkelse, samtidig som handlingene og valgene de gjør i verste fall bekrefter deres dominerte posisjon. Den danske pedagogen og forskeren Per Schultz Jørgensen har vært opptatt av hva det betyr for den enkelte å ha følelsen av å ikke ha kontroll over egen livssituasjon og mener det har en grunnleggende betydning for mennesker som lever med store sosiale belastninger. Å være sosialt, økonomisk, og helsemessig belastet er ofte ensbetydende med å være fratatt muligheter for kontroll og innflytelse. Han bruker begrepet dequalifisering for å forklare hvordan mennesker i avmaktsituasjoner både avstår fra å endre situasjonen og reelt også mister forutsetninger for å kunne endre noe (Schultz Jørgensen 1999). I denne sammenhengen innebærer det at både de som opplever kontrolltapet og vi som er satt til å hjelpe, kan oppleve deres livssituasjon både som forståelig og ”naturlig”.

Professor i sosialt arbeid Irene Levin har i boken ” *Hva er sosialt arbeid?* ”revitalisert et gammelt begrep i sosialt arbeid, nemlig ”*personen-i-situasjonen*” (Levin 2004). Det er et interaktivt begrep som ivaretar et overordnet prinsipp i sosialt arbeid, nemlig at mennesket er i gjensidig interaksjon med sine omgivelser. Det er et perspektiv jeg også har fremhevet ovenfor, nemlig at økonomiske, sosiale og kulturelle forhold alltid vil påvirke menneskene og

omvendt. Irene Levin hevder at vi ikke kan forstå et fattigdomsproblem uten kunnskap om fenomenet og man kan heller ikke behandle et adferdsproblem uten å koble sammen de økonomiske og sosiale forholdene (ibid). Et slikt perspektiv krever at hovedfokuset i omsorgsvurderinger i barneverntjenesten endrer seg fra å dreie seg om en ensidig kartlegging av utviklingshistorie og samspillsvurderinger til å se hvordan dagliglivet og levekårene påvirker det enkelte individs helse, forståelse av egen situasjon og samhandling med andre (Andenæs,1997;2000). Dette understreker også Levin når hun tar til motmæle mot professor Pär Nygrens påstand i fagbladet "Embla" (2000) hvor han stiller spørsmål ved sosialt arbeidsvitenskapelighet, og hun poengterer at det verken er individet alene eller samfunnet alene som er sosialarbeidernes analyseenhet, men nettopp den gjensidige interaksjonen mellom individ og omgivelser (Levin 2004).

Hverdagslivet, skapt ut fra den individuelle historie, tradisjoner, kulturbakgrunn, familieforhold, mv. må også sees og forstås ut fra de betingelser som utgjør våre livs muligheter og begrensninger. Men *måten* vi håndterer livsbetingelsene på, kan i neste omgang selv bli avgjørende betingelser for utformingen av hverdagslivet. Denne anskuelse kaller Beck-Jørgensen for "et metodisk dobbeltperspektiv" (Beck-Jørgensen 2001). Hverdagslivet, fylt av sammenhengende gjøremål, implisitte prioriteringer og valg, uttrykker handlemåter og en tro som vi finner naturlig og som vi tar for gitt, det vil si en *doxa*.

Den franske kultursosiologen Pierre Bourdieu tar i bruk begrepet *doxa* for å synliggjøre hvordan symbolsk kapital og symbolsk makt får råde uten motmakt eller opprør. Bourdieu sier at han aldri har sluttet å undre seg over hvordan ulike former for dominansrelasjoner, overordning og underordning, privilegier og urettferdigheter, overgrep og rettigheter får lov til å bestå og framstå som akseptable og til og med naturlige (Bourdieu 2000).

Bourdieu bruker utdanningssystemet som et eksempel på hvordan makten og de sosiale klasser reproduseres og legitimeres. Som sosialarbeidere vet vi at skolen formidler og belønner de høyere sosiale klassenes kultur og verdisett. Men når de som har lyktes med sin utdanning, har høy status og bekler stillinger som gir dem rett til å uttale seg om betydningen av utdanning fordi deres posisjoner er avhengig av utdanning, så bidrar de til å opprettholde hierarkier og klasseskiller i samfunnet. De er nemlig etterkommere av dem som lyktes i skolesystemet og som oppnår de høyeste gradene, de mest verdifulle titlene og den høyeste status. Utdanningssystemet legitimerer altså den ulike fordelingen av kulturell kapital i vårt

samfunn, og vi finner det naturlig. Det er poenget. Stilltiende synes vi å akseptere at ulike skoleprestasjoner er avhengig av individuelle evner og egenskaper uten å ta inn over oss alt hva vi ellers vet, nemlig at økonomiske, materielle, helsemessige, sosiale og kulturelle forhold nedfeller seg i oss som mentale og kroppsliggjorte strukturer (*habitus*) som igjen påvirker vår selvoppfatning og selvbilde. Hvor mange barn og unge har vi ikke møtt som i utgangspunktet er overbevist om at skolen er en arena de ikke hører til, men også at denne følelsen forsterkes av at de føler seg urettferdig behandlet eller ikke sett av lærere og assistenter, mens medelever fra mer ressurssterke familier får tilsvarende større oppmerksomhet og hjelp. Og mange av oss har hørt historier hvor maktovergrep, underlegenhetsfølelse og avmakt har vært gjennomgående fra generasjon til generasjon, og dermed bekreftet et spill av symbolsk vold som vi alle er deltakere i.

Gjennom utdanningssystemene; det vil si gjennom kravene samfunnet setter til utdanning og kompetanse, gjennom *mangel* på sosial og kulturell og ikke minst økonomisk kapital har mange av våre klienter gjennom generasjoner vært utsatt for symbolsk vold som inkorporeres og omgjøres til disposisjoner som ofte kan virke medfødt. Denne *habitus*, forklart som det system av disposisjoner som bestemmer hvordan mennesker handler, tenker, oppfatter og vurderer i bestemte sosiale sammenheng, finnes nedfelt i kroppene (Broady 1991; Bourdieu & Wacquant 1993), er *følsom* for visse former for symbolske ytringer som på en umerkelig måte tas som tegn på den dype forskjellen på "kong Salamo og Jørgen hattemaker". Bourdieu forklarer symbolsk vold som den volden som blir utøvd overfor en sosial agent som selv er delaktig i volden (Bourdieu & Wacquant 1993:153). Et annet sted utdyper han dette ved å si at den symbolske volden ikke kan etableres annet enn gjennom den tilslutningen som den dominerte ikke kan la være å gi til den dominerende, og dermed til dominansen, så lenge vedkommende ikke er i besittelse av andre *kunnskapsredskaper* for å forestille seg for sin hersker. Altså kan vi si at så lenge de tankeskjemaene (*habitus*) som den dominerte benytter for å oppfatte og vurdere seg selv, eller for å oppfatte og vurdere dem som dominerer, er produkt av inkorporeringen av klassifiseringen og som sådan naturaliseres og som den dominertes sosiale vesen igjen er et produkt av, kan vi skjønne at Bourdieu forklarer *doxa* som kulturens foreviggjørelsesarbeid (Bourdieu 2000 i Leira 2003).

I lys av dette så er altså Marian med å opprettholde sin dominerte posisjon, hun tar ikke til motmæle, i hvert fall ikke på en slik måte at krenkelsene stoppes. Kuratoren kan tillate seg å behandle henne slik fordi Marian tillater det.

7.3 Samtale mulig sett fra et institusjonelt perspektiv:

I tillegg til begreper som brukermedvirkning, bruker, aktør og også kunde har vi merket oss en endring i tenkning og språk som synes å ha sammenheng med markedsliberalismen som i økende grad gjennomsyrrer tjenestene i sosial- og barneverntjenesten. Både ordbruken, metodene og tilnæringsmåtene er blitt mer teknisk-instrumentelle, og dermed mindre relasjonelle. Tilbakemeldingene fra brukerne av de ulike tjenestene synes å bekrefte at medmenneskeligheten, empatien og følsomheten for den andres perspektiv synes i ferd med å forsvinne. I dag omtaler vi for eksempel klientene eller pasientene som brukere eller kunder ut fra en ”bestiller-utfører” modell. Vi er tilsatt i tjenester hvor virksomheten er drevet etter et lønnsomhetsprinsipp det vil si at det telles antall tiltak pr arbeidstaker pr. dag pr. år, noe vi finner innenfor den psykiatriske helsetjenesten for eksempel. Innenfor andre tjenester er det økonomiske mål og effektivitetskrav som styrer. At det for eksempel tar tid å bygge en god arbeidsallianse med mennesker som i utgangspunktet er sårbare og som er skeptiske til hjelpeapparatet, synes ikke å være et bærende prinsipp lenger. Tjenestene er dessuten styrt av kravet om såkalt evidensbasert behandling. Det innebærer at hjelpen vi tilbyr skal kunne måles og ha effekt. For å kunne måle om et tiltak har effekt, må vi kunne dokumentere problemområdet, og hva som settes inn av tiltak/behandling.

Hva innebærer det eller betyr det for Marian at hun har kontakt med barnevernet som institusjon? Hvordan påvirker det hennes bilde av seg selv og hvem blir hun i denne relasjonen? Fra et interaksjonistisk perspektiv vil Marians bilde av seg selv, påvirkes av hvordan verden ser på henne. Mennesker ser seg selv gjennom den andre, de vurderer, oppfatter og opplever seg selv gjennom det sosiale speil. Det innebærer at individets selvbilde er avhengig av andres bilder av denne (Mead 1967 i Levin/ Trost 1996). Marians bilde av seg selv vil påvirkes av den andres blikk, opplevelse og vurdering av henne. Hun blir til i møte med den andre, som her er institusjonen barnevernet.

Jeg har frem til nå sett på hvordan Marian eller hennes sosiale problem kan forstås fra hennes perspektiv som klient, og også fra sosialkurators side. Jeg ønsker nå å fokusere på det faktum at Marian er tilknyttet flere velferdsinstitusjoner. Hun har kontakt med trygdekontor, sosialkontor og barnevern, og en kan spørre seg hvilken innflytelse dette har på Marian sitt liv. Hvordan påvirker relasjonen mellom Marian og barnevernet henne, og hvordan påvirker det at hun er en ”sak”, og hennes mulighet til å utøve brukermedvirkning?

Allerede da barnevernet fikk melding fra politiet blir det fra barnevernets side forsøkt å sette Marian og hennes situasjon i en kategori. Det ble vurdert, ut fra meldingen, om den skulle karakteriseres til en § 4 -4 sak, eller om meldingen var så alvorlig at den burde karakteriseres til en § 4 – 12, som innbefatter en mulig omsorgsovertakelse. I det første møtet med barnevernet ble Marian informert om at meldingen ble vurdert til en § 4 – 12, og alvorlighetsgraden av dette. Marian på sin side kjente seg ikke igjen, hun sier hun opplever at barnevernet gjør en ”fjær til ti høns”.

I boken ”At skabe en klient” fokuserer forfatterne på den prosess som skjer i det menneskelige problemer oversettes til ”systemspråk”. Når individets situasjon avklares og forstås ut fra institusjonens fastlagte forståelsesrammer (Järvinen og Mik-Meyer, 2004). De snakker altså ikke om hvordan klienter blir mer og mer passive og avhengige og på den måten skapes til klienter, men nettopp om den prosess som skjer når klienter og deres situasjon skal passe inn til institusjonens måter å forstå sosiale problem på og de begrensningene det vil kunne føre til. Menneskene må tilpasses institusjonen, de gjøres til saker og blir forstått ut fra et eget systemspråk. Marian sitt møte med barnevernet blir fra første dag forsøkt omgjort til et ”systemspråk”. Hun er en § 4 – 12 sak, og barnevernet er således bekymret for omsorgsevnen.

Marian sin situasjon, hvordan denne skal forstås, alvorlighetsgraden, og hva som kan hjelpe er ikke en entydig objektiv sannhet eller problem. Det er først i møte med barnevernet at situasjonen og graden av bekymring blir begrepsliggjort. ”Problemer kommer ikke til os forsynet med mærkeater, der beskriver indhold, betydning alvor etc.”. (Loseke 2001:s 108 i Järvinen og Mik-Meyer, 2004). Det er i møte med velferdsinstitusjonen problemet blir fastlagt, og som Järvinen og Mik-Meyer skriver så vil en ” velferdsinstitusjon alltid avspeile en bestemt måte å se verden på. ” I møte med barnevernet må klientene forholde seg til en vifte av ideer om årsak og virkning, ansvar og ansvarsfrihet, ressurser og ressursmangler. Og disse ideer er ofte institusjonens *doxa* (ibid).

Marian blir en sak og tilpasset institusjonen før hun har møtt sin saksbehandler. Hennes perspektiv, hennes forståelse, hennes brukermedvirkning er ikke en del av denne prosessen. I dette perspektivet kan en tenke seg at barnevernet som institusjon vil være med å skape og påvirke ikke bare Marians selvforståelse, men også hvordan denne saken vil ende. Hennes

muligheter til å være en god omsorgsperson for sine barn vil bli påvirket av barnevernets forståelse av henne som mor.

Marian og hennes situasjon som alenemor, avhengig av sosialhjelp, utsatt for vold, etc. gjør hennes døtre til risikobarn. Deres måte å leve livet sitt på er kanskje ikke i overensstemmelse med barnevernets normer for god nok omsorg. Fra barnevernets side blir det lett et fokus på Marian, og hvordan hun velger feil. Innsatsen fra barnevernet blir i større grad rettet mot å "lære" Marian til å stå imot far til Astrid og Lene, hvordan sette grenser for dem, hvordan gi gode beskjeder osv. Mens den fra barnevernet side kanskje i større grad burde rettes mot ytre livsbetingelser som å hjelpe til med bolig, søke rehabiliteringspenger for å bedre økonomien, utvide nettverk og sørge for avlastning. I praksis vil mange barnevernsarbeidere kunne tenke at dette er områder de ikke kan påvirke eller at dette er sosialtjenestens arbeidsområde.

Sosialt arbeid er stadig blitt mer individrettet, i den forstand at løsningen på sosiale problem lett blir rettet mot individet. Det er individet som skal utvikle seg, det er individet som skal samarbeide, og det er individet som skal mestre. Fokuset på brukervedvirkning kan en kanskje forstå som nok et bidrag til det individrettede sosiale arbeidet. Det er klientens medvirkning som skal bidra til at hjelpen blir vellykket. Men dette innebærer at klientens medvirkning må bli hørt. Dersom det kun er rom for de klienter som ønsker å samarbeide, utvikle seg, komme til samtaler, gå på kurs etc. så vil en kanskje være like langt.

Brukermedvirkning må også innebefatte de klientperspektiv hvor problemet handler om dårlig bolig, dårlig råd eller en følelse av å være sosialt marginalisert. Individperspektivet må ikke forutsette at klientene er villig til å se seg selv som problemet og at de er motivert for en endringsprosess, og da forutsatt barnevernets forståelse av hvilken endring som er påkrevet.

Jäninen og Mik-Meyer (2004) peker på fire ulike paradokser eller konflikter, i det konkrete sosiale arbeidet, som følge av møte med mellom klient og system. For det første hevder de at sosialt arbeid som individfokusert forandringsarbeid vil kunne føre til en konflikt mellom klienten og systemets målsetning, idet systemet vil rette et fokus på et individuelt forandringsarbeid som løsning mens klienten mange ganger vil kunne oppleve at problemet ligger utenfor dem selv. Dersom Marian hadde kommet til orde, så hadde hun kanskje ønsket seg hjelp til å finne et nytt sted å bo, mens barnevernet var opptatt av å hjelpe Marian til å bli en bedre mor ved å fokusere på personlig utvikling, forandring i hennes morsrolle og ikke

minst ønsket barnevernet at Marian skulle bli sterkere i forhold til sin eksmann ved å si nei til samvær.

Den andre konflikten de tar opp er systemets eller de ansattes mange målsetninger i arbeidet. De skal både diagnostisere og kontrollere klientene, samtidig som oppgaven er å hjelpe og støtte dem (ibid). Både skal barnevernet som institusjon hjelpe Marian til å klare omsorgsrollen, samtidig som de er et kontrollorgan i forhold til om Astrid og Lene får god nok omsorg. Dette kan lett skape kommunikasjon preget av mistenksomhet hvor barnevernet opptrer som en kritisk undersøkende intervjuer, mer enn en åpen, spørrende samtalepartner. Dette i seg selv vil kunne skape vanskeligheter for en dialog preget av brukermedvirkning, da klienten vil kunne vegre seg for å bringe sitt perspektiv til dialogen, i frykt for hva barnevernet måtte mene om hvordan hun har håndtert ulike situasjoner.

Det tredje paradokset forfatterne tar opp er hvordan sosialarbeideren skal kunne møte den enkelte klient der denne er. Hvordan være vår den enkeltes unike situasjon samtidig som barnevernet kun sitter på et knippe av tiltak. Den enkelte klient må nødvendigvis tilpasses institusjonens språk og ikke minst behandling, da det er begrenset hva institusjonen har å tilby. Ofte vil klienten kunne gi uttrykk for et behov institusjonen ikke er i stand til å møte. Klientens situasjon må derfor nødvendigvis tilpasses institusjonen og "passe" inn i de hjelpetiltak den enkelte sosialarbeider til enhver tid har til rådighet. Forfatterne sier også at det er en illusjon å tro at sosialarbeideren skal kunne møte klienten uten forutinntatte meninger, uten spesifikke problemforståelser, uten ideer om hva som er best for klienten. Klienter og deres problemer vil kun kunne defineres og forstås ut fra de sosiale sammenhenger de inngår i. Alt sosialt arbeid bygger på "institusjonaliserte praksisformer og problemstillinger, og disse kan ikke undgå å betinge det, som det har til hensikt å afdække (Hanson, 1993:298 i Jâninen og Mik-Meyer, 2004). En klient som er vanskelig å få tak i, en mor som ikke kommer til samtale, vil ofte bli forstått som en bekræftelse på systemets merkelapp på at noe er galt. En mors manglende samarbeidsvilje vil virke bekræftende på problemidentiteten hun har fått fra barnevernet, og styrke bekymringen og hennes behov for hjelp mer enn å bli forstått som et samarbeidsproblem. Dette betyr at institusjonelle problem eller konflikter som kan bli forstått som strukturelle blir forvandlet til et individuelt problem hos klienten, noe som igjen fører til at det kun er klientens problemforståelse som blir satt under kritisk lupe, mens institusjonens forståelsesmodeller går fri (Jâninen og Mik-Meyer, 2004).

Marian fikk også stadig høre at det var positivt at hun var samarbeidsvillig. Hva som lå i dette var at hun var lett å nå på telefon, hun møtte til avtaler og hun var også villig til å ta imot råd og veiledning. Marian var på mange måter en "lett" klient, hun aksepterte barnevernets måter å forstå situasjonen på, og hennes opprør var svakt. En kunne ane at hun ikke kjente seg igjen i situasjonsbeskrivelsen, som at hun uttalte " dere gjøre det så stort", men hun gjentok ikke ytringen. Skulle en få mer tak i hennes forståelse av situasjonen så ville det kreve at kurator var lydhør, og fanget opp denne forsiktige uttalelsen. Dersom Marian ikke hadde tilpasset seg barnevernets målsetning og tvert i mot fremstått som en unnvikende mor som vegret seg for å samarbeide, ville situasjonen kunne bli "farlig" for Marian og jentene. I hvert fall opplevde Marian det slik. Hun følte at hele veien lå trusselen under om at "enten så samtykker du i våres vurderinger og problemforståelser eller så vil vi sette makt bak tiltakene". Fra det institusjonelle perspektiv så taes det altså for gitt at den hjelp barnevernet tilbyr, er en god hjelp som Marian bør ta imot.

Det fjerde paradoks forfatterne bringer på banen, og som de ser som en konsekvens av de tre første er det de kaller sosialt arbeids bestrebelser etter å etterleve et serviceideal. De påpeker det positive i det at velferdsinstitusjonene forsøker å inneha et brukerperspektiv, men sier samtidig at dette serviceideal kan være vanskelig å kombinere med institusjonelle forhold, som nettopp er nødt å forholde seg til fastlagte problemkategorier. Det å diagnostisere vil ofte være en prosess som forutsetter det den ønsker å måle: at sosialarbeiderens perspektiv på klientens situasjon ofte vil være langt gyldigere enn klientens perspektiv. Det vil ikke være et likeverdig forhold mellom klient og institusjon. Serviceidealet som brukermedvirkning har utløp i, forutsetter at klienten er enig de tiltak eller den hjelp barnevernet kan tilby. Det er altså kunden eller klienten som må tilpasse seg systemets tilbud. Hele serviceidealet eller begrepet brukermedvirkning vil derfor kunne være en tilsløring av ulike og reelle maktforhold. En kan forledes til å tro at det er brukeren som er utgangspunkt for hjelpetiltaket, mens det ved nærmere ettertanke alltid være klienten som har tilpasset seg systemet, og det denne har å tilby.

DEL III

KAPITTEL 8

Kan dømmekraftsbegrepet til Hannah Arendt være nyttig for å utforske de etiske begrunnelsene for vektleggingen av brukermedvirkning?

8.1 Hannah Arendts handlingsbegrep

Arendt innleder kapittel fem i boken *Vita Activa* (1996) med å slå fast at mennesket gjennom tale og handling manifesterer seg på to måter: som *likhet* og som *ulikhet*. Hun utdyper standpunktet ved å si at uten likhet ville menneskene ikke kunne forstå hverandre, samtidig som ulikheten – dette at ethvert menneske er forskjellig fra et annet - tvinger fram et behov for kommunikasjon, altså språk og handlinger (ibid s. 176). Individualitet betyr for Arendt at det menneskene har felles og det som gjør dem like i verdighet, er at alle er forskjellige og hver og en er unike. Det som er karakteristisk for mennesket og gjør det forskjellig fra alle andre arter er at det kan handle. En annen måte å uttrykke det samme på er at handling er avhengig av en pluralitet der alle individene riktignok er like, det vil si at vi er mennesker, men samtidig er hver enkelt enestående. Det vil si at vi er gjensidig ulike (ibid s.29). Dermed har Arendt fastslått hva som også er grunnleggende i sosialt arbeid; likheten mellom meg og klienten som gjør gjensidig forståelse mulig. Det grunnleggende er at vi er innforstått med hva det vil si å være menneske. Vi kan planlegge framtid, som Arendt sier, fordi vi vet at det er mennesker som skal bebo framtiden. Men samtidig må vi ta inn over oss at vi mennesker er forskjellige. Vi kan aldri ta for gitt at vi kan sette oss inn i den andres virkelighet uten videre. Med andre ord, vi må lytte, delta og spørre. Vi må lytte til den andre i kraft av at vi ikke vet. Det er det essensielle. Gjennom å lytte til den andres ord, språk, holdninger, kroppsuttrykk, handlinger kan vi få tak i den andres egenart. Arendt sier at ved å tale og handle atskiller menneskene seg aktivt fra hverandre – istedenfor å bare være ulike. Hun sier videre at det er gjennom disse aktivitetene selve det å være menneske viser seg. Det skjer gjennom en aktiv ”til-synekomst” – altså ut fra et initiativ mennesket selv har tatt, i motsetning til å komme til verden gjennom å bli født. Men hun understreker at det ikke betyr at det kreves en spesiell beslutning for å handle. Ikke noe menneske kan eksistere uten å handle eller tale. Dermed skiller handling seg fra alle andre aktiviteter innenfor *Vita Activa* (ibid s.176). For handling setter i gang noe nytt - slik fødselen alltid er starten på en ny begynnelse. Arendt sier i denne sammenhengen:

”Enhver aksjon setter i første omgang noe i bevegelse, den agerer, i betydningen av det greske ordet agere, og den begynner og fører noe an i betydningen av det greske ordet arkhein. Fordi et hvert menneske er et initium, en begynnelse og en nykomling i verden i egenskap av å være født, kan mennesket gripe initiativet, være begynnere og sette ting i bevegelse” (ibid s. 178).

Det særegne ved handlingen er at den er uforutsigelig. Vi kan ikke med sikkerhet si hva den fører til. Arendt sier at ”den nye begynnelse står alltid i opposisjon til sannsynligheter som lar seg beregne statistisk” (ibid s. 179). Men ved at resultatet av en handling ikke lar seg fastslå på forhånd, gir det seg også at vi ikke kan trekke tilbake en handling. Den er irreversibel og bærer i seg ”den handlendes signatur” (Vetlesen 1996, s. 11). Vi kan dermed kanskje si at en handling på mange måter er uberegnelig, samtidig som vi kan håpe på det beregnelige. Handling og tale er nært beslektet med hverandre. Dermed er det også grunn til å spørre seg om tale kan trekkes tilbake. Eller er det slik at når det sagte er sagt, så har ordenes satt sine avtrykk. Men også ordene, eller virkningene av ordene – sammen med ordene i sin konkrethet – identifiserer personen som snakker. For Arendt sier at menneskene synliggjør hvem de er gjennom handling og tale. ”To appear always means to seem to others, and this seeming varies according to the standpoint and the perspective of the spectators” (Arendt 1978 s. 21). Ordene er ugjenkallelig. De er individets forlengelse inn i den fellesmenneskelige verden. Og det betyr at en handling bare er virkelig når den handlende har vitner. Det betyr at måten vi forholder oss på, snakker og uttrykker oss, forstås forskjellig av det enkelte vitne fordi hun eller han er forskjellig fra den som snakker og fra alle andre.

Arendt understreker videre at menneskene i kraft av å være levende *er* noe mer enn tingene vi omgir oss med. Å være levende betyr å ha en trang til å vise seg fram, noe som er et svar på ”the fact of one’s own appearingness” (ibid:21). Igjen viser talen og handlingene menneskenes unike personlige vesen. Ikke ”hva” vi er, altså begavelsene, talentene, defektene, som hun sier, for disse kan vi velge å skjule eller å la komme til syne, men handlingene viser ”hvem” vi er. Altså vår personlighet. Den kan ikke skjules for omverdenen (Arendt, 1996:181). Men denne tilsynekomst kan bare skje sammen med andre. Som jeg har sagt ovenfor; det er i fellesskapet med andre at vi viser oss fram. Dermed er det forbundet med en viss risiko å tale og handle i fellesskap med andre fordi vi må være villige til å eksistere i dette fellesskapet etter at vi har vist oss frem. Med andre ord; Arendt tar høyde for at det er forbundet med risiko å snakke. Vi kan bli misforstått. Vi kan bli oppfattet annerledes enn vi ville. Men alt levende, sier Arendt, har en lengsel etter å bli sett og hørt, altså forstått ut

fra en spontan aktivitet: ”*whatever can see wants to be seen, whatever can hear calls to be heard, whatever can touch presents itself to be touched*” (Arendt 1978:29). Ønsket er å presentere seg selv som unik, som seg selv, til forskjell fra andre, og bli forstått, sett og hørt som dette ene mennesket, ulik alle andre. Vi ønsker å bli sett, hørt og forstått ut fra oss selv. I møte med brukeren er vi fullt innforstått med den risikoen som er forbundet med å snakke, og ikke minst det å måtte si det vi noen ganger må si i gitte situasjoner. Og da er vi også innforstått med at det vi sier kan bli oppfattet forskjellig fra det jeg mener å si. Denne erkjennelsen må vi ta inn over oss som noe dypt menneskelig, og ikke som en egenskap ved personen det festes noe ved. Det kleber ingen feil ved den andre om hun i en gitt situasjon hører noe annet enn det jeg mener å ha sagt, for eksempel.

Jeg opplever at Arendt på denne måten henvender seg direkte til oss sosialarbeidere i møte med brukeren. Hun klarer å tydeliggjøre hva som skal til for at vi som profesjonelle hjelpere kan forstå den andre, altså brukeren, som lik oss selv i kraft av at vi begge er mennesker på denne jorden. Vi deler et fellesskap som gjør oss i stand til å forstå den andre. Men vi må også alltid minne oss om *ulikheten*, og la den være starten ”på en ny begynnelse” gjennom å tale og å handle. I sosialt arbeid vil et brukerperspektiv bety, som jeg allerede har vært inne på, at den andre får presentert seg selv, sine behov, interesser og meninger. Brukeren må gis et rom for å snakke i frihet, ut fra seg selv. Det skjer i kraft av en grunnleggende viten om at menneskene er ulike. Denne erkjennelsen vil kunne nedfelle seg i den enkelte som en holdning vi bærer med oss overfor den andre. Kanskje kan vi forstå Arendt dit hen at hun minner oss om hva vi ellers er vant til å tenke på som ”profesjonalitet”. At det må være et rom mellom meg og klienten. Et rom for å tenke; et rom som innebærer nærhet og avstand - likhet og ulikhet. Verken den umiddelbare handlingen eller talen kan trekkes tilbake. Gjennom handlingen viser vi oss i vårt vesen ovenfor den andre. Det kan ikke trekkes tilbake. Med andre ord; Arendt får fortalt oss hva som står på spill i øyeblikket med en annen.

I dette rommet, mellom de talende, utveksles det talehandlinger *om* noe. Vi har et *sakstilhøve* som vi samtaler om, som Hans Skjervheim ville ha sagt (1976). I dette mellomrommet samtaler vi med hverandre *om noe*, meddeler hverandre noe verdslig og konkret. Og igjen; samtidig som vi snakker *om noe*; så opplyser vi også om hvem vi er. ”Likefullt”, sier Arendt, ”er denne uvilkårlige tilleggsopplysningen om handlingens og talens ”hvem” en så integrert bestanddel av ethvert samvær, selv det mest ”objektive”, at det ser ut som det objektive mellomrommet i alt samvær – inklusive dets iboende interesser – er gjennomsyret,…”

(Arendt 1996:185). Vi kan ikke skjule oss bak ordene – ordene i seg selv er avslørende. Og til og med er det kanskje disse tilleggsopplysningene som er avgjørende for hvordan ”sakstilhøvet” blir oppfattet og vurdert. Kanskje kan vi tro at det er dette vi på folkemunnet benevner som kjemi. Vi snakker fra tid til annen om at ”kjemien var god eller dårlig mellom oss”. Arendt sier at ”Det oppstår gjennom ordene og gjerningene selv, av levende tale og handling, at menneskene utover å omtale selve saken, henvender seg til og tiltaler hverandre direkte. Dette andre ”mellom” som dannes i mellomrommet i verden, er ubegripelig, siden det ikke har ting-karakter og ikke på noe vis lar seg tingliggjøre eller objektivere” (ibid 185). Det er disse mellommenneskelige trådene, som Arendt kaller for ”en vev av relasjoner”. Veven av relasjoner er forut for enhver enkeltstående handling og tale. Et hvert menneske fødes inn i en allerede bestående verden. Denne nye begynnelse – så vel som den nyankomne gjennom tale og handlinger innebærer noe nytt, og kan sammenlignes med hvordan nye tråder i den allerede eksisterende veven forandrer og danner nye mønstre i veven. Det nye og klare mønsteret lar seg formidle som *livshistorier* (ibid 186).

I den tidligere refererte barnevernundersøkelsen fremkommer det at kurator har et bestemt mål for sine handlinger. Hun handlet for å få fram et produkt, en konkret vurdering av omsorgssituasjonen til de to barna. I tillegg til det konkrete og objektive produktet hun håpet skulle bli resultatet av undersøkelsen, viste hun også frem seg selv – det vil si ”den personavslørende faktoren som er iboende i all handling og tale, nemlig den enkle kjensgjerningen at mennesker, selv når de bare forfølger sine egne interesser og har bestemte verdslige mål for øye, ikke kan unngå å la sin unike personlighet komme til syne” (ibid 186). Arendt sier rett og slett at det ikke er mulig å koble ut denne subjektive faktoren så lenge vi er mennesker.

Så kan vi spørre, hvordan kan Arendts handlingsbegrep bidra til å understøtte brukermedvirkning? Jeg mener Arendt minner oss alle om, og i denne sammenhengen oss sosialarbeidere, hva som står på spill i ethvert møte med en bruker. Dette fordi vi gjennom språket, talen, handlingene viser oss fram for den andre. Gjennom det konkrete vi *sam-taler* om, viser vi oss for den andre som det mennesket vi er. Arendt tenker en hver samhandling som en ny begynnelse. Vi kan låne hennes metafor om veven, og tenke at vi gjennom å gi klienten rom for å tale, handle, påvirke, også kan bidra til å justere livshistorien til den enkelte. Kanskje innebærer et brukerperspektiv å la den andre (brukeren) komme først. Altså tenke at gjennom møtet med ham eller henne kan også min historie endres. Men også minner

Arendt oss om hva som står på spill i relasjonen mellom oss ved at jeg viser meg ovenfor den andre. Hun minner oss også om hvordan vi kan etterlate oss arr i den andres ”vev av relasjoner”. Vi kan bidra til å fargelegge livshistorien til den enkelte i nye fargetoner og gi mønsteret andre nyanser. Vår livshistorie skaper initiativ til nye handlinger, en ny begynnelse. Hvordan denne begynnelsen viser seg, er det bare det enkelte menneske som vet – i etterkant. Mennesket er altså aktør i sin egen livsvev og kan være med å påvirke fargevalg, anslag, tykkelse på tråden, osv for å fortsette å snakke gjennom Arendts metafor (ibid 186).

8.2 Handlingsbegrepet forstått som gitt mulighet til å skape et selv

Med begrepet brukermedvirkning ønsker en at klienten skal være aktiv medskaper i utformingen av hjelpetilbudet. Det er en tanke om at den som skal hjelpes, ”selv vet hvor skoen trykker”. I dette ligger det en tanke om at hjelperen må gi avkall på makten den besitter og forsøke å etterspørre hva klienten tenker og mener. På mange måter kan en kanskje si at det handler om å få klienten i tale. Å skape et rom hvis atmosfære er slik at klienten våger å tre frem.

Uten likhet kan kurator og Marian ikke forstå hverandre, uten ulikhet vil det ikke være mulig å få tak i de ulike perspektivene. De er begge innelukket og avskåret fra den andre. Det er først når kurator og Marian markerer seg i sin individualitet, og fremstår som ikke bare like, men også ulike at det nødvendige rom skapes mellom dem. Marian kan altså bare tre frem som seg selv dersom det etableres et rom i fellesskap med kurator, det er bare i kraft av et slikt rom Marian kan etablere sin egen identitet.

Det vil altså være i et gitt fellesskap hvor menneskene er like verdige, at det enkelte menneske kan åpenbare seg. Det vil si vise sitt unike jeg. Dette forutsetter imidlertid skriver Arendt at ”gjør seg bare gjeldende der mennesket taler og agerer *med* hverandre, ikke *for* eller *mot* hverandre” (Arendt, 1996:181). Det å handle *for* den andre i godhet eller når en handler *mot* vil ikke kunne synliggjøre subjektet, og dette fordi ”ingen vet hvem man egentlig åpenbarer når man i handling og tale uvilkarlig ”med”-åpenbarer seg selv” (Arendt, 1996:181). Dette fordi handlingen forutsetter ”et fellesskap hvor det er mulig å tre frem på en måte hvor man bekrefter sin samtidige likhet og ulikhet med andre mennesker” (Øverenget, 2003). Det er ved å ta del i det menneskelige fellesskap individet kan finne seg selv. I det rommet som oppstår mellom mennesker som handler kommer egenarten ved mennesket til syne, og det er ved å være en del av dette menneskelig fellesskapet det enkelte individ finner

seg selv. I møte med den andre vil en kunne oppdage nye perspektiver, erfaringer, håp og drømmer, og utfallet av dette møte er umulig å forutsi. I det du møter andre mennesker er utfallet av møte uforutsigbart (Øverenget, 2003). Det er dette som kjennetegner handlingen, det er handlingen i seg selv som har verdi, og som aktualiserer friheten. Enhver handling innebærer å kunne bringe inn noe nytt, og det er her vår evne til frihet realiseres (Øverenget, 2003). Dette fordi handlingen er spontan og uforutsigbar. Dette gjør den til en tosidet gave sier Arendt, det er ikke gitt at handlingen er god (Arendt, 1961).

Det er kun i et fellesskap hvor mennesket ser seg selv som like, i kraft av være menneske, i betydningen *like-verdig*, det er mulig å bli et subjekt. Det er først i et slikt fellesskap det er mulig å tre frem i sin forskjellighet. Marian som unik person kan bare komme frem i kraft av en opplevelse av å være lik. Gitt et annet fellesskap, i betydningen, like verdig, ville Marian kunne gi seg til kjenne ved å tale og handle i kraft av å være Marian. Gjennom en opplevelse av å være lik, vil hun kunne tre frem og bli forskjellig. I talen vil hun kunne bringe inn noe nytt, noe uforutsett. Noe som ikke var gitt. Noe en ikke visste resultatet av, en ny forståelse. Å skape en identitet forutsetter et offentlig rom hvor individet gis mulighet til å tre frem som en unik person, til forskjell fra alle andre. Det er gjennom handlingen Marian får vist hvem hun er. Det å tre frem i sin individualitet gjennom handlingen foreligger kun som en mulighet, den forutsetter nemlig et rom hvor mennesket kan gis mulighet til å tre frem som individ. I mangel av dette rommet blir både Marian og kurator usynlige og fremmede for hverandre.

Arendt forstår handlingen som en ny begynnelse. I kraft av å være født inn i denne verden, vil handlingen gjentagende være en ny start, gjentagende kunne sette i gang noe nytt. Handlingen er en grunnleggende menneskelig aktivitet sier Arendt. Det handler for Arendt om menneskets grunnleggende behov for å bli et selv.; om et grunnleggende behov for å forholde seg til seg selv, til å skape sitt selv. Dette kan bare skje i et rom av frihet med tilstedeværelse av den andre (Arendt 1996). Møte mellom Marian og kurator har dermed mulighet til å bli et sted hvor de utfolder seg selv.

Gitt et fellesskap med kurator vil Marian kunne finne seg selv. Det er gjennom et fellesskap med kurator Marian vil kunne virkeliggjøre seg selv og oppdage nye sider ved seg selv. Arendts handlingsbegrep handler om hvordan en gjennom handling trer frem for den andre. Det er bare i et fellesskap en gjennom handling danner grunnlaget for å bli et selvstendig

individ. Og det er gjennom å bli et selvstendig individ du får betydning for den andre. Det er ved å tre inn i verden Marian blir gitt mulighet til å bli et selv. Også i betydningen å forstå seg selv.

Nettopp i møtet, som bærer preg av uforutsetthet, (vi vet ikke utfallet av møte,) vil en ha mulighet ikke bare til å oppdage seg selv, men en gis også en mulighet til vekst og utvikling. Virkeliggjøringen av Marian som individ vil kunne foregå i en kontinuerlig prosess i møte med den andre, avhengig av et gitt fellesskap. Gjennom handlingen, kommer Marian i kontakt med en verden av mening, forståelse, som igjen danner grunnlaget og også er forutsetningen for å kunne bestemme den målrettede aktivitet, som her vil kunne være hvilke tiltak en tenkte var best egnet til å hjelpe Marian, Lene og Astrid i deres situasjon. Marians mulighet til å handle gir henne en adgang til en verden av mening, og vil derfor være et mål i seg selv, men på samme tid vil denne verden også danne grunnlaget for å kunne si noe om hvor hun vil og hvordan hun skal komme dit.

Brukermedvirkning i betydningen å starte med klientens perspektiv vil i dette perspektivet både være klientens mulighet til å forstå og skape seg selv, samtidig som det danner grunnlaget for å si noe om hvor hun vil, og hva som skal til for å nå sine mål.

Det er gjennom handlingen Marian kan knytte seg til kurator og vica verca. Når Marian ikke kan handle, kan hun heller ikke oppnå kontakt eller få en relasjon til kurator. I kasuset blir verken kurator eller Marian betydningsfulle for den andre. Dersom vi hadde spurt kurator, kan det hende hun ville si at hun handler på oppdrag. Hun er barneverntjenestens representant og handler på vegne av denne. Kurator vil dermed i like stor grad som Marian være avskåret fra det fellesskap hvor hun gis mulighet til å virkeliggjøre seg selv.

Brukermedvirkning i lys av handlingsbegrepet vil danne forutsetningen for å forstå. Det er gjennom å tale, ved å med-dele seg til en annen, at Marian kan finne mening i det hun erfarer og det som skjer i hennes liv.

Ved å ikke lytte til Marian blir kurators handling en krenkelse av Marian. Samtidig blir kurator selv uverdigg. Gjennom handlingen viser kurator seg som ufri. Hun handler uten å ta høyde for Marians uttrykk, og viser samtidig at hun ikke opplever Marian som like verdigg som seg selv. Hun setter seg over Marian og gir seg selv makt til å kunne definere og sette

dom over Marians virkelighetssperspektiv. Dermed blir ingen av dem individer for hverandre. Det vil bare være i kraft av å anerkjenne den andre som lik (i betydningen likeverdige i det de begge er mennesker), kurator vil kunne skape det nødvendige rom for at de begge kan tre frem med sin forskjellighet, og bli verdige for hverandre.

Gitt mulighet, i et fellesskap, vil Marian kunne tre frem og skape sitt selv. Ved å ikke bli lyttet til, ved å fratras mulighet til handling, ved å ikke slippe til, fratras Marian mulighet til å få et forhold til seg selv. På samme måte som brukermedvirkning må være et mål i seg selv, har handlingen en selvstendig betydning. Den har en verdi i seg selv. For Marian så handler hennes gitte mulighet, til et fritt rom å handle i, om å gis mulighet til å bli et individ, til forskjell fra alle andre. Det er i fellesskap kurator og Marian kan gis mulighet til å forstå mer av seg selv og sin situasjon, og av den andre.

Kasuset viser oss at det ikke er noe som skjer av seg selv. Tvert i mot blir det Marian bringer til torgs verken hørt eller sett. Det Marian bringer til torgs er ugyldig, i betydningen usant. Kurator opplever det kanskje vanskelig å tro Marian, og gjør dermed perspektivet til Marian til noe som ikke er verdt å bli lyttet til. Det er tydelig at kurator har en mistenksomhet i møte med Marian. Hun tror ikke på det Marian sier og blir kanskje mer opptatt av å finne ut hvorvidt det er "sant", i betydningen om Marian lyver. Når Marian sier hun ikke har problemer med rus, at hun sjelden er på fest, og at hun aldri ruser seg med døtrene tilstede, så makter ikke kurator å lytte til dette. Det Marian sier blir ikke bekreftet, det blir overhørt. For kurator blir det vanskelig å bekrefte og lytte til Marian idet hun opplever at historien ikke stemmer. Hun blir mer opptatt av å finne ut om Marian lyver, og å finne hull i historien som hun kan "ta" Marian på. For kurator er det krevende å lytte og bekrefte en historie hun opplever å ikke tro på. Som hjelper er det lett å forstyrre klientens fremstilling når historien ikke stemmer med det klienten har fortalt tidligere eller når historien virker usannsynlig.

Handlingens ugjennkallelighet, dens spontanitet og uforutsigbarhet gjør den farlig. Vi vet ikke hvordan den blir mottatt, vi kan ikke ta den tilbake og den er ikke minst i stand til å krenke. Som kasuset viser har handlingen og dens karakter av å være en ny begynnelse, også en kraft til å kunne krenke og bryte ned. I møtet med kurator opplever Marian å være verdiløs. Hun føler seg verken trodd eller anerkjent som person. I det samtalen avsluttes er hun bare forvirret. Som hun sier så ble hun alene med sine tanker og redsler. De ble verken møtt eller hørt.

I kraft av å være en ny begynnelse vil også handlingen gi mulighet til å bringe håp og endring. Med handlingen gis en mulighet til vekst og utvikling. Ved å la Marian tre frem med sin tale, vil kurator samtidig skape rom og frihet til å selv å tre frem med sin tale. Ved å gi Marian plass, vil kurator samtidig skape mulighet for å tale fra sitt ståsted. Begge vil dermed kunne komme frem med hvert sitt perspektiv, og dermed skape rom for en forståelse. En forståelse for saken, ikke for Marian, ikke for kurator, men for saken. Det de har mellom seg, det de sammen forsøker å forstå.

8.3 Hva er ondskap hos Hannah Arendt?

Boken ”*Eichmann i Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*” kom i første omgang ut som avisartikler i 1963 og ble gitt ut som bok i 1964. Boken var en analyse av Eichmanns rettergang i Jerusalem, noe undertittelen; *A Report on the Banality of Evil* formidler. Boken gjenkaller på mange måter de siste avsnittene i *The Origins of Totalitarianism*, men på minst en måte skiller den seg fra disse. Hva Arendt i sine tidligere arbeider, også i *Vita Activa*, omtalte som ”den radikale ondskap”, benevner hun her som den ”banale ondskap”. I boken ”*The Origins of Totalitarianism*” skriver hun for eksempel: “radical evil has emerged in connection with a system in which all men have become equally superfluous”¹).

Problemet med å forstå ondskap er ikke løst gjennom utskiftingen av ordet ”radikal”. I boken om Adolf Eichmann blir ”ondskapens banalitet” ettertrykkelig stadfestet som ”word-and-thought-defying” (Arendt 1963:252 i engelsk utgave). I essayet ”Thinking and Moral Considerations” forsøker hun å klargjøre begrepet ”ondskapens banalitet”. Arendt sier at begrepet referer til ”something quite factual, the phenomenon of evil deeds, committed on a gigantic scale, which could not be traced to any particularity of wickedness, pathology, or ideological conviction in the doer, whose only personal distinction was an extraordinary shallowness” (Arendt 1971:417). Etter rettssaken og etter at arbeidet med boken var avsluttet, forsøkte Arendt å sette seg inn i hva ondskap egentlig handler om, for derigjennom å kunne bidra til at verden ikke opplever en lignende massakre igjen (Pahuus 2006).

1) Det foreligger en fyldig og fortsatt foregående debatt om hennes begrep ’banal ondskap’. To viktige innspill i denne debatten er: 1. Richard J. Bernstein: ”Did Hannah Arendt change her Mind? From Radical Evil to the Banality of Evil” (May & Kohn 1997). 2. *Ondskabens banalitet. Om Hannah Arendts ”Eichmann i Jerusalem”*, red. av Carsten Bagge Laustsen og Jacob Dahl. København: Rendtorff, 2002

Hvordan kunne nazismens ondskap skje i den moderne verden? Arendt forsøker å vise at hvor tenkningen er fraværende kan ondskapen råde (Arendt 1978:192-193).

Arendt var opptatt av Sokrates som tenker og hans tanker om hva tenkning er. Ifølge ham er essensen i all tenkning at ”Tenkning er den lydløse dialogen mellom meg og meg selv” (Arendt 1978:185). Denne lydløse tenkning har den umiddelbare frigjørende effekt at den løser oss fra ikke bare konvensjonelle ”sannheter”, men konvensjonelle regler om holdninger eller vandel. Grunnen er at tenkeren framfor alt ønsker å holde tenkediialogen gående. Det er ”målet” med å tenke: å tenke. Tankeløshet betyr dermed fravær av en indre dialog. En person som Eichmann som ”does not know that silent intercourse” (ibid: 188) hører ingen protester eller han har sluttet å høre protester mot ugjerninger (wrongdoing), og derfor er et menneske som han i stand til å leve med den som begår urett. Når mennesker ikke hører protester mot å begå urett inne i seg selv, og heller ikke hører protester utenfra seg selv, er han i stand til gjøre alt hva enhver annen gjør; inkludert å utføre mord – ja, endog massebord (Young-Bruehl 2006:189).

Eichmann fremsto som en overfladisk person som var bundet av sine egne tankemessige rutinebevegelser, og dermed kunne han holde den konkrete virkelighet på avstand (Arendt 2000). Han forsto virkeligheten gjennom nazismens regler og oppgaver og handlet lojalt i forhold til disse. Det var nettopp denne manglende evnen til å se seg selv og arbeidet utenfra, som Arendt forsto som latterlig og som hun ønsket å sette fingeren på ved å kalle det den banale ondskap (Pahuus, 2006). Eichmann viste seg å være en mann ute av stand til å vise skyld eller anger. Arendt skriver i *The Life of the Mind* at en person som ikke er kjent med den stille dialogen (hvor vi nettopp snakker med oss selv) vil ikke kunne motsi seg selv, og det innebærer at han aldri vil være i stand til – eller vil måtte – svare for hva han sier eller gjør; heller ikke vil det plage ham å begå en forbrytelse, siden han kan regne med at den blir glemt i neste øyeblikk (ibid: 191). Dette var for Arendt en langt mer alvorlig og skremmende ondskap en den målrettete ondskap som er drevet frem av hat (Øverenget 2003).

For Arendt var Eichmann et eksempel på hvor kort tid det tar i et totalitært system før mennesket er ute av stand til å bedømme hva det kan utsette andre mennesker for. Eichmann var det tilpasningdyktige mennesket som innordnet seg systemet. Ved å være i et system hvor begreper ble omskrevet; likvidering ble omdannet til ”evakuering”, og utryddelse ble kalt ”endelig løsning”, forhindret en at menneskene sammenlignet det de gjorde med tidligere

kunnskap om drap (Arendt 2000). Ved å kalle ugjerningene noe annet enn deres rette navn, unngikk en at personene tok opp handlingene til refleksjon og diskusjon. Poenget var altså ikke å hindre nazistene i å se hva de gjorde, men å hindre at de stilte spørsmål ved handlingene sine (Øverengen 2003). Arendt er opptatt av hvordan et byråkrati fratar den enkelte for ansvar, eller at ansvarsforholdene blir uklare. Det nazistiske byråkrati så seg selv som "fritatt for ansvar" (I May 1997:86). I boken om Adolf Eichmann sier hun at den viktigste faktoren i sosialiseringen av nazistiske byråkrater er at Himmler klarte å snu den instinktive medfølelsen for andre som lider til en medfølelse med seg selv fordi en var nødt til å tåle å se så mye lidelse. Lojalitet ble sett på som den overordnede dyden.

Den banale ondskap beskriver Arendt som ondskapen utført av det alminnelige mennesket. Det alminnelige mennesket som har sluttet å tenke. Når Eichmann beskriver at han ikke har dårlig samvittighet for å ha transportert millioner av mennesker inn i døden, men at han tvert i mot ville hatt dårlig samvittighet hvis han ikke hadde gjort det, fordi han da ikke hadde gjort sin plikt, så tror Arendt på dette. Hun så en mann som i begynnelsen hadde reagert med avsky på de grusomheter som ble begått, men at opprøret stilnet raskt. For Arendt er Eichmann et eksempel på hva som skjer med et menneske når det ikke lenger fremstår som et individ, men som en representant for kollektivet. Eichmann er derfor ikke samvittighetsløs, han har bare overtatt systemets samvittighet. Han handler i tråd med sin plikt og vil kun oppleve dårlig samvittighet dersom han ikke handler i tråd med sin pliktoplevelse. Eichmann er dermed ikke en robot, han har samvittighet, men han har ikke lenger egensamvittighet, han har adoptert systemets samvittighet.

Samvittigheten blir dermed systemets tilstedeværelse i individet mer enn individets tilstedeværelse i seg selv (Pahuus, 2006). Den forteller deg derfor ikke hva som er rett eller galt, godt eller ondt, den forteller deg kun hva som er din plikt. Hvilke regler du har å forholde deg til. I et slikt system blir de farligste menneskene de som kun er opptatt av å gjøre en god jobb uten evne til å reflektere over den jobben de gjør. Det er "den tankeløse" i arbeid. Derfra ordet banal.

Arendt oppfattet ikke Eichmann som unormal, men han var et eksempel på hvor tilpasningsdyktig et menneske kan bli til et system, hvor det ikke gis rom for tenkning. For Eichmann handlet oppgaven, som bestod i å organisere transporten av jøder til konsentrasjonsleire, å utføre denne oppgaven på en mest mulig effektiv og byråkratisk måte.

Han ble verken av seg selv eller andre utfordret på om dette var riktig eller ikke. Han utførte den mest groteske ondskap uten at det ble stilt spørsmål ved handlingene, verken fra ham selv eller andre. For Arendt betydde ikke dette at ondskaper som han utførte var utbredt eller alminnelig eller noe alle kunne gjort. Poenget for Arendt var å vise hvordan tankeløshet i gitte situasjoner kan gå over til å bli den rene ondskap, og at det kan skje hos tilsynelatende helt normale mennesker. Det skremmende er altså den *banales ondskaps* normalitet (Arendt 2000), utført på bakgrunn av tankeløshet, ikke dumhet. Eichmann følte ikke hat overfor sine ofre, han var ikke drevet av hevn. Han hadde bare ikke noe forhold til dem han sendte i døden. De betydde ingenting for han. Utryddelsen av millioner av mennesker ble gjort uten noe form for motiv. Eichmann gjorde bare det han fikk beskjed om. Han gjorde det uten å tenke. For Arendt handler den mest skremmende ondskap om et fravær av tenkning. Ondskap utført uten at den som utfører ondskaper forstår hva han gjør. Det handler om et fravær av dømmekraft (Pahuus 2006).

8.4 Begrepet ondskap forstått som manglende brukermedvirkning

Kan Hannah Arendts begrep om ondskap gi en forståelse av kurators måte å møte Marian på, og samtidig si noe om redselen Marian opplever i møte med kurator? Kan begrepet hjelpe oss til å forstå hva som gjør at kurator ikke tar inn de uttrykk Marian gir?

Hannah Arendts poeng er at dersom du ikke er mottakelig for den andres handling, står du i fare for å handle ondt. De uttrykk den andre gir må tas inn som inntrykk og prege de uttrykk som igjen er å forstå som den enkeltes handling (Pahuus 2006). I det kurator ikke hører Marian, ikke etterspør hennes perspektiv, gir hun samtidig plass til ondskap. Fravær av brukermedvirkning, forstått som manglende oppmerksomhet av å se og forstå den andres perspektiv, vil kunne føre til krenkelser og ondskap. Kurator handlet ut fra hva hun tenker er barnvernets regler og prosedyrer. Hun fulgte lovlydig de anordninger hun hadde blitt pålagt. Hun utførte arbeidet sitt lojalt etter loven. Hennes anliggende var ikke å såre Marian. Men heller ikke gjorde det noen forskjell for henne at Marian uttrykte protester. Det Arendt viser oss er at under strenge regimer, så kan handling bli umulig. Regimer eller totalitære systemer krever lydighet og forutsigbarhet. Bare det forutsigbare kan bringes under kontroll. Men handling er nettopp ikke forutsigbar. Den bringer noe spontant, noe nytt og det uforutsigbare inn i verden. Det blir en trussel innenfor det totalitære systemet. Barneverntjenesten eller sosialtjenesten kan **ikke** beskrives eller sammenlignes med det totalitære herredømme. Allikevel kan beskrivelsen av det totalitære herredømme gi oss innsikt i hvor skremmende

raskt menneske er i stand til å tilpasse seg et system, og gi opp sin selvstendige tanke. Som ansatt i en institusjon som barnevernet vil du ha direktiver, lover og regler å arbeide etter. Du kommer inn i en praksis som har sin bestemte måte å gjøre ting på. Som nyansatt i barneverntjenesten stusset jeg over mye, og jeg opplevde hvor styrende et system kan oppleves, hvor vanskelig det var å stille spørsmål, og hvordan det ble meg selv som var det største hinder fra å reagere og opponere. Hele tiden ønsket jeg å passe inn, bli en del av systemet, og slippe opplevelsen av opprørhet. Jeg ønsket at det system jeg var en del av skulle være bra, og strebet hele tiden etter å legge vekten på det jeg opplevde som bra nok. Arendts tre begreper, *handling*, *ondskap* og *dømmekraft*, har gitt meg et nytt perspektiv å se tjenesten ut fra. Jeg skjønner mer av hvorfor det var så vanskelig å hevde de frie, spontane meningene, stille de uforutsigbare spørsmålene, handle på tvers av reglene. Som i det totalitære systemet som Arendt refererer til, kan også barneverntjenesten oppfattes som et byråkrati hvor alle arbeidstakerne oppfattes som et kollektiv. Enkeltindividet eksisterer bare som en del av kollektivet. Det er utskiftbart.

Når kurator handler med barnets beste i fokus, som hun sier, så handler hun i et system med et lovverk som gir henne rett til å handle som hun gjør. Som hun sier så er saken karakterisert til en § 4- 12 sak, noe som åpner for å handle uten foreldrenes samtykke. Når hun ikke tar hensyn til Marians ønske om å ikke invitere barnehagen på oppstartsmøtet, så gjør hun det med loven i hånd. Hun legitimerer handlingen ut fra tanken om at hun har barna i fokus. For henne blir gyldiggjøringen av handlingene hjemlet i loven. Hun handler ut fra hva hun opplever at loven krever av henne, og mindre ut fra hva hun tenker er godt eller klokt. Det er systemets samvittighet hun handler etter, ikke sine egne moralske normer. I dette perspektivet vil en dermed ikke kunne kalle kurators handlinger umoralske, hun handler tvert i mot moralsk etter hva som er i tråd med systemets retningslinjer. I det hun ikke opplever seg selv som ansvarlig, men som kun en som handler på vegne av systemet, så kan hun gjøre hva hun vil, så lenge det er i henhold til loven. Og det er kanskje her vi kan etterlyse kurators bruk av *dømmekraften*. Det kan synes som om kurator ikke så på seg selv som enkeltperson, forskjellig fra kollektivet som barnevernet representerer. Marian ble gjort til et objekt for kurators bedømmelser. Marians uttrykk syntes ikke å vekke samvittigheten hos kurator, og ga dermed ingen initiativ til å tenke. Kurator påtok seg ansvaret å følge loven, men tok ikke i bruk dømmekraften som kunne ha gitt rom for å lytte etter Marians standpunkter og dermed ført til vurderinger som også ivaretok disse standpunktene.

Først når kurator gis frihet til å tre frem som noe mer enn en representant for barnevernet vil hun oppleve frihet til å handle i kraft av å være et menneske og ikke bare som en forlengelse av systemet. Først når hun trer frem i sin individualitet har kurator frihet; frihet til å velge, frihet til å tenke, og frihet til å handle annerledes. Som kun en representant for kollektivet har kurator blitt redusert til barnevernet, fullstendig lik, i betydningen uten individualitet, det blir i dette perspektivet likegyldig hvem Marian møter.

På samme måte som Arendt beskrev Eichmann som en person som var bundet av sine egne rutiner, og på den måten holdt virkeligheten på avstand, vil en kunne tenke at kurator i kraft av å handle etter innarbeide handlingsmåter vil kunne klare å holde den konkrete virkelighet på avstand. Ved å gjøre som hun pleier, ved å handle etter regelverket vil hun kunne unnsnippe Marians gråt og fortvilte situasjon. Hun handler i tråd med sine rutiner og tar ikke inn det Marian og situasjonen krever. Rollen som kontrollør hindrer kanskje kurator i å gjøre det hun ellers naturlig ville gjort. Omskrivingen fra å ta inn Marians gråt, hennes krenkelse, til å forklare det med hensynet til barna, fremstår som ureflektert. Samtidig som kurator gjør nettopp det hun etter loven er ment å skulle gjøre. Hennes oppgave er nettopp å forsøke å undersøke og kontrollere. Rollen som barnevernsarbeider krever en mistenksomhet. Allikevel kan en kanskje si at det blir feil. Fordi kurator ikke lar seg påvirke av Marian og den nærværende virkelighet.

Barnevernet som institusjon har makt til å frata et menneske *opplevelsen* av å ha rettigheter. Mange klienter uttrykker en maktesløshet i møte med systemet. Deres klagemulighet finnes kun i teorien sier de. Deres sosiale posisjon, språk og identitet som klient gir dem en følelse av rettsløshet. De sier de i har tapt før de har prøvd. Til tross for medhold hos helse- og sosialombudet, vil mange klienter oppleve at deres klage ikke får konsekvenser. Årsrapporten fra Helse- og sosialombudet viser til stadighet at mange klienter ikke er fornøyd med måten de blir møtt av sosialtjenesten, og spesielt klager de på sosialarbeideres oppførsel som de opplever som respektløs. Uten at dette innebærer et skifte av kurator. I denne betydning kan en forstå klientenes opplevelse av å være rettsløs. De opplever en maktesløshet i møte med systemet.

8.5 Hannah Arendts dømmekraftsbegrep

Boken *Eichmann in Jerusalem* utløste sterke reaksjoner, noe Arendt ikke hadde forventet.

Hun opplevde det som om reaksjonene var vendt mot en bok som aldri hadde vært skrevet, og

hun undret seg. Hun skjønnte ikke reaksjonene som slo mot henne. Naivt hadde hun tenkt, i samsvar med Sokrates, at det var bedre å lide enn å handle mot sin egen overbevisning ”to suffer than to do wrong” (Arendt 1964/2003:18), og at hun ikke hadde skrevet noe som skulle gi grunn for disse reaksjonene. Situasjonen førte til at hun begynte å reflektere over dømmekraften. Hun sier at det er mange grunner til at diskusjonen om det rette eller evnen til å dømme berører de mest grunnleggende moralske spørsmål og hun stiller to spørsmål: Hvordan kan jeg skjelne rett fra galt hvis majoriteten, eller hele samfunnet, har forhåndsavgjort spørsmålet? Hun sier: ”Who am I to judge?”. Det neste spørsmålet er: I hvilken grad kan vi, om mulig, bedømme tilbakelagte hendelser som vi ikke selv var tilstede ved? (ibid:18). Spørsmålet er direkte knyttet til Eichmanns argumenter under rettssaken: Ingen har rett til å dømme som ikke var tilstede da hendelsene skjedde. Arendt reiser her spørsmålet om den enkeltes moralske ansvar for å motsette seg sosialisering. Her må vi huske at det er i kjølvannet av jødeutryddelsen at spørsmålet reises. Erfaringen med gjennomføringen av Holocaust i Europa tvinger oss til å reise spørsmålet om moralsk handling kan ytre seg som *ulydighet* overfor sosialt opprettholdte og autoriserte prinsipper, altså i en måte å handle og leve på som trosser den gjeldende solidaritet og enighet (Vetlesen og Nortvedt 1994). Dette innebærer at å tenke, dømme og handle moralsk kan bety å gå mot strømmen. Det er denne diskusjonen hun også tar opp i en artikkel fra 1965 ”Some Questions of Moral Philosophy” (Arendt 1965/2003). Det forteller oss at hun startet arbeidet med dømmekraftbegrepet lenge før hun skrev boken *The Life of the Mind* som utkom posthumt i 1978. Men også i boken *Eichmann i Jerusalem* kommer hun inn på *dømmekraften* som rettesnor for moralsk handling. Etterskriften viser at hun reflekterer over dømmekraften. Hun sier:

Men det gjenstår et fundamentalt problem...(...)..., nemlig den menneskelige dømmekrafts natur og funksjon. Ved alle disse retterganger der de tiltalte hadde begått ”lovlige” forbrytelser, har vi forlangt at mennesker skulle være i stand til å skjelne mellom rett og galt, selv når de ikke har noe annet til å veilede seg enn sitt eget skjønn, et skjønn som til og med kunne være helt i strid med hva de måtte betrakte som den enstemmige oppfatning hos alle omkringstående. Dette spørsmålet er desto mer alvorlig fordi vi vet at de få som var ”arrogante” nok til å stole utelukkende på sin egen bedømmelse, på ingen måte var identiske med dem som fortsatt sverget til de gamle verdier eller som ble ledet av en religiøs tro. Siden hele det respektable samfunnet på en eller annen måte hadde bøyet seg for Hitler, var de moralske regler som bestemmer sosial atferd og de religiøse bud – ”Du skal ikke slå i hjel” – faktisk forsvunnet. De få som fremdeles var i stand til å skjelne mellom rett og galt, fulgte bare sitt eget skjønn, og de gjorde det av egen tilskyndelse. De spesielle tilfelle som gjaldt dem selv, kunne ikke henføres til noen bestemte regler som måtte overholdes. *De måtte avgjøre hvert enkelt tilfelle etter hvert som det*

dukket opp, for det fantes ingen regler for noe som var uten sidestykke. (Arendt 2000:303-304, min uthevelse).

Arendt sier videre i det samme Etterskriftet i boken (ibid s. 305) at *dømmekraft* handler om rettferdighet; ikke om barmhjertighet. Med spørsmålet om å kunne dømme andre, er vanskelig. Arendt mener at det neppe er noe folkeopinionen er mer enig om enn at ingen har rett til å dømme noen. Denne erkjennelse kan for noen omdannes til en såkalt fluktmulighet som legitimerer regelbruk og fritakelse for bruk av eget skjønn i bestemte situasjoner.

Aristoteles skilte mellom klokskap (*phronesis*), kunnen og viten (Aristoteles 1996). Viten er å forstå som lærdom som utgår fra det kjente eller det sikre. Viten er lærdom som kan læres bort. Kunnen er kunnskap som kan erverves gjennom studier eller gjennom modell-læring. Aristoteles sier at ”All kunnen har å gjøre med tilblivelse og går ut på å *utøve* en kunnen og spekulere ut hvorledes noe blir til...” (ibid:61). I motsetning til kunnen kan klokskap, det vil si *praktisk dømmekraft*, ikke læres. De situasjoner som *phronesis* skal utøves i, er forskjellige. Aristoteles var opptatt av at *phronesis* krevde erfaring, noe som må forstås dit hen at vi i nye situasjoner ikke fullt og helt kan stole på tidligere erfaring. Alle nye situasjoner krever overveielser og dømmekraft – ikke regelanvendelse ut fra tidligere suksesser. *Praktisk klokskap*, slik begrepet forstås hos Aristoteles, er ment å tjene noe som er allment, nemlig det som er rettferdig, fint og godt for et menneske. Mens dømmekraftens oppgave består i å overveie hvordan ideen om det høyeste gode kan realiseres i en konkret situasjon her og nå (Vetlesen og Nortvedt 1994).

I de siste årene av sitt liv skrev Arendt boken *The Life of the Mind* som ble gitt ut i 1978. Her ser hun tilbake på hele den vestlige filosofiske arven som omhandler hvordan vi tenker, viljeutøver og dømmer og hun forkaster nærmest alt. I en indre konversasjon med noen få filosofer som etter hennes mening kunne ha vært i stand til å imøtekomme virkeligheten; det vil si at hun beveget seg fra prosjektet som handlet om å *tenke på hva vi gjør* (project of thinking what we are doing) til et prosjekt som handlet om å *spørre hva vi gjør når vi tenker*, når vi *handler* og når vi utøver *dømmekraft* (Young-Bruehl 2006:160). Men hva legger Arendt i begrepet *dømmekraft*, kan vi spørre. Elisabeth Young-Bruehl, som var student hos Arendt og fulgte mange av forelesningene hennes, sier at dømmekraft, mer enn noen andre mentale ferdigheter, utøves i samhandling med andre (is exercised in relationships with others). Det innbefatter å besøke andre direkte, altså fysisk, eller indirekte – altså mentalt. Det

innbefatter å konsultere andre, å se virkeligheten fra deres ståsted, utveksle meninger med dem, overbevise dem og lokke fram deres samtykke (ibid:165). Å utøve dømmekraft viser seg i verden som en mening, hvor den forener, likeså reflekterer, pluraliteten av meninger i verden. Å ha denne kommunikative erfaringen, denne ”utvidede bevisstheten”, som var Immanuel Kants uttrykk, mentalt eller konkret i verden, gjør det mulig for et menneske å transendere subjektive og private inntrykk til ”felles inntrykk” (common sense). I 1965 og 1966 holdt Arendt to kurs. Det første, kalt ”Some Questions of Moral Philosophy” ble holdt ved New School for Social Research og det andre ved Universitetet i Chicago (Kohn 2003). I ”Some Questions of Moral Philosophy” utdyper hun Kants dømmekraftbegrep ved å si ”...that my judgement of a particular instance does not merely depend upon my perception but upon my representing to myself something which I do not perceive” (Arendt 1965/2003:140).

Slik jeg forstår henne, mener hun at vi bærer på oppfatninger - som representasjoner for menneskene rundt oss og som altså er representative for menneskene i sin alminnelighet – og som har nedfelt seg i den enkelte som personlige meninger. Dermed, forklarer Arendt, kan hun gjenkjenne hvordan det er å måtte bo i et slumområde og hun velger å uttrykke dette gjennom begrep som fattigdom og lidelse. Og hun sier videre:

”...I arrive at this notion by representing to myself how I would feel if I had to live there...The judgement I shall come up with will by no means necessarily be the same as that of the inhabitants whom time and hopelessness may have dulled to the outrage of their condition, but it will become an outstanding example for my further judging of these matters” (Ibid).

Hun utdyper hva hun mener ved å si at hun også tar i betraktning hva andre mener når hun utøver dømmekraft, noe som ikke betyr at hun tilpasser sin mening til deres. ”Jeg snakker fortsatt med min stemme og jeg teller ikke naser for å komme fram til hva jeg tenker er riktig. Men min dømmekraft er heller ikke subjektiv i den forstand at jeg bare tar meg selv i betraktning for å komme fram til mine konklusjoner” (ibid:141, min oversettelse). Jeg legger merke til at hun ikke mener at dømmekraften er et resultat av hva et flertall mener. Riktig beslutning kan ikke avgjøres ut fra hva kollektivet mener.

Dømmekraften gjør at vi kan tilpasse oss det menneskelige mangfold, samtidig som dømmekraften nettopp har sin rot i pluraliteten (slik handling ontologisk har sin rot i

fødselen). Som Arendt understreket, forutsetter det å utøve dømmekraft å være i stand til å se hvordan verden ser ut fra et annet perspektiv. Dette betyr altså ikke å overta en annens bedømmelse eller å si seg enig i en annens mening, eller til og med å uttrykke empati med en annens erfaring eller lese en annens sinnsuttrykk. *Dømmekraft betyr rett og slett å bruke sin innlevelse til å se ting fra den andres standpunkt* (It simply means using your imagination to see things from another's standpoint) (Young-Bruehl 2006:166). Men direkte til Arendt for å få hennes utdyping av hva hun legger i begrepet dømmekraft slik hun gjorde det i nevnte forelesning som Jerome Kohn har redigert. Hun sier at

”...the more people's positions I can make present in my thought and hence take into account in my judgement, the more representative it will be. The validity of such judgements would be neither objective and universal nor subjective, depending on personal whim, but intersubjective or representative. This kind of representative thought, which is possible only through imagination, demands certain sacrifices. Kant says, “We must so to speak renounce ourselves for the sake of others” “(Arendt 1965/2003:141).

Arendt hadde hentet begrepet dømmekraft fra Kant. Men hun var ikke som Kant opptatt av *teorien* om rettferdighet. Men av noe som opptok henne mer enn det å gjøre rett – noe som har direkte forbindelse til hennes siste anliggende, nemlig *den frie dømmekraften* (Kohn 1997). Arendt mente at dømmekraften kan sette mennesket i stand til å bevare sin frihet ved å stille seg kritisk til alle vedtatte normer for handling og egne regler og oppfatninger. Øverenget skriver i sin biografi om Arendt at hun på slutten av sitt liv innså at innenfor totalitære regimer hadde den menneskelige dømmekraft verken en pluralitet eller et handlingsrom til rådighet. Tidligere hadde hun som Kant tenkt at menneskets dømmekraft forutsetter at vår bevissthet utvides i møte med allment aksepterte oppfatninger. Men det nazistiske regime hadde synliggjort at det kan skje at menneskene ikke kan hente seg rom for dømmekraften gjennom denne utvidede bevissthet. Mennesket måtte greie seg på egen hånd. Og hun spør: Kan dømmekraften make å representere en *korrigerende annethet* som det enkelte menneske kan ty til for å overprøve en ond verden? Arendt mente at Sokrates var en god modell for menneskelig dømmekraft. Sokrates utfordret menneskene til å gå inn i en dialog med seg selv og gjennom denne dialogen oppnå indre overensstemmelse (Øverenget 2003, s. 250-251).

Det vil være kurators opptreden i situasjonen som vil fortelle hvorvidt hun evner å håndtere situasjonen på en god måte. Og da hvorvidt hun har klart å ta inn Marian i sin håndtering av

situasjonen. For å kunne forstå et annet menneske, sier Arendt, så kan en ikke ta utgangspunkt i en selv. Hvem den andre er må oppdages i et fellesskap hvor du selv har investert. I det du gjennom handling viser at du ønsker å ha noe med den andre å gjøre, og samtidig viser hvem du er, lever du ut et det Arendt kaller et eksistensielt vilkår ved det å være menneske.

Marians muligheter i likhet med kurators muligheter ligger således i det handlingsrom eller det fellesskap som kan oppstå mellom dem, og da i vissheten om at det gjennom handlingen er mulig å bringe noe nytt, skape en ny begynnelse i Marians eller kurators liv. I erkjennelsen av at den andre er ulik en selv vil en kunne åpne for den andre, og skape rom for det nye, i form av en ny forståelse. I det kurator bekrefter Marian som et selv som seg selv, men samtidig som unik og forskjellig vil hun kunne skape et fellesskap som kan oppstå på ny og på ny. Dette betyr at det er gjennom samtalen en vil kunne oppdage "sannheten", og ikke som noe de på forhånd er i besittelse av. Dette fordi begge parters standpunkter eller forståelse må være inkludert i vurderingene. For Arendt vil derfor disse vurderingene eller meninger bli som normative ledetråder, høyere enn sannheten, idet deres gyldighet er intersubjektivt begrunnet (Pahuus, 2006). Vurderingene eller overveielserne til kurator vil dermed stige eller vinne i gyldighet i takt med om de er påvirket av de standpunkter Marian har i situasjonen.

For å kunne tre frem som person er både kurator og Marian avhengig av samtalen, og da i betydningen å kunne handle eller tale med hverandre. Gjennom fellesskapet med den andre gis de mulighet til å bli selvstendige. Det er gjennom samtalen, i utvekslingen av ulike synspunkter, de begge gis mulighet til å bli klar over hvem de selv er. Det er gjennom det felles møtepunkt de begge kan vise hvem de er. Men dette forutsetter at samtalen er åpen, det vil si at ingen holder skjult for den andre hva den tenker. For Arendt vil Marians rett til frihet og rettferdighet handle om å kunne gis mulighet til å handle og mene noe i utveksling med kurator, og kurator blir først menneskelig i det hun tar inn det Marian har å si om sin opplevelse av situasjonen.

For Arendt handler det å forstå om å gå utover det regler eller rutiner forteller deg at du skal gjøre. Ved å gå veien om deg selv, for å få øye på hva situasjonen krever, vil du ved hjelp av dømmekraften kunne skille mellom godt og ondt. Arendt var opptatt av å oppheve det unaturlige skille mellom handling og tenkning. Handling som selvstendig betydning hadde en allerede oversett i antikken, forut for den moderne tids industrialisering. Det å ha ro til å

tenke innebar noe helt annet enn å være i aktivitet, og for å oppnå den guddommelige sannhet måtte en oppheve sine interesser og arbeide til fordel for meditasjonen. For Arendt var holdningen derimot at evnen til å tenke ikke bare en tett forbindelse med evnen til å handle, den er også uunnværlig for å oppnå innsikt i den verden vi handler i (Pahuus, 2006). Handlingen vil således stå for det ensartede, den kan kun gjennomføres i kraft av at likeverdige, dvs i kraft av å være menneske, møtes, de har et felles språk, mens talen kan bare fullbyrdes i erkjennelsen av den enkeltes forskjellighet fra den andre. Det er altså bare gjennom handlingen du får tak i hvem den andre er, som således, gjennom språket og tenkningen, er kilden til forståelsen.

På samme tid vil den kritiske tenkning kunne stå i kontrast til handlingen i aksjon, i det tenkningen kan forstyrre handlinger. Som kritisk evne vil den kunne bryte vaneforestillinger ned, hvor man på den måten kan oppdage forutintatthet, fordommer, selvfølgelige måter å gjøre ting på. Dermed setter tenkningen mennesket fritt på ny å danne seg en mening om tingene. Tenkningen er en stadig prosess som, i likhet med handlingen, ikke er til for noen annens skyld enn for sin egen (ibid).

For Arendt handler tenkning om mer enn å kunne ta en avgjørelse knyttet til en bestemt situasjon. Tenkningens rom gir oss nøkkelen til også den fraværende eller usynlige virkelighet. Den andres virkelighet. Tenkning springer ut av en undring sier hun. ”Den beundrende undren hørte sammen med Platons teori om skjønnhet som en evne til at se ideerne som de mest ”fremstædende”... Skjønnhet blev dermed forbundet med en tenkning som kunne uttrykke ideen og ”finde det rette ord” eller gjenne talen fremstille de indre, tingenes væsen” (ibid: 126). Tanken om fremtredelse som avsløring av tingenes vesen videreførte Arendt og tenkningen ble for henne veien til å begripe *meningen med det synlige* (ibid.) Den usynlige mening vil alltid kreve en fortolkning, noe som gjør at vi for å forstå må forsøke å gjøre den usynlige mening synlig. Dette krever en forestillingsevne. Tenkningen er et uttrykk for vår måte å gå til verden på hvor alt som skjer ikke bare har behov for synlighet, men også et behov for å bli gjenskapt i en usynlig tankeverden (ibid). Denne gjenskapelsen blir en materialisering eller fortetning av den verden av mening vi hele tiden må forholde oss til. Synliggjøringen i vårt indre vil være basert på de erfaringer vi har i relasjon med andre mennesker da vår verden består av menneskelige handlinger og fortellinger om personers handlinger. Først og fremst handler denne representasjonen seg om mening knyttet til min egen situasjon, mennesket vil hele tiden forsøke å søke mening i eget liv. Ingen kan som jeg

vite hvordan jeg opplever verden. Men vår forståelse av meningen vi også handle om hvordan jeg begriper verden som den tar seg ut for den andre. Forutsetningen for å klare dette er at vi har en evne til å begripe mening vi ikke selv har lagt i tingene (Pahuus, 2006). Mening vil derfor finnes utenfor oss selv, den er skapt av mennesker, men den er ikke personlig. Den finnes i det ”prisme, hvori de mange perspektiver på verden brydes” (Pahuus 2006: 128). Dette betyr at dersom vi av en eller annen grunn mister forbindelsen til de mennesker vi deler verden med, så vil tenkningen forsvinne (ibid).

Tenkningen har en karakter av ettertanke sier Arendt. En forlater det nærværende for å tenke gjennom det på nytt. Dette skjer ved å hjelp av materialiseringen i vårt indre. Også for å kunne gjenfortelle det skjedde vil vi måtte skape en representasjon, en av-sansning i vårt indre. For i det hele tatt å kunne finne mening og sammenheng i det vi erfarer må vi kunne skape denne avstand gjennom tenkning og tale. Tenkningen skaper, gjennom bilder, forestillinger og erindringer, en forståelse av verden ved å tankemessig fjerne seg fra verden (Pahuus, 2006).

”Tenkningen er her på en gang skabende og repræsenterende. Den genskaber i de indre de ting, som er fraværende for sanserne, og den bringer det frem som nærværende i erindringen. Tankeoperationen er en dobbelt proces, hvor verden først genskabes i sit fravær og gøres nærværende for tanken. Derefter kan verden ved at blive gjort nærværende som af-sanset gives fri til tankens bearbejding af den. Dette indre liv er således helt igennem afhængigt af verden. Tænkningen af-sanser tingene og gøre det sansbare tilgængeligt for erindring og forestillingsevne ” (ibid:129)

I det du gjør virkeligheten nærværende gjennom representasjon vil en måtte ta i bruk ord. Og ordene vil vi alltid måtte hente fra den synlige virkelighet. Dermed vil det være en kobling fra virkeligheten fra representasjonen, og fra representasjonen tilbake til virkeligheten.

Tenkningens rom vil derfor hele tiden være i kontakt med den synlige virkelighet, gjennom dialogen hvor vi selv er vår egen samtalepartner.

Tenkningen er en dialog med oss selv, et reflekterende rom hvor individet snakker med seg selv. I refleksjonen blir en tvunget til å se vekk eller bli oppmerksom på ting som en vanligvis ikke hefter seg ved. Ved å tre ut av den umiddelbare situasjon og distansere seg fra virkeligheten vil mennesket kunne fjerne seg fra verdens umiddelbare enkle krav eller regler. Tenkningen hjelper oss til å ta et mer overordnet perspektiv hvor en kan få øye på helheten og hindre at en går seg vill i den gitte og vante praksis. Tenkningen blir det rom hvor vi gis

mulighet til å stille spørsmål ved det vi gjør, og hvordan vil handler, samtidig som en har en forbindelse med den virkelighet en handler i.

Det finnes et grunnlag for en tenkning som setter oss i stand til å skille mellom godt og ondt, sier Arendt, ved at vi gjennom tale viser hvem vi er. Det å bli et selv sier hun handler om å vise frem hvem du er gjennom handling og tale. Som menneske må du tre frem i offentlighet slik at din unike stemme høres. I det du trer frem viser du hvem du er, men det vil alltid være opp til den andre hvordan du oppleves. Tilgivelse eller anerkjennelse vil derfor aldri være noe du kan kreve, men noe du blir gitt i kraft av hvem du viser deg frem å være. For Hannah Arendt er det snakk om en dialogisk fremtoning som forutsetter nettopp å la noe være opp til den du samtaler med. Hun bruker et begrep fra Adolf Portmann, *selvfremstilling*, som den særegne måte, hvorpå det uferdige ved menneskets inntrykk stiller krav om at inntrykkets gis selvet form (Pahuus 2006). Hvordan en person håndterer de inntrykk og erfaringer i forhold til sin relasjon til andre vil gjennom handlingen vise en persons evne til dømmekraft. Den enkeltes dømmekraft eller håndteringen av en situasjon vil kunne bedømmes ut fra en persons upåvirkethet eller evne til å se seg selv utenfra eller objektivt, på den ene siden og forbindelsen til den andre på den andre side. På denne måten vil dømmekraften tre frem som både en evne til refleksjon ved å se seg selv som en del av verden og som en spontan handlingsorientert form hvor en er rede til å vise omsorg og gjøre noe for en annen (Pahuus 2006).

Samtidig vil synliggjørelsen gi den enkelte anledning til selv å se hvem en selv er. I ettertankens lys kan du se hvilke reaksjoner og respons du har fått på dine handlinger, og gi deg mulighet til å forstå deg selv i relasjon til andre. Hun sier at tenkende vesener har en egentlig trang til å tale og talende vesener en trang til å tenke. Sammen så utgjør tale og tenkning en indre dialog, hvor man om tenkningen kan skille mellom et jeg og et selv. Og det er dette skille Arendt beskriver som samvittighet. Tenkningen er dermed en aktivitet som både avhenger av et fellesskap og som gjennom samvittigheten setter oss i forbindelse med fellesskapet – den andre (Pahuus 2006).

Selve omdreiningspunktet i dømmekraftbegrepet er at selve oppøvelsen i etisk og politisk dømmekraft er henvist til å forme ens egne synspunkter i samtale med andre (Pahuus, 2006). Det finnes ingen ferdige løsninger, ingen ferdige svar, kun en vilje til å føre en dialog med andre og derigjennom forestille seg virkeligheten fra den andres perspektiv. Først i en

anerkjennelse av den andre som et menneske som oss selv, kan vi forstå hva de konkrete hensyn til den andre består i.

Å utøve dømmekraft handler om å være oppmerksom på egne og andres reaksjoner. For at kurator skal kunne utvide sitt perspektiv må hun ta seg tid til å ikke bare stoppe opp i det hun gjør, hun må kunne trekke seg litt vekk. Hun må stanse opp i det hun gjør for å ta seg tid å sette erindringen, eller forestillingsevnen i gang. Hun må kunne stoppe opp, både kroppslig og tankemessig og være vår for de reaksjoner hun selv har, men også de reaksjoner hun frembringer hos den andre, her Marian.

Til forskjell fra handlingen, som en kan gå opp i og glemme seg selv, vil det være umulig for kurator å skulle tenke og utøve dømmekraft uten å være seg selv bevisst. I det hun tenker eller er i dømmekraftens utfoldelse vil hun kunne glemme tid og sted fordi hun vil måtte konsentrere seg og forsøke å holde alt annet ute, men hun vil hele tiden måtte være seg bevisst og kjenne kontakten med virkeligheten.

For å kunne vurdere den enkeltes evne til dømmekraft må en se på den enkeltes evne til å løsrive seg fra det innenfra perspektiv den er i, den må rive seg løs og evne å se seg selv utenfra, samtidig som den ser på de reaksjoner ens egen handling gir i det fellesskap en er i. Kurators evne til dømmekraft vil dermed være avhengig av hennes evne til å løsrive seg fra den innarbeidede praksis, hennes evne til å frigjøre seg fra de vante forestillinger hun ser verden med, og evne å se seg selv utenfra og samtidig se de reaksjoner handlingene hennes skaper i møte med Marian. Hadde hun klart å se seg selv utenfra, samtidig som hun så på rommet hun og Marian delte, så ville hun oppdaget Marian.

Ved hjelp av tenkningen kan kurator få tak i forskjellen mellom sitt jeg og sitt selv. Ved å få tak i sin egen samvittighet ville hun bli i stand til å vurdere sine handlinger, for derigjennom å kunne oppdage om hun ønsker eller kan handle annerledes. I møte med Marian blir hun utsatt for inntrykk. Dette inntrykket vil kurator gi egen form gjennom sin tale.

Marian: Gråter, og uttrykker. "Dere hører ikke på meg, dere tror meg ikke. Jeg hører det "

Kurator: " Vi tror på det du sier Marian. Men vi har barnet i fokus. Det er barnets beste vi er opptatt av"

Som vi ser ”oppdager” ikke kurator uttrykket fra Marian. I det kurator uttrykker seg viser hun at hun ikke har latt seg påvirke eller tatt inn det Marian sier. Hun fortsetter i sitt perspektiv. Ikke fordi hun ikke vil se Marian, men kanskje fordi hun er sikker i sin sak. Hun er bekymret for hvordan barna til Marian har det. Og kanskje har hun god grunn til det. Poenget er at kurator, ved å ikke ta inn inntrykket, så gis hun ikke mulighet til en alternativ forståelse, som kunne gitt andre handlingsvalg. Hadde kurator klart å se seg selv utenfra hadde hun hatt en mulighet til å få øye på de reaksjoner hun frembringer hos Marian. Tenkningen vil dermed både forutsette et fellesskap samtidig som den setter oss i forbindelse med fellesskapet – den andre. Når kurator ikke gjør dette, så kan vi tenke oss at det er fordi hun ikke klarer å løsripe seg fra den praksis hun er en del av. Hun ser seg ikke selv utenfra. Det institusjonelle, den lovpålagte kontrollfunksjonen hindrer kanskje kurator i å heve seg over, eller se forbi forventningen hun opplever å bli stilt til henne, og se at det er Marians opplevelse av deres felles situasjon som må danne utgangspunkt for tenkningen og dermed vurderingen av godt eller ondt.

Ved at kurator gir inntrykket, fra Marian, form gjennom egen tale, vil hun få tak i sin egen tenkning. Det er her muligheten til en indre dialog ligger, fordi kurator settes i kontakt med sin egen dømmekraft. Gjennom selvframstillingen, gjennom talen, som er satt i gang av inntrykk fra Marian, vil kurator kunne tenke. Når du taler vil du samtidig gi rom for tenkningen. Tenkningen er dermed avhengig av et fellesskap og samtidig setter den oss i forbindelse med fellesskapet gjennom samvittigheten. Alle de inntrykk mennesket mottar vil nødvendigvis måttet komme ut med individets stempel, gjennom talen. Tale og tenkningen blir dermed den indre dialogen, hvor man ved hjelp av tenkningen skiller mellom et jeg og et selv. Forskjellen er samvittighet. Samvittighet har kun den person som kan tenke (Pahuus, 2006).

Gjennom tenkningen vil kurator kunne oppdage sin forståelse av virkeligheten, og dermed oppdage ”sannheter” hun har tatt for gitt. Disse sannheter kan være veivisere i en praksis som slett ikke er god. Ved å la Marian slippe til, gjennom talen, samtidig som hun går ut av sitt eget perspektiv vil kurator kunne forstå noe annet. Ved hjelp av denne tenkningen vil hun kunne skape brudd i de handlinger som representere det hun pleier å gjøre. Ved å legge til rette for den selvstendige tanke vil kurator kunne bryte med vante forestillinger og innlærte måter å forstå situasjoner på. Ved hjelp av tenkningens kritiske evne kan kurator rydde egne fordommer av veien for igjen å gi plass til dømmekraften.

Hun vil dermed kunne åpne opp for nye måter å forstå virkeligheten på. Ved å gi tenkningen rom så gis samtidig personen en mulighet til å forstå seg selv og sin situasjon på en ny måte. Ved å gi Marian mulighet til å tale vil kurator kunne gi Marian et rom til å forstå seg selv. Ved å ta inn Marians perspektiv, ved å la Marian komme til orde så ville det åpnes for en ny forståelse, et nytt perspektiv å forstå virkeligheten på. På den måten vil også kurator bli i stand til å forstå verden på en ny måte, ved å la Marian komme frem så vil kurator gis mulighet til å forstå noe mer enn hun forsto før møtet med Marian.

I dialog, i samtalen ligger det en mulighet for kurator å få en forståelse hun ikke var i besittelse av før møtet. Som på samme tid vil være en mulighet å forstå seg selv på en ny måte. Ved å handle i et fellesskap gis både kurator og Marian begge mulighet til å tre frem og bli et selv for hverandre. I likhet med handlingen så vil tenkningen ikke ha annet mål enn seg selv som betyr at den som handling rommer en synliggjøring av selvet.

Kurators dømmekraft forutsetter at hennes forståelse utvides i møte med Marian. I møte med Marian er det som om kurator nekter å la Marians forståelse påvirke den mening hun har gjort seg opp på forhånd. Det er som om kurator har bestemt sin mening, før møte med Marian.

Tiltross for at person og handling må forstås sammen, idet du gjennom handling viser hvem du er, så sier Arendt at personen bak handlingen aldri vil kunne være handlingens opphavsmann i snever forstand (Arendt 1996) Ingen vil kunne være produsent av sin egen livshistorie, sier hun. Fordi ethvert liv alltid vil være et resultat av mange menneskers innbyrdes relasjoner. Veven av menneskelige relasjoner må forstås som et mønster som allerede ligger der, i det du handler vil du tre inn og forandre mønsteret, men fordi mønsteret allerede var der, vil du aldri som person kunne være opphavsmann alene. Veven må forstås som et utall livshistorier som griper inn i hverandre og påvirkes og endres i takt med handlingene den utsettes for (Pahuus, 2006). Gjennom sine handlinger åpenbarer kurator hvem hun er, men for å forstå hennes tale, må vi forstå den vev hun er en del av. Ikke bare den virkelighet hun er i, i kraft av sin arbeidsplass, men også de vev av relasjoner, historier og den *tid* hun opererer i.

KAPITTEL 9

Hva har brukermedvirkning med begrepene til Hannah Arendt å gjøre?

9.1 Avslutning

Jeg startet oppgaven med det grunnleggende spørsmålet: Hvordan kan vi i barnevernet justere arbeidet på en måte som gjør brukerens stemme mer lydsterk i en prosess der barnevernet har definisjonsmakten. Jeg gjentar; spørsmålet er grunnleggende. Maktulikheten mellom hjelper og hjelpsøker vil alltid være tilstede i et profesjonelt forhold. Samtidig vet vi fra en rekke undersøkelser at klientens opplevelse av å bli lyttet til, tatt hensyn til og å kunne medvirke har vært avgjørende for hvordan hjelpetilbudet har blitt vurdert i ettertid. Det betyr at klienten faktisk opplever å bli hørt og at hans eller hennes interesser, ønsker og behov blir tatt hensyn til i møte med sosialarbeidere innenfor de ulike arbeidsfelt. Altså at til tross for ulikhet i roller, ansvarsområde, kunnskaper og kompetanse så har klienter opplevd seg lyttet til og deres meninger har blitt gitt verdi. Men dette er ingen selvfølge, noe vi også vet gjennom undersøkelser, historier og tilbakemeldinger fra brukere. Ikke minst er historien, fortalt av forfatteren og sosionomen Randi Haugland (2007), for mange brukere en velkjent historie. Her får vi demonstrert hvordan sosialarbeidere blir fanget av sin egen fortolkning av virkeligheten som i denne sammenhengen er en ung mor og hennes historie og handler ut fra den. Handlingene skaper ny historie. Med andre ord er det ikke klientens stemme som er avgjørende for handlingene som utøves, men hva sosialarbeideren mener hun hører og forstår. Fortellingen er ingen fortelling om brukermedvirkning. Samtidig er vi sosialarbeidere godt kjent med prinsippene som ligger nedfelt i menneskerettighetene 1) og som kommer til uttrykk i vårt yrkesetiske dokument (FO 2002). Her heter det blant annet at respekten for enkeltindividets frihet, selvbestemmelse og livsverdier er grunnleggende for alt sosialfaglig arbeid. Og videre ”Gjennom *brukermedvirkning* skal barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere bidra til å styrke den enkeltes mulighet for mestring og kontroll over eget liv” (FO 2002:4). Når Sosial- og helsedirektoratet skriver at *Brukermedvirkning vil si at de som berøres av en beslutning, eller er brukere av tjenester, får innflytelse på beslutningsprosesser og utforming av tjenestetilbud* (1996), så betyr det etter min mening en stadfestelse av menneskerettighetene.

Så spør jeg meg – hva skal til for å sikre brukermedvirkning innenfor et praksisfelt der ulikheten mellom partene er lovfestet. Hvordan sikre at klienten kjenner seg fri til å komme

1) FN's erklæring om Menneskerettigheter av 1948.

frem med sine meninger uavhengig av hva hun tror den andre mener, forventer eller tenker?

Og vi kan også spørre; hvordan sikre at kurator kjenner seg fri til å framføre sitt budskap uavhengig av hva hun tror klienten ønsker å høre? Spørsmålene indikerer kompleksiteten. Kravet om brukervedvirkning fra myndighetenes side innebærer på mange måter et paradigmeskifte innenfor helse- og sosialfagene. Definisjons- og beslutningsmakten som tradisjonelt har ligget nedfelt i rollene til de profesjonelle må nå nedtones, samtidig som brukernes makt og erfaringskunnskap må få større innflytelse.

I oppgaven har jeg presentert et tilfeldig kasus fra barneverntjenestens praksisfelt. Det er en sak hvor melderer, det vil si politiet, var bekymret for omsorgen til to mindreårige barn fordi moren var ruspåvirket av kokain under en utrykning til hjemmeadressen. Moren benektet rusavhengighet. Hun nektet også for å ha ruset seg i barnas nærvær. Barnevernet valgte imidlertid å undersøke forholdene gjennom en barnevernundersøkelse etter barnevernloven § 4-12. Her er det ingen tvil om hvem som har makten, noe også barnevernkurator demonstrerer gjennom sine holdninger, spørsmål og fremgangsmåte. I oppgaven bruker jeg saken som bilde på en "naturlig" virksomhet i barneverntjenesten. Det er ikke noe spesielt ved den. Samtidig mener jeg saken belyser nettopp hoveddilemmaet som jeg reiser i denne oppgaven; forholdet mellom undersøger og den som blir undersøkt. Hvordan håndtere dette forholdet på en slik måte at også den som blir undersøkt, objektet, kan kjenne seg som subjekt i forholdet. Aktørperspektivet er sentralt i all brukervedvirkning. Imidlertid demonstrerer dette kasuset hvordan vi i barnevernet er underlagt overordnede lover, prosedyrer og retningslinjer; retningslinjer som vi lovlydig følger. Og dette gjøres fordi vi er av den oppfatning at vi må det. Det er et lovpålagt krav som fritar oss fra det subjektive og moralske ansvar vi har som utøvere av handlinger i barneverntjenesten. Dømmekraften er satt i parentes. Jeg nærmer meg Hannah Arendt og hennes begrep om *handling*, *ondskap* og *dømmekraft*, begreper som jeg har forsøkt å redegjøre for i oppgaven. Og spørsmålet er; kan disse begrepene bidra til å sikre brukeren retten til å bli hørt i møte med barneverntjenesten? Med andre ord; kan Hannah Arendts begreper fremme og sikre brukerperspektivet i en tjeneste der maktulikheten er så iøynefallende?

Umiddelbart finner jeg det noe naivt å tro at brukervedvirkning vil infiltrere tjenestene innenfor helse- og sosialsektoren gjennom de anmodninger som framkommer i ulike offentlige dokumenter. Brukervedvirkning innebærer å gjøre noe annet og forskjellig fra hva

vi vanligvis har gjort. Spist formulert, innebærer det å sette seg selv som ekspert tilside og la brukeren komme til orde. Men det forutsetter at jeg som profesjonell er i stand til å gi tilstrekkelig rom for den andres annerledeshet. Jeg må ta inn over meg at jeg gjennom tale og handlinger avslører meg som den personen jeg er. Gjennom de spørsmål og temaer som behandles i samtalen (sakstilhøve) viser jeg hvem jeg er. Her kommer det inn om den andre – altså brukeren – får tillit til meg som person. Er jeg en person som hun tror at hun kan stole på og som hun opplever vil henne og barna vel? Det betyr ikke nødvendigvis at jeg som hjelper alltid må si meg enig med brukeren eller ikke markere uenighet. Jeg må utøve *dømmekraft* i trygg forvisning om at det jeg mener bygger på ”common sense”, men også på hva brukeren og andre mener. Jeg må lytte til brukerens stemme. Også brukeren presenterer seg selv i møte med meg som profesjonell. Her vil jeg minne om at Arendt mente at et hvert menneske har et ønske om å vise seg fram; vise fram det særegne ved seg. Også brukeren av våre tjenester ønsker det. Det er det felles menneskelige. En klient som er i behov av hjelp fra det offentlige helse- eller sosialvesen, også barneverntjenesten, ønsker at hjelpen skal gis ut fra sine behov, tanker og meninger. Hun ønsker å formidle hvem hun er, hvilken historie hun bærer med seg og hvilken historie hun ønsker skal bli fortalt i framtiden.

Til slutt vil jeg stanse noe opp ved Arendts refleksjoner knyttet til Eichmann. Hvordan kunne det skje at et nokså vanlig, normalt menneske kunne begå de handlingene han gjorde. Gjennom å følge rettssaken til Eichmann i Jerusalem så hun hvordan byråkratiske institusjoner bidrar til å anonymisere den enkelte arbeidstaker. Desto lengre oppe en befinner seg i byråkratiet, desto sjeldnere møter byråkraten ansiktene til alle dem som er brukere av tjenestene. De unnslipper ansikt-til-ansikt konfrontasjonene og dermed unnslipper de også konsekvensene av deres handlinger. Med andre ord; Arendt minner oss om å ta i bruk *dømmekraften* i møte med den andre. Det betyr å sette seg i den andres sted, lytte til den andre og forsøke å forstå hvordan skoen trykker som har den på, for å bruke en kjent metafor fra sosialt arbeid.

Som svar på det overordnede spørsmålet som denne oppgaven har sentrert rundt, mener jeg å kunne svare positivt. Jo, Hannah Arendt har noe viktig å si oss sosialarbeidere. Vi må bruke *dømmekraften* som er evnen til å si ”dette er galt”, ”dette er bra”, og så videre, men det er ikke det samme som å tenke. Hun sier at tenkning handler om det usynlige, om representasjoner av ting som er ute av syne; *dømmekraft* dreier seg alltid om det spesielle og ting nært for hånden. Hun sier at samvittigheten igangsetter tenkning (Arendt 1978:193). Jeg

vil i denne sammenhengen minne oss om å lytte etter uroen inni oss og starte tenkningen. Vi må med andre ord være oppmerksomme på den faren som ligger i kravet om lojalitet og plikt. Å gjøre det som vi tror er forventet av oss, kan bety at vi mister oss selv og blir teknikere som utfører handlinger uten å lytte til den andres stemme. Brukermedvirkning blir da en klisjé som tas fram når det tjener hensikten; nemlig i festtaler og rapporter, men som sjelden viser seg i praktiske handlinger.

Litteraturliste

- Andenæs, Agnes (2002). "Når det selvfølgelig faller bort: Om besteforeldreskapet i utsatte familier". I Thorsen, K. & Toverud, R. (red.). *Kulturpsykologi*. Oslo: Universitetsforlaget
- Andenæs, Agnes (2004). "Hvorfor ser vi ikke fattigdommen?". I *Nordisk Sosialt Arbeid*, nr. 1, 19-34.
- Andenæs, Agnes (2000). *Et barnevern med lydhørhet for barnet*. Oslo: NOVA. Skriftserie 5/00
- Andenæs, A., Folgerø-Johannessen, B. og Ødegård, T. (1992). "Kjønnen som forsvant? Om betydningen av kjønn i psykologien." I Taksdal, A. og Widerberg, K. (1992). *Forståelse av kjønn i samfunnsvitenskapenes fag og kvinneforskning*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Andreassen, Tone Alm (2005). *Brukermedvirkning i helsetjenesten*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Aristoteles (1973/1996). *Etikk. Et hovedverk I Aristoteles' filosofi, også kalt "Den Nikomakiske etikk"*. Oversatt og med innledning av Arnfinn Stigen. Oslo: Gyldendal
- Arendt, Hannah (1951/2004). *The Origins of Totalitarianism*. New York: Schocken
- Arendt, Hannah (1963). *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*. Penguin Books 1990.
- Arendt, Hannah (2000). *Eichmann i Jerusalem. En rapport om ondskapens banalitet*. Oslo: Bokklubbens Kulturbibliotek
- Arendt; Hannah (1958/1996). *Vita Activa. Det virksomme liv*. Oslo: Pax Forlag A/S
- Arendt, Hannah (1978). *The Life of the Mind*. New York: A Harvest Book, Harcourt. Inc.
- Arendt, Hannah (1964/2003). "Personal Responsiveness Under Dictatorship". I Arendt, Hannah: *Responsibility and Judgement*. New York: Schocken Books.
- Arendt, Hannah (1965/2003). "Some Questions of Moral Philosophy". I Arendt, Hannah: *Responsibility and Judgement*. New York: Schocken Books.
- Arendt, Hannah (2003). *Responsibility and Judgement*. New York: Schocken Books
- Arendt; Hannah (1971). "Thinking and Moral Considerations". I *Social Research*, vol. 38, nr. 3.
- Arendt, Hannah (1961) *Between Past and Future*. The Viking Press. USA
- Arendt, Hannah (1998) *Om vold, tenkning og moral*. DET lille FORLAG, Frederiksberg
- Bech-Jørgensen, Birte (2001). *Nye tider og usædvanlige fællesskaber*. København: Gyldendal Uddannelse.

- Bech-Jørgensen, Birte (1997). "Symbolsk orden og hverdagskultur" I Christensen, A-D, mf. (red.). *Det kønnede samfund*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag
- Bernstein, Richard J. (1997). "Did Hannah Arendt Change Her Mind?: From Radical Evil to the Banality of Evil". I May, Larry and J. Kohn (ed). *Hannah Arendt. Twenty Years Later*. Cambridge: The MIT Press.
- Bourdieu, P. & Wacquant, J.D. (1993). *Den kritiske ettertanke*. Oslo: Det Norske Samlaget
- Bourdieu, P. (1999). *Meditasjoner*. Oslo: Pax Forlag A/S
- Bourdieu, P. (2000). *Den maskuline dominans*. Oslo: Pax Forlag A/S
- Bourdieu, P. (1996). *Symbolsk Makt*. Oslo: Pax Forlag A/S
- Broady, D. (1991). *Sociologi och Epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS Förlag
- Brown, G W. og T. Harris (1978). *Social origins of depression*. New York: The Free Press.
- Christiansen, Kikkan Ustvedt (1977). "Klientarbeid i sosialomsorgen. Forvaltning eller behandling?". *Sosionomen*, nr. 9, 400- 410.
- Christiansen, Kikkan Ustvedt (1993). "Hva kan vi lære av klientene?" *Norges Barnevern*, 3
- Christiansen, Kikkan Ustvedt (1992). "Foreldreperspektiv på barnevernundersøkelsen". *Nordisk Sosialt Arbeid*, nr.3
- Christiansen, Kikkan Ustvedt (1992) Foreldreperspektiv på barnevernundersøkelsen. *Nordisk sosialt arbeid*. 3.1992, 29-40.
- Clausen, Sten-Erik (2000). *Barnevern i Norge 1990-1997. En longitudinell studie basert på registerdata*. Prosjektrapport 2000:7. Oslo: NIBR.
- Collins, B.G. (1986). "Defining Feminist Social Work". *Social Work*,
- Dalgard, Odd Steffen, Mette Ystgård og John Ivar Brevik (1995). "Sosiale miljøfaktorer og psykisk helse". I Dalgard, O.S., E. Døhlle og M. Ystgård (red.). *Sosialt nettverk. Helse og samfunn*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Denzin, Normann, K. & Yvonna S. Lincoln (1998). *Collecting and Interpreting Qualitative Materials*. London: Sage Publications
- Ekeland, Tor-Johan(2001). Den biomedisinske arkitekturen som maktdiskurs. I *Fokus*, vol. 29,308-323
- Elliot, R. (2002). Hermeneutic single-case efficacy design. *Psychotherapy Research*, 12.
- Ericsson, Kjersti (1994). "Barnevernet mellom to sosiale verdener". I Oppedal, Mons, Kirsten
- Jensen, Torben K. (1990). "Sykepleie som etisk know-how". Århus: Gyldendal Norsk Forlag.
- FNs barnekonvensjon: (2004). *Artikkel 19, 20, 12*. Norges oppfølgingsrapport til FNs spesialsesjon om barn.

Fog, Jette (1995). *Med samtalen som utgangspunkt*. København: Akademisk Forlag

Follesø, Reidun (1998). "Brukermedvirkning i barnevernet" I *Norges Barnevern*, nr 1.

Follesø, Reidun (2004). *Bruker eller brukt? Landsforeningen for barnevernsbarn – analyse av en interesseorganisasjon i møte med dagens barnevern*. Dr. polit.-avhandling. Trondheim: NTNU.

Fontene (2007), nr. 6, (14-19).

Fossestøl, Bjørg & Nyhus, Anne (2001). "Er sosialt arbeid et fag?". I *Embla* (2001).

Fossestøl, Bjørg (2002). "Hva er det du kan da, sånn egentlig? En vitenskapelig essay om kunnskapsgrunnlaget i sosialt arbeid". I Lundstøl, John (red.) (2002). *I dannelsens tegn. Profesjonell selvforståelse i arbeid med mennesker*. Oslo: Gyldendal Akademisk

FoU-strategi for et kunnskapsbasert barnevern. (2005-2008). Barne- og familiedepartementet og Barne- ungdoms – og familiedirektoratet.

Funksjonshemmedes fellesorganisasjon (FFO) (2005) Navs policydokument om brukermedvirkning.

Gadamer, H.G. (1960). *Wahrheit und Methode*. Tübingen: J.C.B.Mohr

Gilje, N. og Grimen H. (1993) *Samfunnsvitenskapens forutsetninger*. Universitetsforlaget AS Oslo

Halskov, Therese, Per Schultz Jørgensen og Valerie Polakow (2000). *Tab af rettigheter. Sårbare enslige mødre og deres børn*. København: Hans Reitzels Forlag.

Haugland, Randi (2007). *Med makt til å krenke*. Oslo: Ad Notam Gyldendal

Havnen, Karen (2003). "Barnevernet bedre enn ryktet sitt?" . *Norges Barnevern*, nr. 4

Howe, David (1991). "The clients view in context". I Carter, P., Jeffs, T. and Smith, M (eds). *Social Welfare: Yearbook 2*. Open University Press, Milton Keynes.

Innstilling O. nr. 80 (1991-92). Om lov om barneverntjenester (Barnevernloven)

Jakobsen, Turf Böcker og Nanna Mik-Meyer (2001). "Modsigelse og paradoks ved brukerinddragelse". *Nordisk Sosialt Arbeid*, nr. 2,101-106

Järvinen, Margaretha og Mik-Meyer, Nanna (2004). *At skabe en klient*. København: Hans Reitzels Forlag.

Jensen, Torben K. (1990). "Sykepleje som etisk know-how – hermeneutikk og livsverden, menneskesyn og metode." I jensen, Torben, K. m.fl. (red). *Sykepleiens grunnlagsproblemer. Etikk, vitenskapsteori, ledelse og samfunn*. Gyldendal Norsk Forlag.

Jonassen, Wenche, Sten-Erik Clausen og Lars B. Kristoffersen (1997). "En gang klient – alltid klient?" I Backe-Hansen, Elisabeth og Toril Havik (red.). *Barnevern på barns premisser*. Oslo: Ad Notam Gyldendal

- Jonsson, Gustav (1969). *Det sociala arvet*. Stockholm: Tidens förlag.
- Kalleberg, Ragnvald (1982). "Kvalitative metoder i sosiologisk forskning". I Holter, Harriet og Ragnvald Kalleberg *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Oslo: Universitetsforlaget
- Kjeldstadli, Knut (1997). "Å analysere skriftlige kilder". I Fossåskaret, Erik, Otto Laurits Kristoffersen, Lars, mfl. (1996). *Barnevernbarn i perioden 1990-1993. Analyse av statistikk og barnevernkarrierer*. Oslo: NIBR rapport 1996:22
- Kohn, Jerome (1997). "Evil and Plurality: Hannah Arendt's Way to *The Life of the Mind*, I. I May, Larry and Kohn, Jerome (ed.) (1997). *Hannah Arendt. Twenty Years Later*. Cambridge: The MIT Press.
- Kohn, Jerome (ed) (2003). "Introduction". I Arendt, Hannah *Responsibility and Judgement*. New York: Schocken Books.
- Laustsen, Carsten Bagge og Rendtorff, Jacob Dahl (red.) (2002). *Ondskabens banalitet. Om Hannah Arendts "Eichmann i Jerusalem"*. København Universitet: Museum Tusulanums Forlag.
- Leira, Halldis (2003). *Det gode nærvær*. Bergen: Fagbokforlaget
- Levin, Irene og Trost Jan(1996). *Å forstå hverdagen* Otta: Tano AS
- Levin, Irene (2004). *Hva er sosialt arbeid?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Lundstøl, John (1999). *Kunnskapens hemmeligheter*. Oslo: Cappelen Akademiske forlag
- Lundstøl, John (red.) (2002). *I dannelsens tegn. Profesjonell selvforståelse i arbeid med mennesker*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Martinsen, Kari (2005). *Samtalen, skjønnnet og evidensen*. Oslo: Akribe
- Marthinsen, Edgar (2004). "Evidensbasert" – praksis og ideologi. I *Nordisk Sosialt Arbeid*, 4, vol. 24, 290-302.
- Mathiesen, Kristin Schjelderup (1995). "Helestatjonen og de utsatte småbarnsmødrene". I Dalgard, O.S., E. Døhlie og M. Ystgård (red.) *Sosialt nettverk, helse og samfunn*. Oslo: Universitetsforlaget.
- May, Larry (1997). "Socialization and Institutional Evil". I May, Larry and J. Kohn (ed.). *Hannah Arendt. Twenty Years Later*. Cambridge: The MIT Press.
- Molander, Bengt (1993). *Kunskap i handling*. Göteborg: Daidalos
- Montgomery, Hedvig (2000). "Brukerundersøkelser – Hvordan stiller man spørsmål som gir nyttige svar?". *Norges Barnevern*, nr. 2, årgang 77
- Nerheim, H. (1995). *Vitenskap og kommunikasjon*. Oslo: Universitetsforlaget
- NOU:12 (2000). *Barnevernet i Norge*. Utredning til Barne- og famildepartementet.

NOU:13 (2004) *En ny arbeids- og velferdsforvaltning*. Utredning fra Rattsø-utvalget til sosialdepartementet

Nygren, Pär (2000). "Kampen om det sosiale arbeidets identitet". I *Embla* (2000)

Pahuus, Anne Marie (2006) *Hannah Arendt*. København: Forlaget Anis

Paulgaard, Gry (1997). "Feltarbeid i egen kultur". I Fossåsskaret, Erik, mfl. (Red.) *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data*. Oslo: Universitetsforlaget

Pierson, Christopher og Giddens, Anthony & (1998). *At forstå moderniteten*. København: Hans Reitzels Forlag

Polkinghorne, Donald (1988). *Narrative Knowing and the Human Services*. Albany, New York: State University of New York Press.

Repstad, Pål (1993). *Mellom nærhet og distanse*. Oslo: Universitetsforlaget.

Rønning, Rolf og Solheim Johanne (2000) *Hjelp på egne premisser? Om brukervedvirkning i velferdssektoren*. . Oslo: Universitetsforlaget.

Sandberg , Kirsten (1994). "Verdier og faglighet ved omsorgsovertakelse" . I Oppedal, Mons, Kirsten Sandberg , Aslak Syse (1994). *Barnevernet og barnevernloven*. Oslo: ad Notam Gyldendal

Sandbæk, Mona (1995). *Fikk barna hjelp? En studie av barns kontakt med hjelpeapparatet, sett med de foresattes øyne*. Rapportserie fra Barnevernets Utviklingssenter, nr. 5

Sandbæk, Mona (2000). "Foreldre som aktører i kontakt med offentlige hjelpetjenester". *Nordisk Sosialt Arbeid*, nr. 2, 101-111

Sandbæk, Mona (1996). "Et annet barnevernsarbeid?" I Mona Sandbæk og Gunnar Tveiten (red.). *Sammen med familien. Arbeid i partnerskap med barn og familier*. Oslo: Kommuneforlaget

Sandbæk, Mona (2002). *Barn og foreldre som sosiale aktører i møte med hjelpetjenester*. Rapport nr. 14. Oslo: NOVA

Schultz Jørgensen, Per (1999). "Barnet i risikofamilien". I Dencik, Lars og Per Schultz Jørgensen (red.) *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag.

Schøn, Donald (1983). *The Reflective Practitioner*. Basic Books

Shireman, J.F., D. Grossnickle, C. Hinsey og J. White (1990). "Outcome of Protective Services: Comparison of Interviews and Records as Data Sources". *Child Welfare League of America*, LXIX, 2, 167-79

Skjervheim, Hans. (1996 (1976)). *Deltakar og tilskodar*. Oslo: Ide og tanke. Aschehoug

Slettebø, Tor (2000). "Empowerment som tilnærming i sosialt arbeid". I *Nordisk Sosialt Arbeid*, nr. 2; s. 75-85.

Sosial- og helsedirektoratet (2006). *Brukermedvirkning – psykisk helsefeltet. Mål, anbefalinger og tiltak i Opptrappingsplan for psykisk helse*.

Stortingets komiteinnstilling(1991- 1992) Nr. 80

St.meld. 34 (1996-1997). Resultater og erfaringer fra regjeringens handlingsplaner for funksjonshemmede og veien videre.

St.meld.nr 40 (2001-2002) *Om barne-og ungdomsvernet*

Terum, Lars Inge (2003). *Portvakt i velferdsstaten. Om skjønn og beslutninger i sosialtjenesten*. Oslo: Kommuneforlaget.

Tranøy, Knut Erik (1986) *Vitenskapen, samfunnsmakt og livsform*. Oslo: Universitetsforlaget

Uggerhøj, Lars (1994). Haves: hjelpere. Søges: menneskelighet. *Nordisk Sosialt Arbeid*, nr 3

Uggehøj, Lars (1996). *Hjælp eller afhængighed*. Aalborg Universitetsforlag

Vetlesen, Arne Johan & Nortvedt, Per (1994). *Følelser og moral*. Oslo: ad Notam Gyldendal

Vetlesen, Arne Johan (1996). "Innledning" i Arendt, Hannah: *Vita Activa*. Oslo: PAX Forlag A/S

Wadel C.(1990) *Den samfunnsvitenskapelig konstruksjon av virkeligheten*. SEEK a/s Flekkefjord

Wadel, Cato (1991). *Feltarbeid i egen kultur*. Flekkefjord: SEEK a/s

Willumsen, Ellen (red). (2005). *Brukernes medvirkning*. Oslo: Universitetsforlaget.

Winefield, H.R. og J.A.Barlow (1995). "Client and worker satisfaction in a child protection agency". *Child Abuse & Neglect*, 19,8, 897-905.

Winnicott, D. (1971/1990). *Leg og virkelighed*. København: Hans Reitzels Forlag

Young-Bruehl, Elisabeth (2006) *Why Arendt Matters* London: Yale University press

Yrkessetisk grunnlagsdokument for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere vedtatt på Fo`sKongress (2002).

Ørstavik, Sunniva (1996). *Brukerperspektivet – en kritisk gjennomgang*. Oslo: INAS, 8.

Øverenget, Einar. (2003). *Hannah Arendt*. Oslo: Universitetsforlaget

Aamodt, Ingerid (2006). Den nødvendige uroa. En utfordring til brukerbegrepets uutholdige letthet. I Anita Røysum (red.) *Sosialt Arbeid, Refleksjoner om kunnskap og praksis*. Oslo: Fo, 2006

Aamodt, Laila G. (1997)*Den gode relasjonen- støtte, omsorg eller anerkjennelse?* Ad Notam Gyldendal Oslo

Aamodt, Laila G. (2006) Bruker og brukervedvirkning. Uvanlige ord i en vanlig praksis. I Anita Røysum (red.) *Sosialt Arbeid, Refleksjoner om kunnskap og praksis*. Oslo: Fo, 2006

Aamodt, Ingerid.; Aamodt, Laila. og Jørgensen, Britt. (2002). "Enslige mødre – familier med store psykososiale belastninger". *Nordisk Sosialt Arbeid*, nr. 4, s. 193-200.